

Sarajevo -
GĹASNIK

ZEMALJSKOG MUZEJA

BOSNI I HERCEGOVINI.

UREDNIK:

DR. ĆIRO TRUHELKA.

zemaļjski muzej
ГЛАСНИК

ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА

БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

УРЕДНИК:

ДР. ЋИРО ТРУХЕЛКА.

XIX.

1907.

v. 19

Uredništvo:

Sarajevo, bos.-herc. zemaljski muzej.

Administracija:

Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika s poštarinom 4 K.
Pojedine sveske stoje s poštarinom 1 K 60 h.

Dopisi i novčane pošiljke u stvari pretplate i oglasa
neka se uprave na *Zemaljski ekonomat kao admini-*
straciju Glasnika zemaljskog muzeja.

Уредништво:

Сарајево, бос.-херц. земаљски музеј.

Администрација:

Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника с поштарином 4 К.
Поједине свеске стоје с поштарином 1 К 60 х.

Дописи и новчане пошиљке у ствари претплате и
огласа нека се управе на *Земаљски економат као*
администрацију Гласника земаљског музеја.

SARAJEVO — САРАЈЕВО

ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА

1907.

Каравлашка насеља у Босни.

Етнографско-антропологеографско проучавање.

Приопћио

Теодор Филипеску (Filipescu).

Уз приносе

Томе Драгичевића.

Увод.

У септембру г. 1901. дознао сам на мојем путовању по Босни за поријекло становника села Чипулићи код Бугојна. Ја сам онда приопћио у радњи „Калај-џије у Чипулићима“¹⁾ живот ових Румуна и навео по казивању истих и некоја друга румунска насеља у Босни. Од г. 1901. бавио сам се много проучавањем румунских насеља и румунског елемента у Босни, а могао сам то лако, јер сам имао прилике, да пропутујем цијелу Босну и Херцеговину, те да на разним мјестима етнографски материјал сакупим и средим.

Резултат ових истраживања је веома опширан, он нам показује, да поред старог културног румунског елемента, који се после турске инвазије у ове земље из Македоније, Епира и Албаније међу Словјенима ових земаља населио, живи још један румунски елемент и то онај, који се из пријашње кнежевине Влашке доселио. Први румунски елемент је опће познат под именом Цинцара или Ашана (два синонимна појма), а други под именом Каравлаха. Цинцари говоре македонско-румунским нарјечјем и зато се опћенито зову Македонски Румуни или Јужни Румуни, а Каравласи говоре дако-румунским нарјечјем као и Румуни из Румунске.

Што се македонских Румуна или Цинцара тиче, споменућемо овдје само то, да је овај елемент доспио за турске владавине у ове земље као и у остале сусједне државе и да је ширио међу словјенским живљем цивилизацију. Македонски Румуни и Грци су онај стари културни елемент Балканског полуострва, који су ширили румунско-византинску културу, а њене трагове видимо у свакој вароши и варошици на Балканском острву. У Босни се румунски елемент населио из Македоније, Епира и Албаније још у почетку турске владавине у Чипулићима (кот. Бугојно), Зовику (кот. Брчка), Бијелој (кот. Брчка),

¹⁾ Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Сарајево, 1902., XIV., 2., стр. 297.—301.

Модричу (кот. Градачац), а у почетку XIX. вијека и у Поребрицама (кот. Градачац). Ова насеља су и данас румунска, осим Модрича и Поребрице, у којима имаде и других етничких елемената. Осим тога нема вароши ни варошице у Босни, а особито у Посавини, камо нијесу дошли македонски Румуни и гдје их не би и сада било. Већина ових пошљедних се данас сматрају Србима и не признавају јавно своје румунско поријекло, док је у становништва у Чипулићима, Зовик-Калајџије, Бијеле-Калајџије и Модрича матерински румунски језик још увијек доста у обичају. Да се данашња српска интелигенција рекрутира већим дијелом од македо-румунске младежи, то је свакоме познато, који се иоле бави са етнографским проучавањем балканских народа. То вриједи за Босну, Србију, Бугарску, Хрватску, Славонију и Банат и за остале крајеве Балканског полуострва, који су и данас под турском владавином.

Пошто насеља македонских и аутохтоних Румуна Босне и Херцеговине сачињавају посебно проучавање, јер се ови у погледу антропогеографских особина разликују од румунског елемента, што се из Влашке доселио, и пошто је исто проучавање много веће од проучавања Каравлаха, то ћемо за сада најприје описати насеља овог елемента у Босни, јер је и по броју далеко мањи од македонских Румуна ових земаља. По нашем истраживању не прелази број Каравлаха у Босни 2000 душа.

А. Етнографски дио.

І. Поријекло, миграције и етнографске особине Каравлаха.

Осим македонских Румуна има у Босни још један романски народ, који је у овим областима повнат под именом Каравлаха. Име Каравласи спомиње се и у резултатима пописа житељства у Босни и Херцеговини, што је издало статистичко одјељење земаљске владе у Сарајеву, осим тога по разним описима ових земаља и по опису народних обичаја у Босни. Ми ћемо зато ово име придржати и у нашем проучавању. Не само у Босни већ и у Славонији живе Каравласи, али се они тамо обично зову Коритарима. Ја сам видио најприје Каравлахе у Славонији и с њима сам говорио на вашару у Пакрацу у септембру г. 1888. Кад сам их питао за поријекло, рекли су ми, да су Румуни, и да су се њихови прадједови доселили из Влашке (Țara românească). Како нијесам правио онда биљежака о њиховим насељима, не сјећам се, гдје су ми рекли, да станују. За онога, који проучава један народ, нужно је, да позна и језик тога народа, јер се без познавања народног језика могу етничке особине нагађати, али темељито проучити се не могу. Да је ово исправно, то ћемо се послије увјерити.

Поријекло Каравлаха може се лакше проучавати, него поријекло осталог становништва Босне, јер за то не треба испитати старија народна кретања и њихове пошљедице, које спадају у давну прошлост.

Испитивањем становништва каравлашких насеља у Босни, нарочито испитивањем старих и разборитих људи, сазнали смо, да су Каравласи поријеклом Румуни и да су се доселили из пријашње кнежевине Влашке. Проучавањем језика ових Каравлаха и проучавањем народних обичаја о рођењу, женидби и смрти као и осталих етнографских особина, могли смо утврдити, да је поменуто народно предање у погледу поријекла истинито. Антропогеографско проучавање каравлашких насеља у Босни, помогло нам је извести закључак, да између насеља планинских области

у Босни и Румунији не постоје никакве разлике, премда су данас у Босни насељени Словјени те је за то у ранијих становника по планинским областима Босне и по планинским областима Баната, Ердеља и западног дијела Румуније до Олта, било неких заједничких племенских веза.

Сваког Каравлаха, којег сам питао за поријекло, казао ми је, да је Румун и да су његови прадједови из Влашке дошли амо. Повнато је, да се данашња Румунија прије 46 година дијелила у кнежевине: Влашку (Muntenia или Cara Romaneasca) и Молдавију. Сусједни Срби и Бугари звали су ове кнежевине Каравлашка и Карабогданска. Каравлашка значи Црна Влашка, а Карабогданска значи Црна Богданска. Ове кнежевине имале су свака за себе свога кнеза (господара) и биле су једна од друге независне. Кнежевину Молдавију назваше сусједни Словјени Карабогданском због молдавских кнезова Богдана, којих је било три наиме: Богдан I. 1349., Богдан II. 1449., и Богдан III. 1504. Кнежевине Влашка и Молдавија сједињене су најпослије под владавином Александра Јована I. Кузе, године 1859. у једну кнежевину под именом Румуније, која се за руско-турског рата од г. 1877. ослободила од Турске, а године 1881. прогласила краљевином, а кнез јој се прогласио за краља под насловом Карола I. Граница између кнежевине Влашке и Молдавије била је све до године 1859.: Галац на Дунаву и линија, која води од ове вароши јужно од Фокшани према Брашову на граници Ердеља. Источни дио Румуније од ове границе била је кнежевина Молдавија, а западни дио сачињавао је кнежевину Влашку. Каравласи, који су насељени по Босни, поријеклом су из оних области Румуније, које су потпадале под пријашњу кнежевину Влашку, дакле из западних области Румуније.

Прије него изнесемо наша испитивања и проучавања Каравлаха у Босни, треба да наведемо оно, што су други о Каравласима писали, који нијесу познавали румунског језика и народних обичаја румунских, приопћивши нам оно, што су испитивањем Каравлаха дознали и што су на темељу својег просуђивања могли наслутити. Готово све ове описе страних писаца о Каравласима, дао ми је госп. финансијални савјетник Изидор Соколеан, да их употребим за предстојећу радњу, и зато нека му је на овоме мјесту изречена хвала. И. Соколеан је године 1889./90. у Д. Тузли имао прилике, да се упозна с Каравласима, и скупио је зато све оно, што су страни писци о Каравласима писали. Године 1891. је онда Соколеан један чланак о босанским Каравласима на темељу ових приопћења и својег посматрања написао.

У Славонији су Каравласи познати под именом Коритари. Први писац, који је нешто о Каравласима у Славонији приопћио, био је Фердо Хефеле. Он вели о њима слиједеће¹⁾: „По хрватским, славонским и босанским вашарима често сам наишао на коритаре. Ти су ме људи све више занимали, па сам их стао разматрати и разговор им прислушкивати. Кад са нашим човјеком разговарају, разумијеш сваку ријеч, али кад на своју међу собом почну разговарати, једва им можеш штогод схватити. Наш прости народ држи их за Цигане, што коритаре врло вријеђа, па често и до суза гане. Коритари су поријеклом прави Румуни, који су прије много година из Румуније овамо дошли. Како сами тврде, оставили су њихови дједови своју домовину с превелика надметања у продаји коритарске робе, па су се населили међу Савом и Дравом, а неки су се зауставили у Србији и Босни.“

¹⁾ „Vienac“, Загреб 1890., бр. 46.

Ф. Хефеле каже дакле, да су Коритари поријеклом Румуни из Румуније, и да су се дједови њихови из поменуте земље у Славонију доселили. Ово можемо и ми потврдити, само додајемо, да је један дио Коритара изравно из Баната и Ердеља, јер некоји од њих имају имена, која нас на ове области упућују, а осим тога, и румунски диалекат ове области се може донекле код Коритара установити.

Један Босанац, који иначе није никад поближе испитивао Каравлахе, и који се потписао Босански Хрват, хтио је услијед Ф. Хефелеовог описа казати, да су и њему Каравласи у Босни познати, па је у једном чланку у „Glasu Hercegovca“¹⁾ овако своје мишљење изразио: „Код нас у Босни, они се познају под народним именом Каравласи и Бугари. Сами се називљу Рома-гом, што значи Циганин-Циганин. Поријеклом су пак Румуни.“ Такав бесмисао написати значи, злоупотребљавати гостопримство листа.

Нама није познато, да се у Босни Каравласи називају Бугарима, премда смо све области пропутовали, у којима Каравласи обитавају. Што се назива Рома-Ром тиче, то је дотични господин чуо из уста македонских Румуна (Цинцара), који Гркомане зову Rumi-Rum, а то значи Грк-Грк. Не само прости народ, већ и наображени слојеви у Босни не разликоваху македонске Румуне од Каравлаха. Имао сам прилике, да се увјерим, како и новине Румуне из Македоније и Епира називају Каравласима. Непознати писац у „Glasu Hercegovca“ је уз то још навео оно, што је преписао из хрватске енциклопедије о Цинцарима, као што ћемо то послије видјети. Каравласи себе не зову Циганима, јер они не говоре цигански, и зато је сигурно, да је „Босански Хрват“ Црне Цигане (Чергаше) замијенио са Каравласима.

И. Соколован је у једном чланку (којег није објелоданио) од год. 1891. обзиром на горе наведена приопћења поменуте двојице писаца, рекао о Каравласима у Босни: „Каравлахе, које сам за поријекло питао, рекли су ми, да су Румуни и да су се њихови прадједови доселили из Влашке. Они говоре чисто румунски, али мислим, да нијесу сви Румуни, већ да има међу њима и Румунских Цигана, јер су некоји од њих превише црни. Доселили су се пак по мојем мнијењу из Баната и Ердеља.“

Овако је један Румун оцијенио Каравлахе, који се, како ћемо послије видети, прилично приближио истини. Не можемо апсолутно прихватити мнијење, да су Каравласи досељеници из Баната и Ердеља. Из нашег диалектолошког проучавања, народних предања о поријеклу босанских Каравлаха и из нарочитих облика народних обичаја овог становништва не произлази, да су њихови прадједови дошли из Баната и Ердеља.

Осим поменутих писаца бавио се послије више година испитивањем Каравлаха још један њемачки писац, који се потписао А. Ка. Исти је казао у радњи „Bosnische Karavlashen“²⁾ слиједеће: „У котару Власеница разликује народ три врсте Цигана: Бијеле Цигане, Црне Цигане и Каравлахе. Прве двије врсте су Мухамеданци, и зову се Турци, али их Турци називају Циганима или поспрдно Фиранима³⁾. Црни Цигани (чергаша, гурбети), који се нечистим сматрају, не трпе се у џамијама. Трећа врста су источно-православни Цигани, који су наводно прије 100 година из Влашке у Босну дошли, а народ их зове Српским

¹⁾ Мостар, 1891., бр. 4.

²⁾ „Bosnische Post“. Сарајево 1895., бр. 9. и 10.

³⁾ Фирани долази од Фараона.

Циганима. Они се зову Каравласима, по чему се овдје разумије Влашка, односно Румунска, и не воле, да им се каже да су Цигани.“

Овај непознати њемачки писац вели дакле, да су Каравласи поријеклом Цигани и да су се из кнежевине Влашке прије 100 година у Босни доселили. Пошто је овај писац, како сам послје признаје, оно написао, што је од Каравлаха из Пурковића (кот. Власеница) дознао и своје закључке извео без поближег етнографског и антропогеографског проучавања, то су његови изводи о поријеклу босанских Каравлаха криви. Страни писци, који не проучавају народе с хисторијског, етнографског и антропогеографског гледишта, особито ако не познају језик тога народа, којег мисле описати, нагађају појмове о пореклу или их уопће замршују. Зато се не требамо чудити, ако је непознати Босански Хрват и њемачки писац А.Ка. оно приопћио, што је на темељу испитивања појединих особа и површног посматрања Каравлаха установио. Не познавајући прилика, које су миграције Каравлаха проузроковале и не бринећи се за проучавање етничких особина румунског народа, писали су, што им се чинило да је вјеројатно.

Др. Л. Глик (Glück) је у својој радњи: „Zur physischen Anthropologie der Zigeuner in Bosnien und der Herzegovina“, споменуо и Каравлахе овако¹⁾: „Ако желимо код опажања босанских Цигана да поступамо онако, како одношаји стоје, онда их морамо подијелити у двије главне групе, од којих је једна мухамеданских, а друга хришћанских Цигана, или како се овдје опћенито зову, Каравласи (Црни Власи). Ово раздјељење је нужно већ ради предања, а још више због језичних узрока, јер су се пошљедњи свакако из Румуније доселили и говоре нарјечем (Idiom), које садржаје много романских елемената, дочим изгледа, да су мухамедански Цигани већим дијелом преко Старе Србије из Грчке овамо дошли. Бар садржаје њихов језик само мало румунских елемената.“

Ми ћемо послје доказати, да Каравласи не говоре нарјечјем, који садржаје романских елемената, већ чисто румунским језиком. Мухамедански Цигани пак, како их др. Л. Глик зове, наиме чергаши или гурбети говоре индијским језиком, који је сродан санскритском, у којем нема румунских елемената.

Из слиједећега види се још боље, како поменути писци о Каравласима суде.

Ф. Хефеле каже за славонске Каравлахе²⁾: „Коритари, већим дијелом сиротиња, приказују нам се отрцани и доста запуштени људи романског типа, дугих власи и плетеница код мушких. Подуга им брада није прегуста, лице загасито, очи црне и ватрене, стаса су и тијела витка али јака. Одјевени су у дуге бијеле кабанице, што им прекривају доста кратке гаће, љети носе опанке (опинчи) на ногама, а под малим округлим шеширом или шубаром висе дуга црна или бар загасита испремијешана коса, а међу њом и по која плетеница.

„На путу иде мушкарац напријед с батином под пазухом или опрћен преко рамена са два до три корита, а жена га у бијелом, кратко кројеном руку слиједи, плетенице си покривши одугачком бијелом марамом. Лулу завалио мушкарац од наваде у зубе, а жена од дугог часа, па ће под теретом израђене своје робе досопити у град или од тржишта до пазара. Жену си мора, како веле, купити сваки коритар, па тако сиромаш добије жену за 40 форинти, а нешто имућнији за 70 и 100 форинти. Та је цијена код коритара исто, што је код нашега народа јабука.

¹⁾ Др. М. Хернес (Hoernes), „Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina“, 1897., св. V., стр. 405.

²⁾ „Vienac“, Загреб, г. 1890., бр. 46.

Наши коритари попримили су вјеру римо-католичку, научили су језик народа, међу којим живу, али зато ипак не напустише свога језика, ношње ни обичаја.“

Ф. Хефеле описао је као прави посматрач славонске Каравлахе, и можемо му захвалити, да се толико потрудио, јер из поменутог описа имамо живу слику славонских Коритара. На овај опис слиједиле су, како смо већ рекли, примједбе непознатог „Босанског Хрвата“ у „Глас Херцеговца“ у Мостару, г. 1891., бр. 4., које вато навађамо, да видимо, како неки писци често и о ономе пишу, о чему ни појма немају. Босански Хрват вели: „Босански Каравласи су поријеклом како објелоданих Румуни, али не вјере римо-католичке, него грчко-источне. Они су данас већим дијелом сиротиња, изгледају голи, боси и отрцани, пути су у опће црне, зато се и зову Каравласима — Црни Власи. Задружни им је језик испремијешан са ријечима грчким, хрватским, турским и арбанаским, латинско трачки, а нарјечје румунско, а у опће говоре хрватски, обичаји су им истовјетни с обичајима Арбанаса.“ Овакав бесмисао може само онај писати, који се не брине за читаоце. „Босански Хрват“ је осим тога надодао дословце остало о босанским Каравласима из Хрватске Енциклопедије од дра Ивана Цоха, св. II., стр. 103., и то цео чланак о „Цинцарима“, који се, како је већ познато, по поријеклу и многим особинама од Каравлаха битно разликују.

Непознати њемачки писац А. Ка. вели за босанске Каравлахе¹⁾, наиме за оне у Пурковићу слиједеће: „Каравласи се разликују од мухамеданских Цигана по степену наобразбе и владању, због чега их домаћи народ и више поштује. Каравласи из Пурковића, једног села горње долине ријеке Спрече, које у православну парохију Ловницу спада, описао је свештеник Вићентије Савић као поштене, тријезне, мирне и штедне људе. У вјерском погледу показују неке чудне разлике, они иду ријетко у цркву и славе крсно име св. Петку (св. Винери). Они се не причешћују већ много година, јер су прије 50 година више њих умрли још исти дан, кад их је причестио њихов свештеник у Ловници. Гадне се псовке не чују у њих никако, а још мање псовке на Бога, свеце или крст. Они немају много посла са властима, ријетко их видиш код суда, а долазе у котар само онда, када им треба путница; порез плаћају редовно и тачно. Они се жене само међусобом, младожења купује младу, цијена се плаћа родитељима дјевојке у готовом новцу, свота је разноврсна. Неки Перо Костић из Пурковића, сељак не баш згодан, платио је г. 1893. за своју невјесту Тоду из Батковића 200 форинти у готовом новцу. Њихове су жене на гласу као јако поштене. Обитељско удружење њихово је задруга или инковштина; ношња им је иста као у источно-православних сељака горње долине Спрече, једино они, који као свирачи по сусједним варошицама ходају, носе модерно одијело.

„Каравласи су добре занатлије, доста даровити, у музици заостају за мађарским Циганима. Музика Каравлаха има у себи жалосне румунско-словјенске ознаке, они свирају све јужнословјенске народне пјесме и држе се мајсторима у пјевању. Када играју ради свога задовољства, онда играју опће познату игру коло.“

Овај њемачки писац, који је очито неки чиновник у Власеници, хвали Каравлахе ради њихова добра владања, поштења, ђудоређа, као занатлије и свираче. Ми би имали само у погледу игре примјетити, да Каравласи играју коло, које није ништа друго, већ румунска народна игра „хора“.

¹⁾ „Bosnische Post“, Сарајево, 1895., бр. 9. и 10.

Што се задруге у Каравлаха тиче, то нам је исту описао Томо Драгичевић овако¹⁾:

„Каравлашке обитељи живе у заједници доклен је могуће и док се не заваде; што се у задрузи заради, то је заједнички иметак. Ако се удовица из задруге удаје њезина дјеца остају у задрузи годину дана, а онда их може собом одвести.

„Кућни старјешина је обично отац, а по смрти његовој, најстарији брат. Ако је најстарији брат несретне руке, онда се задруга договори, кога да бира за старјешину између себе. Изабраног кућног старјешину воде од куће до куће, окићена разном робом и честитају му: „Сретно господарство новог кућног домаћина, био кућан, сретан и весео!“ Онда се закоље по могућности крме, јање или живад, па се пијели дан весели, пије, а уз ћемане (виолину) млађи играју коло.

„Кућни старјешина је својој дјеци неограничени господар, његове се заповиједи морају извршити, нико му се не смије противити. Ако га синови не слушају, он их може из куће отјерати а да им не да никакове одштете, нити имају на одштету право, били они ожењени или нежењени. Имање задруге је једном ријечи имање кућног старјешине. Ако је брат или други рођак старјешина, па ако се браћа посваде међу собом, онда се подијеле.

„Ако се синови дијеле од оца, остаје обично отац са најмлађим сином у старој кући. Ако је отац умро, браћа се договоре, ко ће у старом стану остати. Обично остаје најмлађи брат или онај, који највише дјеце има. Ако је мати жива, она одлучује, а синови морају слушати, јер се боје материне клетве. Онај син, са којим мати оде, добије већи дио. Ако жена од човјека побјегне, не добије ништа.

„Кад се син од оца подијели и кућу направи, отац мора најприје у новој кући наложити ватру, огњиште благословити и даровати.“ — — — — —

Ф. Хефеле приопћио нам је у „Вијенцу“ и слиједеће двије пјесме, које је чуо од коритара Јосипа Богдана и Балоба из Петеранца у Славонији:²⁾

„Merse fata la pădure,
Cu securea lată,
Și mi-i frică, că s'o pierde,
In pădure verde.

(Отишла цура у шуму,
Са широком сјекиром,
Па се бојим, да се не нагуби
У велеој шумици.)

De ce de mine ce-ai legat?
Tu de mine nu ce legă,
Că cine de mine s'a legat,
Ăl de răul n'a scăpat.

(Шта си ме се завезала?
Ти се немој за ме везати,
Јер ко се за ме веза,
Тај се није од зла спасао.)

Из имена Балог, као и из диалекта ових пјесмица можемо узети, да су Коритари у Славонији дјеломице досељеници из Баната и Ердеља.

Од пјесама, које је Томо Драгичевић у босанских Каравлаха сакупио, навешћемо слиједеће онако, како смо могли разабрати из његових биљежака, пошто је, не познавајући румунски језик, писао, како је чуо.

Zace Mârza bun voinic.

Câte feate în Țarigrad,
Toate Mârza le-a sărutat,
Câte feate a sărutat,

Toate salbe mari au avut.
S'a plâns lumea la împărat.
Luminatul împărat!

¹⁾ Каравласи. Њихови обичаји и правовјерја. Рукопис, што ми га је уредништво „Гласника земаљског музеја“ ставило на располагање, да њиме употпуним ову студију.

²⁾ „Vienac“, Загреб, г. 1890., бр. 46.

Luminatul, ce lăsați,
 Mârza de ne-a sărutat fețele?
 Sus el pe ele le a deslegat,
 Și a trimis patruzeci și cinci
 Cinci zeci și cinci
 Pe Mârza l'au apucat
 Și în temnița l'au băgat.
 Și l'au băgat pe el în munte,
 L'au băgat în pământ
 Pân la brâu în apă.
 A zăcut Mârza bun voinic,
 Până nu s'a mai auzit.
 Nouă ani el a mai stat,
 Și atunci i-a vinit muma.
 Tu Mârzo bun voinic!
 Da ești viu să te știu,
 Nu sânt nici viu ca voi,
 Nici mort ca moroi.
 Tot maică ar fi bine,
 Nu poci se odihnesc,
 Blăstămați ești șerpi,
 Șerpi ești și atâtea broșci,
 Ce m'or face des'ar prinde
 Ș'al mai mare cum se întinde
 Mă va cupriude și oi sângeri
 Sgârceasca mi să inima,
 Șede oi aice, da nu știu maică,
 Tu se te întoci la fârtatu,

Kreza arapu, și să mi aduci,
 Cleaște și ciocan, cel mai mare
 Și apoi mama sa
 I-a udus ciocanu cel nou
 Ușile a deschis de sare,
 Da n'a putut d'aicea,
 Atunci alte zeace a deschis
 Și el d'aicea a eșit,
 Dintr'aicea a eșit
 Și el mai s'a rugat,
 Sabia Mârzu sei vie
 Și bani mari.
 Și a vinit la Anița cărcimariță.
 Hai măi Nițo cărcimarițo
 Scoatem vin și rachiu,
 Că mi e trupu gol.
 Veni și ia mari cheii,
 Scoate nouă vedre mari
 Și el că le bea,
 Nici mustața nu uda,
 Șatunci alte zeace
 Și a plecat la împărat,
 Și el i-a zis măi țarule,
 Scoate capu pe fereastră!
 Și el i-a scos capu,
 Da Mârza a scos sabia,
 Cea sabie ascuțită,
 Și ia tăint capu cu sabia

Jeși mamă dragă
 Pe'la cruce,
 Vezi pe Neamțu
 Cum mă duce.
 Ce nu mai facut fată,
 Ci mai făcut feceor
 La împăratu ajutor.

Vai de mine ce să fac
 Copil fac, bărbat n'am.

Пошто смо навели, што су нам други писци о Каравласима приопћили, остаје нам још, да на темељу диалектолошке студије и проучавања нарочитих облика народних обичаја код Каравлаха о породу, женидби, смрти и неким празницима, затим на темељу проучавања ношње и осталих соматолошких особина тога народа докажемо, да су народна предања, која су се у погледу поријекла код Каравлаха сачувала, истинита.

Ми смо осим народних румунских пјесама сакупљали и румунске приче, јер су оне и за фолклористику од великог интереса. За оне, који се баве проучавањем романских језика, ове су приче од важности, али пошто је изван задаће ове радње, да наведемо све приче (седам прича), које смо сакупили, ми ћемо само једну навести, из које се може и на темељу детаљне диалектолошке студије утврдити, да су Каравласи досељеници из Румуније.

Românul și Ciosa¹⁾.

(Чуо у Пурковићу од Илије Јовановића, 71 година стар.)

Eram tânăr și am cumpărat două tovare de căstrăveți și m' am dus cu Ciosa în Sarajevo la pazar. Și atunci eu am rămas în cafenea, el s'a dus cu caii înainte. Ciosa a ajuns la pazar și a vândut caii și căstrăvetii. Eu când am ajuns în Sarajevo, căutai pe Ciosa, dar nu l-am găsit, și m' am prepus pe alt Ciosa, că ăla s'a dus. Când m' am pus pe ăla și am zis: „Unde ai vândut caii și căstrăvetii?“ el îmi zice: „Ce te ai pus pe mine, că eu nu le-am vândut?“ Pe urmă m' am pus cu el de gât. Atunci vini poliția, me apucă și pe mine și pe el. Atunci ne-a lăsat polițaiu și noi ne-am bătut, până am omorît pe Ciosa.

M' am dus pe urmă în ciarsie și am cumpărat un chiliu, și mi-am luat opinci, o șubă bună, nădragi și m' am făcut Turc. Și m' am prepus pe alt cal, că gândiam asta e acela pe care l-a vândut Ciosa. Și a plecat polițaiu după mine, dar eu cu calu m' am dus în Travnic. Când vin în Travnic, a ieșit o fată turcească (cadină) din avlia, și atunci eu o întreb: „Unde ți tata?“ „Jacă-tă-îl în luntru!“ răspunse ea. „Dute te îl chiamă!“ zisei eu atunci și-i dau o carte.

Iacă Turcu afară la mine și zise: „Taman pobro, că mi-ai venit!“ M' am băgat în luntru, el m' așteptat la masă cu cadâna cu toți. În sobă în bugheac a fost un butoiu cu șerbet, și-a apucat fata un capac (straichină), și l-a umplut cu șerbet, și l-a dat la tata-so, și la toți la masă, numai mie nu. Mie mi-eră necaz și m' am gândit, ce nu mi-a dat și mie?

După ce ne-am culcat, atunci m' am sculat peste noapte și până ei dormiau, eu am scos un capac din butoiu cu șerbet și am beut și am zis ca și ei: „Oho — ho“, că eră dulce. Dar asta am zis încet pe furiș. Atunci iar am pus capacu pe butoiu, și m' am pus sădorm. Odată facea: ș ș ș... în butoiu. Eu am sărit să austup butoiu cu chichia (ciulaica, fes), căci am crezut că nu am astupat bine butoiu, când colo se udă cadina. Și eu am nimerito în beleaua aia. Cadâna strâgă: „Pomagai!“ (Ajutați). Am lăsat atunci opinciile, chilimu și suba și chirmez (cialma, turban), și n' am nimerit pe ușa ci pe basamați în tavan. Când acolo, m' a lu at samaru de gât cu pricea, și eu am sărit jos pe Turcu și cadina și i-am omorît, că ei au gândit că sunt strigoii. D'acolo am plecat acasă, și iacă-me aici. Bine că am scăpat cu capu viu!“

Од народних румунских пјесама, које босански Каравласи пјевају, сакупили смо ове:

Aici la vale, la fânt ână,
Două fete spală lână.

(Овдје у долу код бунара,
Двије цуре перу вуну.

Zice mama să mă iea,
Când s'o coase cănera.

Мати вели, нек ме узме,
Кад саврије кудјеља.

Șade vara, șade toamnă!
Să mă dea cu socoteală.

Сједи до лета, до јесени!
Да ме уда добро.

Tu și nana nea,
Mai la urmă, iar a mea.

Ти и моја мати,
Бићете опет моје.)

De când draga m'a lăsat,
Multe lacrimi am vărsat.
Ași facea o cesmă în sat,

(Како ме драга оставила,
Много суза сам пролио.
Направио би чесму у селу,

¹⁾ Românul și Ciosa = Румун и Чоса.

O cesmă cu trei cioroaie.
Dac' o bea draguța mea,
Să-i ajute Dumnezeu!
Dacă o bea dușmanul meu,
Să îl trăsnească Dumnezeu!

A dat fata după mine,
Fără tine tima!
Și curea de vacă rea,
Fără tine tima!
Și de am fost eu încins cu ea,
Fără tine tima!')

Măi băiate băiețole,
Ce cauți noaptea prin bașcele?
Caut parale și inele.
Vin' la mamă și mă cere!
Dacă mama nu mi te-o da,
Vin pe lună și te-oi fură.

Câte feate in Beligrad,
Pe toate le-am sărutat.
Numai una a mai rămas,
Șade în vârful dealului,
Nora capetanului,
Nepoata vezirului.

Ja ieși Baie până afară,
De vezi pe dudu²⁾ cum se duce,
Cum se duce gura dulce.

Trage Baio din arcuș,
Că de dor d'abiă te auz.

Docă oi fi și oi mai trăi,
Fată mare nu oi iubi.
Făta mare se mărită,
Eu rămân cu inima friptă.
Fată mică se iubește,
Fată mică când se mărită,
Îți dă guriță de frică.

Frunză verde, rupe-te-aș,
Pe genunche pune-te-aș,
La împăratul trimite-te-aș,
Să-mi trimeată mândra dor.

Ce mai făcut mamă fecior,
De sunt maică la împărat ajutor?
De ce mamă, nu m'ai făcut fată?
Găsi-te-aș moartă!

Чесму са три точка.
Ако би моја драга пила,
Нека јој Бог помогне!
Ако би мој непријатељ пио,
Нека га гром убије.)

(Дала ми је кћер,
Без тебе дико!
И кајиш од хрђаве краве (коже),
Без тебе дико!
Ако сам с њиме опасан био,
Без тебе дико.)

(Чујеш момче, младићу,
Шта тражиш ноћу по башчи?
Тражим паре и прстење.
Дођи мами па ме проси!
Ако мати не би ми те дала,
Дођи ћу по мјесечини да те украдем.)

(Колико је дјевојака у Београду,
Све сам љубио,
Само једна је још остала,
Она сједи на врх бријега,
Снаха капетанова,
Синовица везирова.)

(Чуо у Батковићу од Дика Јовановића, 60 година стар.)

(Изиђи Бајо напоље,
Да видиш, како драга иде,
Како одлазе слатка уста.)

(Гуди Бајо, гуди,
Јер те жељно слушам.)

(Ако поживим и доживим,
Не ћу велику дјевојку љубити,
Велика се дјевојка удаје,
Ја остадо болним срцем.
Мала дјевојка се љуби,
Мала дјевојка кад се удаје,
Даје ти пољупце јер се боји.)

(Зелен листак, откинуо би те,
На кољено метнуо би те,
Цару би те послао,
Да ми драга љубав врати.)

(За што си ме мати родила мушко,
Да будем цару слуга?
Зашто мати, нијеси ме родила дјевојком?
Мртву те видила!)

(Чуо у Маочи од Јове Стојановића, 19 година стар.)

¹⁾ tima = drăguța, drăguța.

²⁾ dudu = fata, de la dada = sora, сестра.

Из ових неколико пјесмица можемо разабрати, да су Каравласи некоје пјесмице од Румуна из Србије научили. Сигурно можемо то тврдити за пјесмицу „Колико је дјевојака у Београду“. Она прва пјесма „Овдје у долу код бунара“ је народна стара румунска пјесма из Румуније, али, како видимо, од тога се сачувала само два стиха, остало се заборавило. Тако ће бити и са осталим пјесмицама, које су само од два стиха, да се је временом позаборавила средина и завршетак пјесмице, јер румунске пјесме нијесу могли Каравласи Словјенима пјевати. Али, да су ове донесене амо из Румуније, можемо узети зато, јер мелодије свих пјесама и других словјенских пјесама, које Каравласи свирачи на виолини свирају, показују румунски колорит и хармонију. Пјесме су највише у Моллу склађене. Севдалијске пјесме су готово све румунске „doine“. Чак и коло је врло слично румунској hori.

Осим ових поменутих етничких осебина говоре и нарочити облици народних обичаја за то, да су Каравласи у Босни по поријеклу досељеници из Румуније. Ово можемо на темељу слиједећих облика народних обичаја и вјеровања тврдити, које смо код Каравлаха у Босни скупили и које овдје износимо.

Обичаји и празновјерја о порoду.

Код Каравлахиња постоји чежња, да рађа дјецу; невјеста (tinega) жели, да има дјеце. Она воли да роди мушко дијете (voinic) него женско (fată). Невјеста, која нема дјеце, назива се јаловом (steargă). Ако невјеста нема дјеце, а жели да затрудни, она употребљава разна средства, да то постигне. Зато иде она у бање, или пије чај од разних трава. Ако ова средства не помогну, онда иде невјеста код попа, да јој чита молитву. Ако и послѣје тога не добије дјеце, онда вјерује, да ју је неко уреко или јој зло пожелио. Често вјерују и на то, да је награсала, то јест, да је нагазила на нешто, од чега може остати јалова.

Проти урока, или ако мисли да је прешла преко рђава мјеста, обичај је, да се врача (a descântă). Бабица (moaşa) узме онда чашу пуну воде, у коју метне мало босиока (busioc) и једну траву с малим ситним цвијетом као дугменцета са ситним лишћем, коју Каравласи зову мирожлица (mîrojlîta). Бабица метне чашу преда се и чита тихим гласом неку молитву, у којој тражи од Богородице помоћ и милост, да отклони од невјесте урок или болест.

Кад је жена у другом стању, онда се вјерује, да јој треба дати од оног јела, што је видѣла да други једе, да се не би разбољела. Ако је жена у другом стању слаба и болезљива, онда јој бабица врача, како смо већ споменули, да оздрави. Ако је носећа жена нешто пожелѣла, а није то могла добити, онда се вјерује, да ће ова жена побацити. Жена ће побацити и онда, ако поједе мало од коњског копита. Вјерује се даље, да трудна жена не смије гледати у саката човјека, у слијепца и у свињче кад се коље. Она не треба да гледа то зато, јер ће дијете бити сакато, слијепо или рањаво као онај предмет, у којег се загледала. Трудна жена не смије јести јабуку, ако је неко у ову загризао, јер ће дијете ране по тијелу добити; она не смије јести месо од живине, коју су ловци пушком убили, јер ће дијете добити ране по тијелу. Ако на путу види погреб (мртваца), онда треба да отпаше појас, јер ће се иначе разбољети или мртво дијете родити.

Каравлахиње вјерују, да се на трудној жени може познати, хоће ли родити мушко или женско дијете; ако је трудна жена гадна и ако на усницама има пјеге, онда ће родити сина, а ако је лијепа, онда ће родити дјевојку. Ако је трудна жена слаба и болезљива или ако роди прије времена, онда се вјерује, да је жену

ударио нечисти вјетар. Да се овог вјетра ослободи, иде она код попа, јер поп познаје из књига, је ли она наишла на вјетар, па ако се то догодило, поп ће молитвом жену од овог вјетра ослободити.

Кад жена роди мртво дијете, онда се вјерује, да она нема на другом свијету гријеха, а кад роди близанце, онда се вјерује, да није добро, јер ће отац новорођенчади доскора умријети. Прије него што жена роди, треба да иде у цркву да моли Богородицу за помоћ да лако роди. Ако се жена код порођаја много пати и не може да роди, онда јој бабица даје зејтина (уља) да пије (да лакше роди) и врача јој од урока с бритвом и горе споменутом травом (мирожлицом), па јој даје онда ону воду из чаше да пије.

За вријеме порођаја може муж дотичне жене у собу унићи. Кад је жена родила, онда бабица (старија жена или кума) купа дијете у врућој води и пере дијете сапуном, па га онда метне пред матер. Бабица се брине за породилку, као и за своју снаху, она ју стегне појасом преко трбуха. Она јој даје најприје варено млијеко и мало ракије да пије, а послје чорбе од пилета. Послије три дана купа бабица породилку у бањи.

Ако је Каравлахиња родила сина, онда се донесе до двадесет ока ракије и прави се велика гозба, а ако је родила дјевојку, онда се донесе највише двије оке ракије и прави мала гозба. Трећи дан иза порођаја скине бабица свој појас и замота га као колач, онда узме један колач од брашна и флашу (боцу) с ракијом па ју постави на колач од брашна. Оба колача и боцу с ракијом постави она близу главе од породилке (porodincă). Док осване јутро, зове бабица пријатеље и познате па их части овом ракијом и колачем. Ако сви онда једу, каже се да је добро. Сваки наздравља најприје новорођенчету с ријечима: „Да остариш као твој дјед!“ (Să îmbătrinești ca moșu) и дарује дијете с којом парicom. Тога дана позове се свештеник и кума, ако је зимно доба, да дијете код куће крсте, иначе носе дијете у цркву на крштење.

Каравласи вјерују, да је код рођења дјетету писано, хоће ли бити добар или зао човјек. Ако се дијете родило у кошуљици, онда се вјерује, да ће као момак бити јак и сретан и да га не ће тане у рату погодити. Свако дијете, које се роди, има своју звијезду, па кад ова падне, дијете мора умријети. Ако се дијете роди са капицом на глави, онда се каже, да ће бити сретно, здраво и као момак велики јунак. За оно дијете, што се родило по рђаву времену (за великог снијега и зиме), каже се, да ће као човјек бити рђаве нарави. Ако се дијете роди с великом главом, онда се каже, да ће бити паметно.

Новорођенче треба чувати од вукодлака, да га не однесу, зато га треба мазати бијелим луком по челу и између обрва. Прве три ноћи послје рођења, дакле прије крштења, треба свијећу палити у соби, у којој је новорођенче. Ако је Каравлахиња родила мртво дијете, онда вјерују, да је дотична жена нешто тешко дигла.

Ако је дијете умрло прије крштења, онда га не треба закопати тамо, гдје су гробља за крштена бића, овакову дјетету не меће се на гробу крст. Кад некој жени умиру сва дјеца, па ако опет роди и она се боји, да и ово дијете не умре, онда отац тога дјетета вагне на кантару новорођенче, али не казује никоме, колико је тешко док не одрасте. Ако дјеца умиру, обичај је још да се таји до крштења, је ли дијете мушко или женско, па се свијету каже н. пр., ако је новорођенче мушко, да је дјевојка. Тек трећи дан иза крштења може се казати свима истина. Осим тога је овај обичај кад матери умиру дјеца, да иде тројици комшиницама, које

имају исто име (н. пр. Анка) па их моли за комадић платна, из којих се сашије онда кошуљица за дијете.

Кад бабица купа новорођенче, она га таре прстима по носу и глади око очију и обрва, али му не прави знак крста, док га поп није крстио. Кад бабица узима дијете из бање, онда га узме за руке, затим га повије и опаше с вуненим пасом, у којем су пришивени каури-пужеви (*Kaurimuschel, ghiosei*), да се дијете не урекне. Бабица постави онда дијете до мајке и покрије га, да га сваки не види, јер би га могао урећи.

Бабица доноси воду за купање дјетета из потока. Каравлахиње вјерују, да ће оно дијете, које се три пута на дан купа, бити дебело и здраво. Зато треба и корито, у којем се дијете купа, чисто држати, у њему се не смију пелене од дјетета прати. Преко ноћи не треба оставити пелене изван куће у дворишту. Пелене треба у вече у собу унијети, да се дијете не разболи.

Породиљка не смије 40 дана иза порођаја јести код стола и хљеб мијесити, јер није чиста. Ко породилку посјећује, треба да јој донесе и који дар за дијете. Обично се доноси кошуљица, пас, пелена и т. д. Породиљка се може разговарати с гостима кад дођу у посјету. Каравласи вјерују, да виле долазе трећи дан иза рођења, да суде дјетету. Какву судбину му виле одреде, онака ће га и дочекати. Исте оне ноћи сања мати дјетета судбину свога дјетета, само она не може из сна тумачити будућност свога мезимчета. Зато тумачи у јутро бабица дотични сан породилци.

Ми смо већ споменули, да Каравласи дјецу увијек крсте трећи дан иза рођења. Ако је дијете слабо, онда се одмах иза рођења крсти, и то увијек код куће. За кума узме се обично вјенчани кум, али у нужди може кум бити сваки православни хришћанин. Кум зове новорођенче кумче (*fin*). За крштење спрема домаћин обично ракије и јела, којим ће дочекати госте. Код Каравлаха је обичај, да кум прије крштења пита родитеље дјетета, које име они желе дати дјетету. На крштење у цркви иде и мати дјетета, ако може.

Ако је дијете болесно, онда му треба име промијенити да оздрави, за то му се надјене друго име, којим га онда сви зову. Као дар се даје бабици за њену услугу једна марама. Послије крштења носе родитељи дјетета куму и куми на дар колаче и питу и моле их, да благослове мало кумче. У кући се поздрави онда овако: „Добро вече, куме!“ (*Bună seară, pășule!*) и онда се пољубе. На што кум одговара: „Фала кумче!“ (*Mulțam fine!*) Кум и кума донесу затим пиће и послвије тога иде кума у кухињу, да направи јело за госте.

Кад Каравлахиња љуља дијете у колијевци да заспије, онда му пјева:

Culcă te mititel,	(Заспи малени,
Și scoală-te măricel!	И устани велики!
Vine somn pe ulcior,	Сан долази преко прага,
Și apucă pe Jon de picior	И узима Јову за ногу.)

Колијевка, у којој Каравласи дијете држе, је обично дрвено корито. Тек пошто дијете почне ходати, спава код матере.

Ако дијете много плаче, онда се каже, да је уречено и да му треба од урока врачати (а *descântă*). Мати узме чашу воде па баца у чашу комадиће од жере (угљена, који гори). Ако ови потону, знак је, да је дијете уречено и зато се моли Богородица, да отклони урок од дјетета. Ако дијете много плаче, онда је још обичај, да се дијете узме на руке и три пута према истоку љуља, т. ј. дигне и

спусти. Каже се, да није добро, да мало дијете гледа у огледало, јер да ће бити мутаво. Кад дијете добије зубе, па момак најприје зубе примијети у дјетета, онда ће невјеста родити сина, а ако је жена прва зубе видила, онда ће невјеста родити дјевојку. Ако мало дијете не спава ноћу и плаче, онда му се под главу меће селен или милодух (odolean). Каравласи зову дијете до шесте године „мало дијете“ (copil mic), од 6. до 12. године зову га „дечко“ (flăcău), а од 18. године „момак“ (voinic).

Каравласи вјерују, да рђав поглед мушкараца и женскиња може дијете урећи. Од урока треба онда дјетету врачати (a descântă), а кад ово врачане не помогне, онда треба отићи хоџи, да му начини запис. Дијете се познаје кад је уречено по томе, што увијек плаче.

Од дјечијих болести и љекарија против ових болести код Каравлаха дознали смо слиједеће:

Болест срца (boala de inimă). Кад дијете добије грчеве у стомаку и кад га ови болови муче. Да дијете од ове болести оздрави врач се (se descântă) с чакљом и онда се нож забоду за собна врата.

Крзмак (goşaţa). Кад се на глави и лицу црвени мали чирови појаве (који су суви и пуни гноја) код мале дјеце, која су испод једне године стара. Да дијете од ове болести оздрави, маже се разним куваним травама по тијелу.

Пробадање (Jungiul). Кад се дијете врти и нема мира, па цијелу ноћ плаче. Ова болест се лијечи тако: У воду се метне зуб од зеца и онда се даје дјетету да пије воду. Осим тога се узме гранчица од дивље руже (rug) па се метне преко пелена дјетету на трбух.

Жвале (Plesnele). Мали чирови на језику и усницама од дјетета, када дијете не може да сиса и да једе. Ова болест се лијечи тиме, што се репом од мачке брише дијете по устима.

Псећа болест (boala cânească). Кад дијете слаби и кад се суши, да му се се само кожа и кости виде. Онда треба купати дијете на оном мјесту, гдје псето лежи.

Оток трбуха (Rastul). Кад дјетету отекне трбух и много плаче од овог бола. Ова се болест лијечи тако, да се узме лишће од јошике (anin) и скуха па се вруће ово лишће метне дјетету на трбух.

Што се шишања косе код дјетета тиче, то је у Каравлаха обичај, да се не смије дијете прије шишати, док му кум не одреже мало косе. Пошто је дијете навршило три године, онда се може шишати. Ону косу, што је кум одрезао, чува мати дјетета, док дијете не одрасте.

У погледу дојења обичај је код Каравлаха да дјеца сисају једну и по годину. Кад се дијете одбија од дојака, онда се намажу дојке бијелим луком, а на вече остави се једно кухано јаје од кокоши у кољевку, гдје је стражњи дио тијела од дјетета. Ово јаје даје мати сјутрадан дјетету, да га поједе.

Дјевојчицама, које су једну до двије године старе, се на велики четвртак уши пробуше и задјену менђушице.

Томо Драгичевић описује обичаје и празновјерја прије и послје порођаја у Каравлаха у Босни овако¹⁾: „Кад је жена носећа, не смије јести меса, што је из пушке убијено, јер ће иначе дијете бити ћораво. Не смије јести меса од марвин-

¹⁾ На озн. мј.

чета, које је је курјак јео, јер ће на дјетету ране бити. Не смије ништа земљом лијепити, јер ће дијете земљу јести. Не смије гледати, када скаче коњ на кобилу, вб на краву или на које друго живинче, јер би иначе више него девет мјесеци дијете носила. За носећом женом не ваља се бацати земљом, јер ће дијете, када га роди земљу јести. Не ваља прећи преко ужета, јер ће дијете мучати или сасвим нијемо бити, не ваља ако убије гују, јер ће тешко родити дијете.

„Жена, која је носећа, метне комад сланине у њедра и стане за плот, а она жена, која хоће да има дјеце, провуче главу кроз плот или тарабу и извади устима ону сланину из њедара друге жене и поједе. Жена, којој дјеца умиру, па дијете породи, даје га тајно једној жени у село, која доста дјеце има. Та жена доји дијете три дана и држи га код себе. Послије три дана изађе човјек оне жене, што је дијете примила пред кућу и виче: „Еј, чуј и почуј, ко је изгубио дијете?“ На то изађе отац дјетета к њему и иште дијете на пр. овако: „Пошто ти је то дијете?“ — „50 дуката“ и т. д. Онда отац дјетета плати 50 новчића (за дукат крајцару) а некоји даје и поклоне. Кад жени дјеца умиру, онда њезин човјек узме од мртва коња плочу, па оде ковачу, тамо се свуче, па са ковачем скује белен-зуку, чакмак и форму мале пушке, онда носи ове ствари кући. Жена метне белен-зуку на руку, а човјек нађе малу жабу корњачу и нокат од међеда, па све те ствари метне дјетету око врата. Да дијете не умре, мора отац три пута у три године дијете мјерити и сваки пут онолико кукурузова брашна одмјерити, али не смије никоме казати, колико је ока тешко било. Још је обичај да се дјетету пробуши ухо и мало овоштене свиле у ухо увуче или се дијете три пута кроз парјеницу про-тури. Онда му се свеже дбња кора од жабе корњаче за хаљину и вара се, ако је мушко, каже се да је женско и обратно. Трудна жена не смије гледати на ону кућу, у којој је мртац. Ако у њезиној кући неко умре, она одмах спусти један крај од појаса низа се.

„Када жена осјети, да ће родити, затвори се у кућу, а дјецу и остале уку-ћане истјера на поље, осим једне старије женске из куће или из комшилука. Ако жена не може да роди па се мучи, онда се њен човјек зовне, па се породилка провлачи између његових ногу, пошто се он раскорачио и пустио гаће на земљу. Исто тако је добро опалити пушку преко куће, да се жена препане. Добро је веле попити чашу вејтина и намазати се по боковима зејтином. Када гуја ухвати жабу да ју поједе, узме се женска тканица, те том тканицом, ако је двоје, једно за један крај а друго за други, раставе гују и жабу и провуку тканицу између њих, гују пуну здраву, а жабу одстране, да ју гуја опет не поједе. Такова тка-ница чува се, па кад се жена са дјететом не може растати, опаше такову тка-ницу, и кажу, да одмах роди дијете. Дрво, које се забоду у опанак, кад се куда путује, остави се, па кад се жена порађа метне се то дрво у воду и вода се даје породилци да пије, да лакше роди. Неки пут се удари жена три пута по леђима врећом и каже се: „Како је год свашта из вреће испадало, онако и дијете из тебе испало“, онда јој се да воде из рукава да се напије, а једна друга жена истресе над њом свој чембер или оним гудалом, што се вретена праве, удари се три пута и даје јој се воде напити.

„Новорођено дијете се хладном водом полије, да се не боји студени, и онда се три пута кроз вериге провуче. Трећи дан у вечер, пошто се жена породи узме бабица или која друга жена појас жене, која се породила и смота га у обруч врх главе, гдје ова лежи. Укуха још један пшенични колач, мало на средини шупаљ,

метне га међу појас (у обруч) и једну оканицу ракије. То се остави преко ноћи, и шта та жена усне ноћу, то мора истина бити. Сутра дан изломи се колач и сви укућани и комшије морају од тога колача јести и ракије пити, а породиља казује, шта је уснила. Породиља не смије 40 дана иза порођаја хљеб кухати и не смије за то вријеме човјек жени, јер је погана. Сви су радовнали, хоће ли дијете бити сретно или несретно, за то се гледа, јесу ли табани у дјетета равни или нијесу; ако су равни, онда ће бити за живота несретно, а није лијепо ни за кућну чељад. Породиља купа се трећи дан послје порођаја и то на онаком мјесту, гдје не долази ни чељад ни марва, јер је гријех, да се по оном мјесту гази. Када се онда у кућу врати, накити се листом или цвијетом за ухо. Да дијете спава, онда се када дијете вршти узме његов повој и метне на земљу и онда преко њега три пута овамо и онамо говеда тјерају, онда се дијете овим повојом завије да заспи или се дијете изнесе на праг кућних врата и са њиме три пута махне од себе говорећи: „Врисак у гору, мир у дијете“, за тим га меће да спава.

„Да дијете дуго живи, кад се жена породи крију то укућани и родбина, па често не кажу ни за двадесет дана, да му дуг живот буде. Да зли духови дјетету не нахује, намаже се дијете са масти од јежа, а ноћу кад спава, задије му се нож више главе или запали труље, да онај дим на дијете иде. Дјеца уче од родитеља занат, а мушкарци уче и свирати на ћемане (виолине). До дванаесте године уче по вољи, а од дванаесте присиле их на наук. Док дијете сиса, мати га носи собом у торби кад путује. У вече задије му се нож до главе, да зли духови не науде дјетету. Док су дјеца малена, она се повијају и љуљају у текнету (кориту) на мјесто бешике (колијевке). Кад мати оде на кратко вријеме из села, онда друга дјеца љуљају дијете пјевајући:

Culcă năă, pănă vine
Mama, să aducă pănă.

Спавај драги, док дође
Мати и хљеб донесе.

„Од дјетињих игара обичајна је цигмида: узме се једно дрво колик пигарета, па се располови. У наоколо посједа што више дјеце, онда то дрво опет саставе и по реду бацају на земљу. Када половине падају на земљу гледају, како су пале; ако су коре у обје половине горе, онда је тура, онај ће тући, а ако једна кора доле а једна горе, то је цигмида, тај ће бити бијен, а ако обје половине падну са кором доле, то је цар, тај суди, колико ће онај, што је имао туру ударити батина оному, који је имао цигмиду. Цар осуди на пр. 10 мртвих, 10 живих батина или 50 мртвих, 50 живих и т. д. Туче се са једном добро усуканом марамом или пешкиром, што се зове тура. Батине се ударају по длану. Друга игра је *Aidă pui* (значи: Хајмо пилета) или птица, али то је само женска игра. Најприје се изаберу између дјеце двије највише цурице, које се зову матице, па се једно дијете ухвати од трага за матицу, друга за ову и т. д., све једна за другом. Друга изабрата матица стави се на страну и ваби: пиле, пиле, пиле, а оне, што су се за прву матицу од зада ухватиле, јављају се: мњау, мњау. Пошто се тако јаве, залети се она матица, што на страни стоји, да једно пиле ухвати, дочим прва матица брани. Које пиле ухвати, мора се одмах пустити, то је њезино пиле, она га води на страну. Тако се то понавља, вабећи пилиће, док не похвата све. Онда се обје матице састану и склопе руке, длан о длан и говоре: *tro, tro, dă buce lingura*, онда се сва пилад ухвати једно за друго и провуче три пута између матица испод руку, трећи пут ухвате најпрво пиле и питају, шта

хоће, а она одговара: сунце или мјесец. Ако каже мјесец, онда ће то пиле, кад нарасте побјећи са момком без приволе кућне чељади. Ако рече сунце, онда ће се испросити и са сватовима одвести. Пошто се то свршило, подијеле матице пилад тако, да свака половину добије, сједну на земљу и окрене се једна другој, упру ногама у ноге (у табане), а у руке ухвате једно јако дрво, а пилад једно за друго матици за тканицу сједећи. Матице вуку једна другу себи, која ће јача бити, дочим и пилад једно друго тегли за тканицу (појас), а ове матицу. Која странка надјача, та је победила и тако се у великом смјеху та игра сврши.

„Зец игра: Скупи се што више дјеце, на пр. једанаест. па се изабере, који ће од њих бити ловац. Остали се подијеле на пола тако, да буде пет зецова и пет керова, онда метну сви кажипрет ловцу на кољено, а он броји од прста до прста: „Спикуло, намуле, на мједених кјарце, коњеран, коњекрад, сарајкице, рипин, котиц, трчи зец.“ На кога дође ријечи „трчи зец“, онај одмах устане и бјежи, те се негдје на пољу сакрије. Ловац онда броји на ново исто тако, само мјесто да каже трчи зец, рече „трчи кер“. Кер устане, легне уза њ и сакрије очи, да не види, гдје се зечеви сакривају. Тако се све редом зову, док се сви зечеви не сакрију и керови око ловца полегну. Онда ловац завиче: „Ух кер, ух зец“, а керови сви поскачу и лете за зецовима. Кад кер зеца ухвати, доведе га ловцу, а ловац упита кера: „Колико си прескочио клада?“ и колико клада рече, онолико шиба добије зец по табанима. Ако зец прије долети ловцу, него га је кер ухватио, онда ловац пита зеца, колико је прескочио клада, па колико каже, онолика ловац удари керу шиба по табанима. Исти зец иде опет да се сакрије, а послјије иде кер да га тражи, док га не ухвати.“ — — — — —

Обичаји и празновјерја о женидби.

Каравласи кажу, да се за то жене, јер муж добије помоћ у кућу и наслједнике. Момак се може код Каравлаха оженили док наврши 16 година, а до 20. године треба да се ожени. Дјевојке се пак удају од 16. до 30. године. Она дјевојка, која се није удала до 30. године зове се стара дјевојка (îmbătrânită). Момак, који је прешао 20. годину и није се оженио, томе кажу, да је стар (bătrân). Овакову момку се сви ругају и пјевају му:

Doleică mică!

Să fiibun, te-ai însură,

Nu te însori, că ești nebun.

Лоло мали!

Женио би се, да си добар,

Не жениш се, јер си луда.

За дјевојку, која се није удала до 30. године, кажу да је „остала као мост на Дрини“.

Каравлахиње вјерују, да се може момак очарати тако, да овај дотичну дјевојку заволити мора (а face pe dragoste). Ако дјевојка хоће, да се у њу момак заљуби, онда она узме комад шећера па га метне на ватру да мало загори, онда ће срце оног момка на кога помисли за њом пући. Ако јој пође за руком, да тај комад шећера, по пријатељу овом момку да, да га поједе, онда ће ју момак сигурно заволити. Док она шећер пржи на ватри, моли Бога, да јој подари дотичног за драгог.

Када је дјевојка лијепа, онда јој не требају новци, да се може удати, јер онда момак плаћа родитељима дјевојчиним, да ју добије. Прије него што родитељи своју кћер за момка даду, хоће да се увјере, је ли момак из добре фамилије и је ли лијеп. Каравлахиње се обично удају изван свога села, често далеко у Србији, а

било је више случајева, да су се дјевојке босанских Каравлаха у Америку удале. Оне се удају само за Каравлахе или за друге православне хришћане.

Дјевојку или жену проси само старији човјек, кад се жени, или ју украде, ако може. Кад се момак хоће женити, онда иде обично отац момка са два пријатеља и с чутуром домаћину, који има дјевојку и коју мисле испросити. Пошто се просци поздраве са домаћином, говоре најприје о другим стварима и приликама живота, па послје окрену разговор на узрок, зашто су дошли. Обично онда најстарији међу просцима окрене разговор овако: „Будите људи, и жените дјецу, јер ће бити људи, док год буде сунца на небу“ (Făceți-vă oamenii! Insurați copiii, să oamenii vor fi, răuă când va fi soarele în cer). Овај се разговор и погодба дотле води, док не уроди резултатом. Ако су се споразумјели, онда отац момка полаже неку своту као дар за дјевојку, према томе, каква је дјевојка. Ако је дјевојка из добре куће, онда се дарују родитељи дјевојке много боље, него онда, кад је сиромашна или ако није тако лијепа. Дар може бити за то од једног до 50 дуката (11'29—564'50 круна). Ако отац дјевојке пољуби онда момкова оца, то је знак, да пристаје на женидбу и онда заповједи домаћин, да се донесе ракија и да се јело куха за госте.

Обичај је, да се дјевојке у јесен просе, а до поклада да се дјевојка води момковој кући. Просити се може дјевојка ма у који дан, али се вјенчати може само недјељом. Кад се дјевојка испросила, онда се код гозбе, коју даје отац дјевојке наздравља вјереници: „Să trăiască, tinerica logodica!“ (Живица млада заручница). Отац момка пјева онда:

Na cuscra, de bea odată,
Cu plosca, de cur legată!

Пријатељу, пиј једанпут,
Из чутуре, што је на леђима!

Овако проведу просци цијелу ноћ код дјевојкиних родитеља и пошто су уговорили дан вјенчања, опросте се просци с пријатељима (пријама) и одлазе својој кући.

Прије вјенчања се младенци три пута навјешћују у цркви. На дан вјенчања иде дјевер с ђехајом, да позове познате и пријатеље у сватове. Како пред коју кућу дођу, ђехаја лупа чекићем на капију и зове дотичног домаћина или чељад у сватове. Пошто се сватови скупе испред момкове куће, иду сви по младу, ако није далеко у друго село. Бајрактар (stegar) иде пред сватовима, а остали за њим.

Кад се сватови врате натраг с младом пред момкову кућу, онда се на прагу од куће метне један котао с водом а у воду се баца једна парица од сребра. Млада кад улази у кућу гурне котао ногом да се изврне, а момци се отимају за ону парицу, што је испала из котла. Остали гости шибају дотле младу с прутом док улази преко прага у кућу, уз опћи смијех и џумбус. Млада онда љуби руку родитељима младожење и иде с дјеверушама (ingie) у собу, да се обуче за вјенчање. Дјеверуше ките младу копреном (șаона, vălu) и бапилијама (асе) и одблаче ју у бијелу хаљину од платна. Младожења се познаје од осталих момака по томе, што носи за шеширом перјаницу од пијевца, патке или цвијећа. Гости чекају с младожењом испред куће на младу, да ју дјевер изведе. Дјевер иде у у кућу и каже: „Дајте нам срну, која је у соби“! (Adă-ne săprioara din sobă!) На то изведу дјеверуше једну старицу пред собом у мјесто младе. Гости онда загреме: „Није то срна, друга је“. „Дајте нам срну!“ Опет се изведе која стара жена и тај се џумбус понавља више пута, док најпослије изведу младу и питају: „А је ли

ово срна, коју тражите?“ На што сви гости одговоре: „Јест“. Сад питају дјеверуше: „Колико дајете за ову срну?“ Један од укућана метне онда сјекиру на праг од куће у знак, да се млада не смије одвести, док се новац не положи. Сваки гост метне по нешто новаца на сјекиру (săciștea) па ако су положили до 10 форинти (zloți) онда дјевер може извести младу из куће и пошто је он с младом мало играо и остали гости се с њоме вртили по неколико пута у игри, онда сватови полазе у цркву.

Прије него што ће сватови у цркву поћи, иду младожења и млада свекру и свекрви да их пољубе у руку и да добију благослов. Кад се полази онда иде напријед кум и стари сват, за њима дјевер с младом, па остали гости с младожењом. У цркви се вјенчају по обреду источно-православне цркве.

Послије вјенчања се пољубе сви гости с младом и младожењом и полазе кући свекровој. Сада иде на прво младожења с младом, а за њима кум и стари сват и остали гости. Код куће их чека отац и мати младожење и по некоји старији гост, којима је пут до цркве тежак био. (Црква је обично по неколико сахата удаљена од каравлашког катуна.) Кад кући дођу, онда млада љуби руку свекру и свекрви и другим људима и онда се сједа за стô.

Дјевер (cupinat) је обично брат или пријатељ младожење. Кум се особито поштива: он сједи у прочељу стола, а до њега стари сват. Од гостију изабере се један за долибашу (vâlav) и то онај, који зна добро говорити. Овај наздравља домаћину, младенцима и гостима. Прво наздравља домаћину, и пошто се домаћин захвалио здравицом, наздравља редом осталим гостима по обичају врло шаљиво. При здравици зове долибаша на пр. младожењу „ћело“ (celiu) као да је старац и ћелав. Код стола наздравља и кум и држи говоре. Док се гости часте, донесе млада дарове, прве за младожењу, — обично кошуљу, чарапе, опанке и т. д. Онда дарује кума кошуљом, а остале госте сваког по једном марамом. Кум дарује младу папучама, а младожењу јањетом (mieluș).

За вријеме гозбе служи млада присутне госте вазда стојећи, а пошто је све подмирила, сједне и она с младожењом да једе. Пошто су гости ручали и пили, почиње право веселе. Око стола у једној соби сједе старији људи, а у другој соби проводи младеж веселе с младом у пјесми и игри уз свирку на ћемане (lăută).

Код гозбе једе се месо од пурана, јањета и свињчета. Кад кум наздравља код стола кумици, онда каже: „Да Бог поживи кумицу, да роди синове!“ (Să trăească fîna, s-ă facă feciori). „Бог нам помого!“ (Să ne ajute Dumnezeu!). Прво пије домаћин, онда кум, долибаша и остали гости редом. Послије сваке здравице мора се дотични захвалити домаћину или куму. Домаћин захваљује се куму овако: „Фала куме!“ (Mulțam pașule!)

Касно, кад су се гости добро почастили, оставља млада и младожења госте и иду у вајат. Гозба траје до јутра, а ако је домаћин згодан, траје по више дана (2 до 5 дана).

Послије недјељу дана иза вјенчања иде брат младожење (дјевер) са невјестом (младом женом) кући родитељима невјесте (пунцу) по мираз. Том приликом моли невјеста родитеље за благослов, и пошто ју благослове, даду јој сандук са стварима, одијело и друго, као мираз. Кад дјевојка побјегне с момком, онда не добије никаква мираза.

Кад се навршило четрнаест дана иза вјенчања, онда снаха (невјеста) и муж јој спремају гозбу, на коју се позива пунац и пуница (женини родитељи). Иза ове

говбе на петнаст дана или мјесец иду млади ожењени другови пунцу и пуници у походе и носе им као дар пурана, мало ракије и колача. Тога дана су они гости код пунца.

Томо Драгичевић описује нам обичаје и празновјерје о женидби код Кара-влаха овако: „Женске се удају највише од 14—18 година, ако пређе 20 година, веле да је стара, и онда се тешко удаје. Момци се жене од 14—20 година, ако пређе 25. годину, веле му да је бећар, и послѣ се са цуром тешко ожени. И у њих вриједи: Ко рано руча и млад се ожени, тај се не каје. Ако момак једну цуру заволи, онда пази да родбина оне дотичне дјевојке не опази, да он с њоме ашикује. На цуру се јако пази и за то, јер момак мора цуру купити, а могло би се догодити да она побјегне за драгим својим. Цура ће момку у разговору казати, да га воли, а ако га не воли, она ће га неколико пута хладно одбити и не ће с њиме разговарати. Ако је цура у другом селу и момак непознат, онда момак оде са још неким у то село под изликом некаквог посла, да ону цуру види и мало говори, коју су му неки препоручили, да ју узме. Када се момак и цура заволе, даду једно другом и без знања својих родитеља завјеру и аманет (обиљежје). Тај се аманет састоји у томе, да момак даје прстен или дукат, два и т. д. у новцу, а цура даје момку лијепу мараму, пешкир, чарапе или др. Онда шаљу једно другом: шећера, јабуку, сафуна, карамфиља и т. д. али тајно, да родитељи не дознаду. Момак бира онаку цуру, коју је у стању платити, што је цура богатија и љепша, она је и скупља.“

„Љубавно врачање. Дјевојка, која хоће да ју момак заволи, ухвати слијепог миша, па га носи око оног момка кога она воли. То исто ради и момак да га цура воли. Или момак узме једну јабуку и метне у њу три комада шећера али тако, да се не познаје и говори: „Како се год овај пећер у овој јабуци топио, тако се (име цуре) замном топила“; онда тури три комадића угљена говорећи: „Како је овај угљен при, онако било и срце (име дотичне цуре) за мном при“. Најпослије метне и три комадића од метле, са којом се мело, и каже: „Како се ова метла по земљи вукла, тако се и (име цуре) за мном вукла“. Ову очарану јабуку пошаље по пријатељу или жени оној цури, коју воли, да јабуку изједе. Ако се цура превари и јабуку поједе, онда кажу, да ће његова бити. Таквом очараном јабуком може и цура момка за себе преокренути.“

„Када момак цуру хоће, а она га не ће, онда ће ју очарати и овако: Тражи двије жене сестре, које нијесу род момку, а које имају малу женску дјецу. Од ових жена се узме мало млијека, па се медом и финим пшеничним брашном направи шупаљ колачић. Ако се онда погледа кроз колач на ону дјевојку, она ће као слијепа за момком ићи. Кад момка цура воли, а он њу не воли, онда она добави млијека од двије сестре, које доје дјецу. Узме мало калопера, лоја од кове, која је на пречац цркла и пшенична брашна, што га је преокренутим ситом просијала за леђима и док је сијала говорила: „Како се ово сито окреће, онако се (име момка) за мном окрену“. Ове ствари добро умијеси и направи девет малих колача, па их пробуши са девет вретена, на којима се није још прело. Ове колаче испече и погледа кроза њих онога, ког воли, па му даје у јело, да бар један поједе.“

„Кад момак хоће да проси у некога цуру, онда просац (отац или мати момка) завеже девет узлова на ужету и говори: „Да се завеже језик (име оца од цуре), па не умио казати, да цуру не да под ону цијену, коју му ја нудио будем“. Или голим с.....цама ударе се двоје, женских или мушких, који иду цуру просити

говорећи: „Како год ове двије с.....це не смију говорити, онако не умио (име оца цуре) казати, да нам цуру за понуђену цијену не да'. Или се овако ради: Оне вечери, кад ће се цура испросити, иде обично мати момкова (ако она иде просити цуру) или момак сам три пута гђ око куће, у којој је дјевојка, коју ће се просити и говори: „Како год ја летим око ове куће, онако летила (име цуре) за мном'. Или момак узме мало шећера и метне га на чекрк, на којем сељакиње пређу мотају, па га три пута окрене и говори: „Како се овај чекрк окреће, онако се (име цуре) за мном окренула'. Овај шећер се даје онда цури у кави, да га попије. Или, гдје цура стане, изгребе се са оне њезине стопе мало земље, баци се у ватру и говори: „Како ова земља гори, онако горјело срце (име дјевојке) за мном'. Или момак узме оку ракије, у коју се мало намокри, па даде ономе, који иде цуру просити, да овом ракијом родитеље цурине почасте. Онда се вјерује, да ће цуру врло јефтино добити, ако је другоме за 50 дуката дају, он ће ју добити за 20 дуката. Ако цура момка не воли, он узме мало меда и калопера па их помијеша и овим намаже цуру говорећи: „Како год овај мед приања за њу, онако она приањала за мене'.“

„Ако момак или његов род дјевојку заведе, да за момка без воље оца и матере и њезина рода оде, онда се каже, да је дјевојка очарана. Прије се и код Каравлаха догађало и отмице дјевојака, јер су родитељи дјевојке много новаца за кћер искали. Од окупације Босне, нијесам дознао, да је било отмице.“

„Дјевојку проси обично момков отац и мати, ако живе, са још три угледна човјека. Ако нема родитеља, онда иде старјешина са домаћицом момкове куће. Ако је близу, иде и момак до пред кућу. Дјевојка се проси обично у вече, а то бива овако: Отац и мати момка позову из села још три човјека, па ако је цура у истом селу, спреме се послје вечере, а ако је цура у другом селу, дакако, онда се путује дан или два прије и пође тако, да се на конак стигне у дјевојкину кућу. Чим уђу у кућу дјевојке, посједају око ватре, заметну разни разговор и пошто се и мало од оне ракије пило, што су просци понијели, извади отац или старјешина момков и плоску, која је окићена са талирима (6 до 15 комада талира) или цванцикама у знак да су просци. Ова се плоска метне пред оца или скрбника дјевојке и пољубе се говорећи: „Пријатељу! У тебе има кћер, а у мене син. Твоја кћи и ти мени се допадате, ако ти се мој син и ја допадам, ево ја сам се потрудио и дошао, да од тебе цуру запросим'. Ако родитељи цуре не ће да дају цуру просцима, али да их не увреде, кажу да им цура није за удају, и враћају плоску са ракијом. Просци се онда кући врате, ако је у истом селу, а ако је у другом селу, они иду у другу кућу, да преноће и да се сутра дан врате кући.“

„Ако родитељи дјевојке хоће, да дају кћер, кажу, да незнају док не питају цуру и остали род, па ријеч по ријеч дође до погодбе. Отац цуре иште 50 до 200 дуката, а просац одговара да би му дао и 210 дуката кад би имао, али да нема, па му даје половину од зацјене, дакле умјесто 50, само 25 дуката и т. д. Овако се мало по мало нагоде. У то се скупи цијела родбина дјевојке па моле оца од цуре, да и њима који дукат остави. Ако се догоди, да и момак у кућу дође, онда клекне пред пунца и пољуби му руку и моли га, да и њему остави неколико дуката н. пр. 5 или 10 дуката од цијене. И цура, ако жели, поручује оцу, да и њој од оне цијене нешто остави и тако се погоде најпослије. Ако се не могу погодити, онда се плоска објеси у „кући“ на клин, а просци оду кући. Другу

вечер дођу опет и погађају се даље, док се не споразумију за цијену. Ако је цура добра, проси се овако цура и до девет пута.“

„Кад је уговор склопљен, постави се синија и на синији се изброје дукати. Онда отац цуре узме плоску и наздравља новом пријатељу: ‚Fi sănătos‘ t. j. на здравље и т. д., а отац момка одговара: ‚De D-zeu, să fi sănătos și să trăești‘ (Од Бога ти живот и здравље). Сад се вечера и уговори свадбени дан, који је или недјеља а каткад и понедјељак. Послије вечере се купе у леђену (лавору) дарови за дјевојку у новцу. Ове новце метне онда отац цуре у једну мараму са нешто соли и хљеба и даје кћери говорећи: ‚На дијете, кад се сол и хљеб омрази, онда се вас двоје омразили‘. У веселу проводе просци до касно ноћи, онда се враћају кући, ако је у селу, а ако је село далеко, онда се овдје преноћи.“

„Ако је цура далеко, а пунац не познаје момка, онда и он иде са просцима. Кад се уговор склопио, зовне отац цуре момка преда се и пита га, је ли са цуром задовољан. Овај клекне пред њега, пољуби га у руку и образ и каже своју вољу. Цура обично зна, када ће просци доћи, јер јој то момак или његов род поручи.“

„Пошто је уговор склопљен и одређен рок, кад ће сватови доћи, припрема се на обје стране. Цура припрема дарове, а момак и његов род све, што ће им за пилав потребно бити, и једну са талирима накинћену плоску са ракијом. Отац момка шаље дан прије него сватови по цуру долазе, кући цуриној једно крме и десет ока ракије, да може тамо сватове дочекати, јер род цурин ништа не троши. Један иде од куће до куће и зове комшије, да дођу на тај дан на пилав (свадбу).“

„Сватови се скупе код момкове куће и то 10 до 20 људи, ако је близу, много више и иду пјешке по цуру. По цуру иде само брат момка као дјевер и остали гости. Кад ови сватови дођу дјевојчиној кући, отац цуре или који рођак после сватове врнима од зоби, да цура буде родна као зоб, да јој се кољено не затаре. Сватови се чуде бајаги, одакле ова киша говорећи: Бјеж’те у кућу! И тако се смију. Сватови се онда испитају, а род изљуби. Цура се спрема а сватови међутим ручају и ухвате коло напољу пјевајући. Дотле је брат или рођак цуре затворио цуру у собу и ударио сјекиру у праг и неда цуре, док је не дарују. Сватови ишту бајаги срну, јер да су јој траг до куће дотјерали и т. д. Пошто се на сјекиру метнуло од 1 до 5 форинти, онда се цура дјеверу изручи и зацјева обично:

Одби се бисер грана
Од јоргована,
Лијена Н. (име младе) од мисле мајке.
Братац стао на вратима,
Врати се Н. мајка те зове,
Мајка те зове, да ти кошуљу даде.

Свати цв’јеће потргаше,
Лијено Н. вијенац накинџише,
Сви ју редом изљубише,
Само свирцу не дадоше.

„Пошто је цура у кући пољубила огњиште, оца, мајку и цијели род (оца љуби у руку, у образ и прса а остали род у лице), пољуби десни дирек од врата, онда изађе напоље и окрене се пред кућу три пута на десно, док ју дјевер држи за десну руку. Онда се ухвати у коло и три пута окрене у колу, а кад дође

трећи пут на оно мјесто, гдје се је ухватила у коло, узме ју дјевер и одведе. Међутим ставио је стари сват сватове у ред и то напријед бајрактара, за њим стари сват, војвода, кум, домаћин (онај, који заступа момкова оца), млада и дјевер, а за њима остали, жене и дјеца. Сватови не иду оним путем, којим су по младу дошли. Ако сватови на путу наиђу на какву воду, млада ју мора даровати, бацајући у воду мараму или што друго од себе.“

„Кад сватови дођу пред момкову кућу, дочекају их с ђасом ракије, а младу дочека свекрва са једним решетом у коме је разно жито (кукуруз, пшеница, зоб, јечам и т. д.) Млада сије и расипа оно жито у накрет око себе, најприје преда се на кућу, онда преко себе, десно и лијево, пак баци сито на кућу. Сватови гледају, како ће сито пасти, ако се сито преврне, кажу да је млада несретна, да не ће дуго живити, и да не ће по ону кућу добро бити. Онда даду младој једно дијете, она га три пута окрене на десно и сваки пут пољуби у лице. То се чини за то, да наскоро добије дијете. Међутим је метнула свекрва бакрач пун воде (у њему је једна сребрна пара) на десну страну покрај кућног прага. Сада дође младожења и ухвати младу за десну руку и удари десном ногом у бакрач да се преврне, вода се пролије, а сватови се јажме, који ће од њих ону пару уграбити. Веле, да је добро ону пару уза се носити, јер као што се свијет на свадбу купи и весели, да ће се и око онога, који буде пару имао, када буде чавке продавао или свирао, народ купити. Она се пара зове „младеначка пара“. Чим је младожења младу за руку ухватио, скупило се дјеце са сировим прutowима у рукама око младенаца, па кад младожења бакрач превали, шибају дјеца младенце што више могу, док не утекну у кућу.“

„Младожења се из куће украде, међутим је младу дочекала свекрва или маћуха, па ју три пут пољуби, онда је ухвати испод пазуха и три пута на десно окрене. То се ради за то, да се млада окрене за домаћицу и да слуша последије њене заповједи. Најпослије јој разломи један колач на глави. Иза тога љуби млада свекра у десни и лијеви образ и у руку, а остали род у лице. У кући, осим рода, не смије у то вријеме други бити. Пред кућом се започне и игра „коло“.“

„Младенци се онда вјенчају у цркви. Младожења и млада не једу меса док се не вјенчају. На вјенчање иде момак и млада, дјевер, кум и стари сват, а други сватови остану код младожењине куће. Младожења и млада једу прије него пођу на вјенчање меда, да буду једно другоме слатко као мед. Ако је младожења или млада болесно, онда се за вријеме вјенчања каже: „Ја се не вјенчавам с бољом, већ са здрављем и весељем“. Вјерује се, да ако млада тури н. пр. два прста од руке под тканицу, док ју поп вјенча, да не ће двије године родити. А ако не ће да рађа дјеце, она узме нов катанац па га закључа кад пође на вјенчање и каже: „Када се овај катанац откључао и отворио, онда се и моје срце отворило и ја дјеце имала“. Онда баци катанац у воду, да га нико не нађе. Или: попије из нове кашике мало зејтина, па ону кашику објеси више ватре, говорећи: „Како се овај зејтин на кашици сушио, онако се сушио и мој род, и ја никада дјетета понијети не могла“. Када се вјенчава, онда младожења стане младој на ногу и говори: „Све да се моје пита“, када свештеник руке растави, онда младожења стисне добро руку младој у знак, да му увијек буде покорна. Кад се млада води на вјенчање или кући, онда мора младожења сломити, за што се год прихвати или бар ударити дланом, да се и жена њега боји. Пошто је свештеник младенце

вјенчао, поврате се кући. Цура не смије носити прстен, док се не вјенча, јер ако га прије на прст метне, не ће се толико година удати колико брда види.“

„Код куће се постави софра, ако је лијепо, на пољу, а ако је ружно вријеме, у кући. За софру сједну по старости: у врх софре кум, на десно стари сват, затим остали по годинама. Пошто су сви сјели, долази дјевер са младом а за њима чајо (чехаја). Чајо носи пешкир, дјевер леђен и ибрик, па најприје полије куму руке, онда редом по старости, да оперу руке, а чајо пешкиром отаре руке. Сваки баца у леђен као дар младој по могућности од једне форинте до једног дуката, сиромашнији и 10 крајцара. Како је бацио ко паре у леђен млада га пољуби, ако је у годинама у образ, лице и руку, а млађе само у руку. Послије умивања дворе дјевер и млада госте а домаћин наздравља прву чашу куму, па редом низ софру. Када прође трећа чаша, онда се износе приноси, што је свака кућа у селу послала, јер сваки, који на гозбу (пилав) дође, мора нешто донијети н. пр. прасе, тукца, кокош, плоску ракије, погачу, питу и т. д. Ове приносе износи чајо, показује их сватовима вичући: „Чујте браћо! Потего се кум Н. и зајмио кола хљеба и ардов пива, по нама по гласу, по свилену пасу, жив и здрав био“. На то сви око софре викну „живио“. И тако се сви приноси редом шаљиво износе на јавност. Када се је принос тако прогласио и показао, зађу двије или три цуре од једног до другог са синијом и то најприје куму, па онда редом и запјевају свако:“

Ој ти куме господаре,
Даруј нама нашу пјесму.
Сретна теби кеса била,
И широка срећа била,
И ти сина оженио,
Са дјевојком, коју хоћеш.

Кому се пјева, онај дарује цуре са десет до двадесет крајцара.

„Касно у вече, кад је дошло вријеме спавању оде младожења на одређено мјесто а гости пјевају:

Сјело сунце стигла вечер,	Већ су л'јено искићени,
Мјесечина мека,	Цвјећем шаренијем.
А веселе бујно тече.	Устај куме, прави вјенце
Пјесу свати уморени,	Те сведи младенце.
Путем далекијем	

Пошто је кум отишао и укућани полегли, доведе дјевер младу. Она се умива и говори: „Све друге цуре биле мојем Н. (име младожење) прне као мрак а мрске као враг, а ја му била драга као очи, сјајна као сунце и мјесец. Прије мој Н. мени бано, него душом д'ано“. Млада кад оде први пут да преноћи са младожењом, не ће уз њега лећи већ легне код његових ногу, а онда дође младожења уз њу. Послије у браку лежи жена с противне стране, тако да једно другоме табане окрене. Овај обичај кажу, да потиче од онда, кад је куга (морија) владала. Она (куга) да је дошла у кућу и видјела, гдје двоје леже окренутих табана једно уз друго и да се томе тако зачудила, да је из куће изишла и никога није уморила. На ово се пази особито, ако је у близини каква заразна болест. Још вјерују, да онај, који од младенаца прије у брачној ноћи заспе, да ће најприје умиријети.“

„Други дан сакупе се опет сви сватови и комшије код младожењине куће, па се ту и даље веселе. Сватовски домаћин (онај који заступа кућног старјешину) узме једну јабуку, натакне ју на шип, налије у једну ћасу или чанак воде, па

кажу, да је то воденица и пита: „Људи могу ли ја самљети?“ Сви му присутни одговоре, да не може самљети до сутра, но ако му добро плате, да ће самљети ситно и лијепо, затим му сваки од сватова 10 до 20 новчића задије у јабуку. (Ови новци се дају послје младој.) Иза тога се постави синија, да ручају и онда иде сваки својој кући.“

„Када прође осам до шеснаест дана иза вјенчања, спреме се родитељи младожење, младожења, млада, дјевер, кум, стари сват, бајрактар и некоји други пријатељи за поход у пунаца младожење. Ови понесу ракије, печено крме или тукца. Пунци их дочекају, изљубе и за здравље испитају, онда се пристави синија и руча. При ручку благослови пунац зета и своју кћер; отац младожење служи све госте са ракијом, дочим пунац и пуница сједе за синијом. Онда се метне један хљеб на синију, пунац исјече једну рупу на сред хљеба, у ту рупу метне мало соли и дарује дукат или по могућности 1 до 5 форинти. Онда дарује пуница 1 до 2 форинта, и сви по реду од родбине младе и осталих сватова. Ови новци су дар за младу. Када пунац благосиља младенце, каже обично: „Дао Бог зете, мало радио, а Бог ти много дао, куд год ходио, на злато находио и т. д.“ Пружи младој паре и каже: „Ево те паре, кад се сол и хљеб омразе, ви се ни онда не омразили.“ Послије подне, ако није далеко, похођани се врате својим кућама, а ако је далеко, они остану до другог дана.“

„Када Каравласи доведу младу младожењиној кући прије вјенчања, она се не смије љубити са онима, ко јој није род, јер ће онај зажмити, па ће и млада на укућане зажмити. На ово пази особито строго свекрва.“

„Што се кума тиче, то се овај јако пази. Он ће бити кум и дјеци новоожењених. Кум је родом најближи сродник и врло се много поштује. Кум се без велике нужде не мијења, али се и то догоди, када сва дјеца помру, којој је он био кум код крштења. Шишано кумство је као и у осталих источно-православних Срба. Кум дарује кумче, пошто га је ошишао, са кошуљом, марамом или новцем.“

(Наставиће се.)

Каравлашка насеља у Босни.

Етнографско-антрополошко-географско проучавање.

Припоџио

Теодор Филипеску (Filipescu).

Уз принос

Томе Драгичевића.

(Наставак.)

Обичаји и празновјерја о смрти.

Код Каравлаха постоји празновјерје, да се по многим знаковима може тумачити, хоће ли ко у кући умријети. Кад пеку прасе на Бадњи дан, па га на Божић ујутро, изрежу, кажу, да се по неким знаковима на плећки од печенице може познати, хоће ли когод од задругара идуће године умријети или се родити. Кад шљеме од куће пуца, каже се, да ће неко у кући умријети. Кад кукавица по дану у шуми пјева, каже се, да ће нестати лопова из села, а кад кукавица пјева по ноћи каже се, да ће бити болести.

Код Каравлаха је обичај, да се болеснику врача да оздрави, ако то не помогне, онда се позове свештеник да болеснику свети масло. Ако и то не помогне, онда се у цркви иште кроз свештеника од народа опроштење. Ако се болесник много пати и не може да умре, онда се каже, да је много згријешио.

Кад виде, да ће болесник умријети, онда најстарији човјек, који се код болесника налази, запали свијећу и меће је умирућем болеснику у руке. Ако болесник умре без свијеће, онда се то сматра за највећи гријех и вјерује се, да ће мртац на оном свијету по тами ходати. Свијећа треба да гори код мртваца за то, да душа на оном свијету има свјетла, да може видети. Онај, који држи свијећу заклапа мртвацу очи с претима и то за то, да се дјеца и људи не плаше мртваца, кад би очи остале отворене. Ако је нужно, онда се вежу мртвацу вилице, да се уста не отворе. Свијећа се постави мртвацу у десну руку.

Каравласи вјерују, да ће душа онога, који умре на ускрс у рај доћи. Каже се, да је боље, ако болесник умре дању, него ноћу. Кад је болесник умро, каже се: „Пала му звијезда“ (I-a picat steaua) или „Нестао је“ (a pierit). Мртац се за тим купа, и то, ако је мушкарац, онда га купају двојица старијих људи, а ако је женскиња, купају га бабе. Мртваца треба за то купати, јер сваки човјек мора на онај свијет отићи чист. Мртво тијело се купа у топлој води и пере са сапуном. Ако је болесник мушкарац, па ако се види, да ће умријети, онда му прије него

што умре обрију браду и нокте подрезују. Нокте му режу за то, да му тијело чисто оде у земљу.

Окупаног мртваца очешљају и облаче у чисте хаљине па га положе на леђа на носила и прекрсте му руке: ако је зима, положе га у собу, а ако је лето у двориште. Онај котао, у којем се вода за бању гријала, носи се у двориште и постави тако на земљу, да дно котла дође горе, дакле отвор према земљи, и тамо се остави до сјутра-дан у јутро. У кућу кажу, да није добро унијети котао. Све оне ствари и рубље, на којима је покојник лежао, изнесу се из собе у двориште и пошто се добро оперу, носе се на ограду (плот) или у шуму на грање, гдје људи не пролазе, да тамо иструну. Ако је мртавац био момак, онда га обуку у кошуљу и гаће, а на ноге му навуку чарапе и покрију га кад га изложе по тијелу безом. Ако је мртавац дјевојка, онда је обуку у бијелу хаљину од платна и оплету косу у курјукe (совиџе). Мртавац се за то облачи у чисте хаљине, да буде чист, а они, који не облаче мртваца у чисте хаљине, гријеше пред Богом. Ако је болесник имао на себи каква накита, онда се тај накит скида, да се не укопа у земљу.

Ако мртавац изгледа добро (ако се у лицу није промијенио), онда кажу, да га је Бог примио, а ако је лице покојника промијењено, слабо и жалосно, кажу да је отишао у пакао. Каравласи вежу мртвацу ноге с конопцем од кудјеље; док је код куће мртавац мора ова повеза остати на ногама. Они вјерују, да се мртавац може претворити у вукодлака (тогоиу) који људе једе, и за то се људи плаше мртваца. Треба за то чувати мртваца, да се не претвори у вукодлака, а то се може лако догодити, кад преко мртваца пређе мачка. За то се код Каравлаха одмах док неко у кући умре мачке вежу, а пси и кокоши затварају.

Ако је неко у кући умро, онда Каравлахиње метну на главу прну мараму у знак жалости; дјевојке скидају ђердан с врата и остали накит. Док се мртавац изложи, долазе старије жене да мртваца чувају и за њим наричу. Наричање је пјевање, скопчано с плачем, у којем се описују својства умрлог и тужи се за изгубљеним добром овог свијета. Овакови су призори особито дирљиви. Жена покојника нариче за мужем н. пр. овако:

Măi Ilie, ce ai făcut,
De te-ai dus? Mai vină odată!
De ce m'ai lăsat? ș. m. d.

Илија, шта си урадио,
Да си отишао? Дођи још једном!
Зашто си ме оставио? и т. д.

Жене наричу у име дјецe, када им је мати умрла;

Maică, pentru ce, ne-ai lăsat?
Cui ne-ai lăsat? ș. m. d.

Мати, зашто си нас оставила?
Кома си нас оставила? и т. д.

Кад је мртавац изложен у кући, онда се не каже „добро јутро“ кад се у кућу улази, да не умре опет неко у кући. Мртавац се чува, док се не однесе на гробље. Сви присутни шуте осим жена, које наричу; шале и игре онда нијесу умјесне. Свијећа у руци мртваца је од воска, дугачка какових 25 см. Мјера за гроб, који треба ископати, узима се прutom, и онда три до четири човјека оду да гроб копају.

Код Каравлаха, који станују у планинским областима по крчевинама, и којих су катуни далеко од цркве, копају се мртваци скоро увијек без свештеника као и код осталог православног становништва Босне. Ако је болесник умро рано у јутро, они га закопају у подне, а ако је умро у вечер, онда га покопају у јутро. Свештеника зову други дан, па ако може доћи, он дође, а ако не, онда свештеник дође каткад тек послије осам дана, да чита погребне молитве.

Код Каравлаха у планинским областима, не полажу се мртваци у куповни мртвачки сандук, већ они направе од три даске сличан сандук, а поклопац од двије даске као кров. Кад се мртац носи од куће на гробље, онда је обичај, да се на путу три пута застане (одмара) т. ј. да се носила на три мјеста положи на земљу. Прије него се спусти сандук с мртвацем у гроб, скине се капак са сандука и пошто су сви рођаци пољубили пошљедњи пут покојника, они се моле Богу, да му душу у рај прими.

Пошто се сандук у гроб спусти, бацају присутни по мало земље у накрст преко гроба и онда се гроб затрпа са земљом и на гроб се метне (код главе) крст, којег сваки цјелива. Сад иду сви кући покојниковој, уз пут оперу на потоку руке, а код куће узму са огњишта жене (угљена) па га бацају преко себе. Код куће покојникове су дотле опремили јело и пиће за даћу (romañă). На даћи се једе и пије покојнику за душу. Један од старијих људи, прије него окуси ракију, каже: „Бог нека му прости, Бог нека га у рај прими“. Или: „Нека му рај буде отворен!“ (Dumnezeu să-l ierte, să-i deie Dumnezeu raiul în brațe. Să-i fie raiul deschis.) Остали кажу на то: „Подај Боже!“ (Deie Doamne.) Кад су старији људи, сваки по три пута ракије пили, онда дјеца кажу: „Бог нека му опрости!“ (Dumnezeu să-l ierte!) За ову даћу се коље ован, ако је покојник био мушко, а ако је била женскиња, онда се коље овца. На ову даћу може сваки доћи да једе.

Оне, који су себи сами живот одузели, не покопавају тамо, гдје су људи упокојени, који су по Божјој вољи умрли, већ изван гробља, јер су гријешници. Онима људима, што су гроб ископали, даје се само пиће и јело.

Послије погреб даје се прва даћа или софра (romañă), послвије 40 дана даје се друга даћа, а послвије годину дана даје се трећа даћа.

Каравласи вјерују, да душа, која излази из мртвог тијела, обилази сва она мјеста, гдје је покојник за живота био и да онда иде Богу или у пакао. На путу у рај иде душа преко једног широког великог моста, а ако иде у пакао, онда мора прећи преко једне ђуприје, која је танка као оштрац у ножа. Душу прати на путу у овај свијет св. арханђео Михајло.

Каравласи кажу, да ђаволи долазе из камена и шупњих старих пањева, и да у паклу (iad) врије вода, па да се за то одане нико не може избавити, осим ако га одатле Мати Божија извуче мрежом. Онај, који је за живота рђаво радио и згрјешно, долази у пакао, а добри људи долазе у рај. На страшном суду биће велики потоп и цијела земља ће онда бити равна, бријегова и долина ће нестати, а људи ће се послвије множити као печурке, они не ће морати радити, ни јести као на овом свијету.

Код Каравлаха у Батковићу је обичај, да се мртац 24 сахата изложи код куће и то преко дана у двориште, а ноћу у соби. За то вријеме чувају мртваца старији људи и жене. Ови се обично разговарају или плачу. За покојником, ако је момак био а родитељи још живе, наричу жене или мати овако:

Mai maică, mai taică!

Da cum să te bage maica în pământ?

Da eu cum să rămân? și. m. d.

Еј мајко, еј оче!

Како ће те мати метнути у земљу?

Како ћу ја остати?.

Кад отац умре, па остане кћи, онда се нариче:

Mai taică meu!

Cum se rămân pustie și săracă? și. m. d.

Еј мој оче!

Како ћу остати сама и сирота?

Ако је мати умрла и ако је син остао, онда се нариче:

Mai maica mea!
Ce să fac fără tine?
Încotro să o ieau?
Flămând și gol
Și desculț pe poteci?
Că mă bate lumea,
Că sunt sărac.

Еј моја мајко!
Шта ћу без тебе?
Камо ли ћу поћи?
Гладан и го,
И босоног по путу?
Свијет ће ме бити,
Јер сам сиромах.

У Батковићу вежу Каравласи мртвацу ноге црвеним концем, да се не претвори у вукодлака. Прије него што изнесу мртваца на носила из куће да га на гробљу покопају, они му вежу ноге црвеним концем (stramă roșie), и прије него спусте сандук у гроб, они скидају ону повезу с ногу. Пошто је Батковић велико село у равници, то се одмах прије погребџа зове свештеник. Свештеник чита онда молитву код куће, али не иде на гробље.

Код Каравлаха је обичај, да се од онога дрвета, из којег се крст правио, ватра не ложи, али ако се јело за даћу куха, онда се може оно дрво палити. Послије погребџа на три дана, даје се велика даћа (romani) или трећина, а послвије шест мјесеци даје се мала даћа.

У Маочи вежу Каравласи мртвацу ноге с канафом од кудјеље, и то прије него га у соби положи, а скидају ову повезу као и остали Каравласи тек на гробљу. Овај повез се однесе онда кући и сакрије негдје. Послије три дана даје се велика даћа или трећина (trecinile), а послвије 40 дана даје се мала даћа (ramani). Онда се узме она повеза (од ногу) и однесе на поток па се преко ње сипа четрдесет мање два котла воде. Овако опрану повезу однесу кући и држе ју по виша година.

Велика даћа зове се за то трећина, јер се онда закоље обично три домаће живине н. пр. богатији закољу онда теле, свињче и јање, а сиромашнији, кокош јање и прасе или три кокоши.

У Маочи сам чуо нарицати жене у име малог сина кад му је отац умро и кад је остало сироче, овако:

Mai taico! ce săfac?
Cum să trăiesc?
Curui me lași, taicu meu?
Lămnelor și pietrelor?
Fără taică, fără maică,
Ca când m' am născut din piatră.
Fără frați, fără surori,
Ca când m' am născut din flori și. m. d.

Еј бабо шта ћу урадити?
Како ћу живјети?
Ко ме остављах, мој бабо?
Дрвећу и камењу?
Без бабе, без мајке,
Као да сам се родио од камена.
Без браће, без сестара,
Као да сам се родио од цвијећа.

Томо Драгичевић описује нам обичаје пригодом смрти у Каравлаха овако: „Знакови смрти. Кад је неко тешко оболио, огледају му се нокти, па ако су жути, онда ће умријети. Ако болеснику зуби поцрне, умријеће. Ако му се нос на једну страну искриви, знак је, да ће наскоро умријети. Ако се очи помуте, по образу се укаже црно као земља или, ако много једе, знак је да ће умријети. Опраштање на смрти. Ако старјешина у кући умире, сазове сву кућну чељад око себе и каже им, да му је крајње вријеме већ дошло, да се он мора с њима растајати. Укућанима, а особито својој жени и дјеци даје савјете, које треба по његовој смрти извршивати. Опрости он свима и заштите од њих опроштење, а они

му опросте ријечима: „Ми ти опраштамо, да ти Бог опрости“. Онда се умирућем запали свијећа воштаница и метне му се у руке на прса.

„Мртви се одмах са онога мјеста дигне и у крај тако постави, да су му ноге истоку окренуте. На прса му се одмах метну вериге, саџак, груменчић земље и сјекира, а један трн у уста, да се не повампире. У селу не мете се по кућама док се мртавац не покопа. За мртвим наричу обично најближи сродници. Мати и отац не смију, кад им прво дијете умре, плакати. Мртавац се чува, да не би преко њега што прешло, јер ће се повампирити и онда ће четрдесет дана по селу ходати и свијет давити. Дјеца се истјерају из куће, да не виде мртваца, јер ће им се ноге и тијело кочити као у мртваца. Осим тога се из куће истјерају мачке, кокоши и т. д. Јела, која су у кући, чим неко умре, одмах се баце и не једу док се мртавац не закопа. У кући се ватра не утрне, кафу и ракију пити и духан пушити слободно је.

„За мртваца се оплете (осуће) комадић узице „стат“, али тако тврдо, да у зраку кад се исправи стоји. Том узицом свежу се мртвоме ноге, кад се у гробље понесе, а на гробљу, прије него се у раку спусти, та се узица скине и кући донесе и домаћица даде. Домаћица остави ову узицу и добро чува, да не умре више нико у кући. Кад умре старјешина од куће, одреже му се мало косе и у један крај воском залијепи, да као китица остане, па се то у сандук остави. Кад год домаћица иде у тај сандук, она чешља ту косу. Кажу, ако се такве косе даје коме у нечем да поједе, да би му се тијело укочило.

„Док је неко умро, нареди се шест људи и то два, који ће раку копати, двојица, која ће сандук од дасака правити и двојица, која ће мртваца носити. Она два, што сандук праве, спремају и носила из једног копа, за којег се мртавац привеже, кад се на гробље носи. Рака се мушком копа до појаса, а женској до дојки (сиса). Прије него се мртавац на гробље носи, наложи се пред кућом ватра и гледа, куда ће се онај дим навити; ако се дим на кућу навије, онда ће наскоро опет неко у тој кући умријети, ако у селу на нечију кућу, у њој ће неко умријети. На тој ватри угрије се мало воде и мртви окупа и онда обуче у чисте хаљине. Обично се метне на главу фес, обуче се чиста кошуља и гаће, а на ноге чарапе. Женскињама се облачи кошуља, чарапе, чембер и појас, а дјеци кошуља и гајтан у мјесто појаса. Код дјеце се строго гледа, да им се гајтан мјесто појаса свеже, јер веле, да дјеца по рају цвијеће беру и у њедра мећу, па кад не би гајтана било, да би цвијеће испадало, а дијете клело. Тај посао обављају стари људи. Набави се три оке ракије (непар), од те три оке понесе се једна ока на гробље.

„Пошто се је мртавац окупао, онда се сви његови укућани, и они, који мртваца до гроба не прате, опраштају са мртвацем и то љубе га у чело, прса и лице. Онда сваки ухвати мртваца за палац од десне ноге и каже: „Ја вучем тебе амо, немој ти мене вући тамо“. Кад се мртавац из куће износи, увијек иде глава напријед. Чим се мртавац понесе, пролије се сва вода, што је има у кући, за њим, јер је та вода мртва, и да мртавац на ономе свијету доста воде има. Кад се мртавац носи, не ваља вући ноге по земљи, јер ће скоро вући и другога у гробље. Она двојица, која су одређена да мртваца носе, не смију се до гробља нипошто мијењати. Носећи мртваца на гробље, мора се два пута у путу, а трећи пут на гробљу одморити. Укопника мора увијек бити непар (лихо). Женскиње не прате мртваца на гробље. Кад се неко сусретне, није добро, опет ће неко из куће умријети. Ако ко назове Бога, не смије му се нипошто одазвати. Када се на гробље дође, метне се мртавац десно крај гроба.

„Исто онако као и укућани, који су код куће остали, опросте се сада са мртацем сви упокојници. Послије тога спусте мртваца у раку на земљу, и метну са сваке стране по једну даску. С мртвим се закопа онај сапун, с којим је опрат, и чешаљ, с којим је очешљан и комад оног конопца, што су колци (носила) свезани били. На том се конопцу завеже пет до шест узлова и каже: „Како су ови узли завезани, тако био и он у овоме гробу; ако би се повампирео, да му је свезан пут, да не може кући или у село доћи“. Најстарији од њих баци у накрст земље преко гробнице и малим прстом турне мало земље у раку, а за њим сви, који су дошли на гробље, редом по старини, и онда се рака заспе. Гроб се ракијом прелије и сваки по мало пије ракије за покој душе.

„Чишћење пратилаца, т. ј. оних, који су покојника до гроба испратили. Сваки онај, који је мрвога пратио, ухвати рукама за трн и каже: „Нека његово тијело трне, а не моје“. Онда се пратиоци врате кући, одакле су однијели мртваца.‘ Ако на путу наиђу на воду, умију се сви и рукавом од кошуље или пешкиром отару. Ако у путу воде нема, онда се перу, кад кући дођу. Пратиоци иду другим путем него су дошли на гробље. Кад близу куће дођу, изнесе им се један жив угљен и сваки га преко главе на леђа баци, у знак, да се мртви више не врати. Хаљине мрвога, биле оне колико год скупе, баце одмах у воду чим се мртац преобуко. Трећи дан послје покопа оданде се изваде и метну на трње да онде труну.

„Даћа. Кад се пратиоци кући врате, они су дочекани јелом и пићем такозваном даћом. Ту ручају и попију од оне ракије, што је још остало. Хљебова мора бити непаран број, наздравља се на лијеву страну т. ј. натраг, у знак, да се окрене и да више у кући мртваца не буде. Кад се пратиоци растану кажу: „Да Бог живи живе, да спомињу мртве“.

„По народном мишљењу душа мора за три дана свагдје проћи, куда је њезино тијело ходало. Трећи дан дође душа тијелу, па пошто види, да тијело неугодно удара, она се с њиме за увијек раставља и иде у небо. Када се даје четрдесетница, онда се душа поврати својој кући и присуствује тамо. Трећи дан запали се свијећа на оном мјесту, гдје је мртви у кући лежао. Трећи дан иза погребца изјутра се сви укућани ишчешљају, да је мртвом пут отворен, онда се стопи масти у тави и сви се укућани огледају, да виде, хоће ли још неко из куће наскоро умријети, јер оно чељаде не ће своју сјенку видети, којем је скрајњи час дошао. Жене иду трећи дан о заходу сунца на гроб, и у суботу пред часне постове каде гроб.

„Ако је цура умрла, привеже се на крст марама, а ако је момак умро, онда се привеже пешкир. Сестра за братом одреже косе и метне на гроб више главе у знак жалости. Женске не чешљају се три дана, не носе накит као: прстен, минђуше, ћердан и т. д. Четрдесет дана до једне године мушки се не брију и не пјева се, не набија се огњиште, не ће се кокош насадити у кући, нити ће се јаја за васкрс бојити и шарати за годину дана. Не игра се, јер се у игри мрвог ногама удара. Кад се први пут поигра, баци се под ноге пешкир и преко пешкира неколико пута поигра.

„Онај, који мртвоме иде да га види, не враћа се више кући, док мрвога не покопају. Кад се у кућу дође, у којој се мртац наводи, не смије се казати: Добро јутро! Добар дан! или Помози Бог! Кад се једе или некоме нешто даје, не смије се казати: „Хвала“ ни кад кући пође: „С Богом“. Кад се прва чаша пије, сваки мора мало из чаше на земљу пролити мртвоме за душу. Јело не смије бити слано, ни сасвим кухано. Онај, који се оженио, док се година не наврши, не смије мртваца

походити, до гробља пратити, на задушнице (даће) ићи, нити јести онога јела, што је мртвоме намијењено иза покопа или даће. Мати и отац, кад им умре прво дијете, не смију за њиме гледати, кад га у гробље понесу. Таково дијете не смије се опојати, а не копа се у гробљу, већ близу гробља. Уз часне постове, на мртви уторник, наложи се на толико мјеста ватре пред кућом, колико је мртвих умрло, што се памте. Ватра се не смије из куће изнијети, кад се ложи, већ ју ваља укресати. Тај се дан светкује.

„Даће. Набави се душни брав и то за четрдесетницу, полугодишњицу и годишњицу, узме се за мушко мушки брав, а за женско женски; ован, овца, крмак крмача и т. д. На четрдесетницу (јеџек) зову се сви они, који су мртваца до гроба пратили. Четрдесетница је четрдесети дан иза смрти покојникове. Ако се прије није због каквих узрока позвао свештеник да опоји гроб, онда се сада позове. То бива обично послје подне, онда се вечера и ракија пије за покој душе. Код јела зову се сва дјеца из села, па кад се пије за покој душе, вичу дјеца: „Dumnezeu să-l ierte“ (Бог да га прости). Ракије се узме по могућности н. пр. десет мање једна ока, двадесет мање једна и т. д., увијек непар. Софра се у доњем крају не смије затворити, да буде покојнику рај отворен. Кад се трећа чаша пије, онда дјеца вичу на глас: „Dumnezeu să-l ierte“. Пошто је прошла година дана како је покојник умро, даје се годишњица. За то се изабере мрсни дан, па се онда исто тако позову сви, који су покојног до гроба пратили и друге комшије на даћу. И сада се опет гледа, да ништа не буде паран број, од ракије се узме двије оке и три четвртине или девет ока и три четвртине и т. д. За дјецу се даје само четрдесетница и онда се измјери н. пр. 5, 7 или 9 и т. д. ока брашна и скуха 39 или 41 колач, колико је дјеце у селу и онда се ова сазову, па се на сваком колачићу по једна мала свијећа запали и сваком дјетету по један колачић да и каже: „Dumnezeu să-l ierte“. Кад свијеће на колачима изгоре, изједу дјеца колаче. Један велики колач даде се пак исто као и дјеци, једном старом побожном човјеку у селу.“

Обичаји о Бадњем дану.

Код Каравлаха је обичај, да мушкарци и дјеца у предвечер Бадњег дана иду у колинде (colinde). У колинде ићи значи пјевати пјесмице, којима се домаћину и задрузи жели свако добро. Мушкарци иду од куће до куће и пјевају колинде.

У Маочи пјевају ову колинду:

Leroi Doamne, leroi Doamne!
Să-mi fii Joane sănătos,
Cu părinți, cu frați și surori,
Cu baba bătrână, cu doi dinți,
Să ieșim la vară, cu flori pe mână!

Лерои госпoде, лерои госпoде!
Да си ми Јово здрав,
С родитељима, браћом и сестрама,
Са старом бабом са два зуба,
Да дочекамо љето с цвијећем у руци.

На Божић рано у јутро иду дјеца у положнике (colindețu) код којег камшије, и носе комад дрвета који гори (положач), па честитају овако:

Câte scântei în vatră,
Atâtea vaci, porci și vite
Să se prăsească,
Și stăpânul să trăiască!

Колико искра на огњишту,
Толико крава, прасица и стоке
Нека се намноже,
И домаћин нека живи.

Т. Драгичевић описао је обичаје о Бадњем дану и Божићу овако: „Бадњак се сијече на Бадњи дан прије гранућа сунца, кући донесе и уз кућу прислони. У

вече се пресијече на два комада и на ватру наложи. Кад се бадњак посијече, мора истоку пасти. Она прва тријеска (ивер) што отпане, кад се сијече, остави се, па се марви, кад ју заболи или јој вода застане, мало нарезана у соли или слами даје као лијек. Полазник се обично повове још прије; у вече се све из куће што је живо осим чељади истјера н. пр. мачке, кокоши и т. д. и кућа закључа. Кућа се не отвара, док на Божић у зору полазник не закуца на вратима. Кад полазник пред кућу дође, закуца на вратима и зове домаћина, а домаћин га упита: „Ко си?“ Полазник одговори: „Смијем ли ја тамо?“ На то каже домаћин: „Смијеш ја“ и врата се отворе. Домаћин одмах за бадњак креше и набраја, затим дарује бадњак сребрном паром, па се мир Божији свим у кући по старини зажели. Онда се руча и послје иде својој кући. Нико се не смије омрсити док полазник не дође, и не одреже десну плећку од печенице, којом се најприје сви омрсе.

„Трећи дан Божића се полазник опет зовне и цијели дан части. Тај дан укуха домаћица велики шупаљ колач и на полазника привеже пешкир, босока и цвијећа. Кад се крме на посјек убије, направи се једна велика кобасица за полазника (они кажу положај), па се и та кобасица за колач привеже. У вече, кад полазник кући пође, испрати га домаћица до кућних врата и даје му тај колач, пољубивши га у руку говорећи: „На ти тај колач, дао Бог да и до године у здрављу и весељу долазио будеш“. Полазник прими колач и дарује домаћици од 50 новчића до 1 форинте. Ако у тој кући умре ко преко године или какво живинче угине, веле, да је полазник несретан и друге га године промијене. Глава се од печенице остави до Нове Године, онда опет дође полазник на ручак, и он разбије ону главу. На Мали Божић долази полазник сам рано у јутро, а ако он није код куће, онда неко из његове куће, руча и у вече иде својој кући. Други обичаји и правновјерја, који се односе на Бадњи дан и Божић, јесу скоро као и код источно-православних Срба. Слама за Божић је само од зоби, она се на Бадњи дан рано донесе.

„На пет дана прије Божића усијече се онолико рашљастих гранчица, колико у кући има дјеце. На Бадњи дан у вече, кад људи приставе божићне печенице пећи, праве домаћице онолико малих шупљих колачића, колико има у селу дјеце. Када се печеница скине (то бива у цијелом селу у исто вријеме), онда дјеца иду од куће до куће у колинде. Малу дјецу која сисају, носе одраслија дјеца. Кад дођу пред кућу честитају Божић овако:

Bună ziua la crăciun,
Intr' un ceas bun,
Dă ne banu și colacu,
Să mă duc și la altu.
Câte paie în casă,
Atâta galbeni pe masă.

Добар дан Божићу,
И добар час дочекали,
Дај нам новаца и колача
Да идемо и другоме.
Колико у кући сламки,
Онолико дуката на стол.

„Пошто су дјеца тако честитала, добије свако по један колач на оно рашљасто дрво, које свако дијете у руци носи. Већи колачићи дају се роду и одраслој дјеци. Дјеца се захвале ријечима: „Хвала вам, да Бог да и до године дијелили у здрављу и весељу“. Онда дјеца иду другој кући и све тако редом по селу од куће до куће. Дјеца не иду од цијелог села заједно, него из сваке куће по само. Колачиће, које добију дјеца оставе и на Нову Годину (Мали Божић) поједу. Каравласи веле, да је тај обичај остао још од Исуса, који да је, када су га тражили да га ухвате, много дјеце сакупио и од куће до куће на Бадњи дан у вече ходао, док се сакрио.

„На Божић прије него пијевци у зору запјевају, укува домаћица онолико колачића, колико та кућа мртвих памти, па се из јутра, пошто се омрси, на сваки колачић једна мала свјећница, запали и мало мяса од печенице одреже и на колачић метне, па се то комшијама за мртве душе подијели.“

Што се Божићних обичаја у Румуна и Каравлаха тиче, то ћемо споменути да ови обичаји потичу од јавних игара и весеља, које су Римљани о календама славили, која се на Нову Годину великим сјајем провађаху. Du Cange (*Festum calendarium*) нам описује календе у Римљана овако: „У очи календа устају дјеца рано и узму себи једног чувара. Свирајући ударају они у бубањ и иду од куће до куће. Они се скупљају око чувара, док бубањ удара а један од њих, који је преобучен у маски, свира. Послије ове игре, примају дарове од домаћина куће. И тако раде у свакој кући. Овога дана једу сваке врсте зеља. У јутро устају од њих двоје дјеце, узму гране од маслине и соли те иду по кућама, гдје поздрављају домаћина, и желе му весеље; весеље да буде у тој кући, колико синова, толико прасаца и толико јањади и сваког добра. Прије него сунце изађе, једу меда или нешто друго слатког, да им цијеле године буде слатко, без свађе и тешког рада.“ Идентичност овог римског обичаја са колиндама код свих Румуна особито је лијепо описао Г. Дем. Теодореску у својој књизи *Colindele Române București* 1879. *Terminus colinde* примили су јужни Словјени, који су стајали у додиру са Румунима. У уској свези са славом коленде, стоји Божићна (*Srăciun*) слава. Румунски назив *sărăciun* долази од *sărăcă*, т. ј. грана. Грана од маслине код Римљана, коју су римска дјеца о календама прије зоре од куће до куће носили, истовјетна је са гранчицама, које румунска дјеца носе кад иду у колинде (*colinde*) на Бадњу вечер. Од Румуна су примили сусједни народи и Словјени вјерски *terminus sărăciun*. Бугари кажу крачун, Словаци: крачун, а Мађари: *karácson*.

Обичај о Лазаревој Суботи.

О Лазаревој Суботи је у свих Румуна један врло занимив обичај, који је и у Босни познат под именом „Лазарице“. Субота у очи Цвијетне Недјеље (Цвијети) зове се Лазарева Субота. На тај дан иду румунске дјевојке у Лазарице (*Lăzărelul*) не само у Румунији већ и у Македонији, Албанији и Тесалији. Овај обичај је лијепо описао академик Сим. Фл. Марјану у својој књизи (празници у Румуна), коју је издала „Румунска Академија“ у Букурешту.

С. Маријану описује обичај „Лазарице“ код Румуна у околици Букурешта овако¹⁾: „На Лазареву Суботу иду у околици Букурешта три до пет дјевојака од куће до куће и пјевају монотоним гласом једну пјесму, у којој се описује несретна смрт и погреб неког момка по имену Лазар. Најмлађа и најљепша дјевојка је обучена као млада у бијеле хаљине; на глави је окићена вијенцем а у коси јој је цвијет од лимуна, преко вијенца је копрена (бурунцук) од бијеле свиле. Ову Лазарицу прате обично 3 до 5 дјевојака, које су обично обучене, од куће до куће. Пред кућама, ако буду примљене, поставе се у округ а Лазарицу пусте у средину, па пјевају споменуту пјесму. Лазарица је у средини али она не пјева, већ само пеће амо-тамо међу пјевачицама.“ Пјесме, које ове пјевачице пјевају, могу читаоци наћи у поменутом дјелу С. Марјану.

¹⁾ *Serbătorile la Români. București 1899.*, св. II., стр. 247.

Облици овог обичаја су исти с облицима обичаја Лазарица код Каравлаха у Босни. М. Ђ. Мутић описао је Лазарице код Каравлаха у Д. Тузли овако¹⁾: „У Лазарице иду женскиње Каравлахиње, оне пјевају врло лијепо народне напјеве и играју народне игре, а већином старо-србијанске. Оне иду од куће до куће на Лазареву Суботу (као народни трубадури) и пјевају обично ову пјесму:

Играј, играј Лазаре,	Златну сабљу пасало.
Домаћину за здравље,	Играј, пјевај Лазаре,
Домаћину, домаћици,	Овој кући за здравље!
И њиховој дјечици	Ова кућа богата,
Црна ока невјесто,	Пет хиљада дуката.
Имаш д'јете малено,	Обрни се Лазаре,
Одјевено свилено,	Нек те газда дарује,
Опасано зелено,	Сребрном парицом,
Зелен коња јахало	А њих Бого здравицом.

„Лазарицу дарују невјесте марамом или пешкиром, прводјетка даје дјечињу кошуљу, да јој пород не однесе, други ју дарују новцем. Према значењу дара, отпјевају Лазарице и пјесму благосиљалицу. Лазарица је обично дјевојка, која ће се оне године удати, од дарова, што их добије, буде њезина прђија.

„Полазећи од куће овако благосиљају укућане:

„Живици, помого вам Бог и данашњи свети Лазар и сјутрашњи свијетли празник вас благословио, да дочекате Христово Васкрсеније! Хвала и збогом драга госпојо (господару).“

Каравлахиње из Маоче иду обично у Лазарице у Брчку и пјевају онда ову пјесму:

Ова кућа богата,	Домаћину, домаћици,
Пет стотина дуката,	Да нас лијепо дарује,
И хиљаду оваца.	Со с бјелице парице,
Обрни се Лазаре,	Да му је за здрављице,
Домаћину за здравље,	И на много година.

Кад дјевојке пјевају „обрни се Лазаре“, онда се Лазарица, која је у средини међу пјевачицама, окреће. Као дар даје им народ мараме, па с тим оките Лазарицу.

Т. Драгичевић описује обичај Лазарица у Каравлаха овако: „Лазарице зову се дјевојке (обично три), које иду од села до села, и од куће до куће, те играју и пјевају, да их свијет дарује. Лазарице почињу на Лазареву Суботу, па ходају 8—14 дана. Цура, која се испроси, или која друга удавача, зове се Лазарица, она узме још двије дјевојке, које с њоме у друштву иду. Њене другарице пјевају:

Окрени се Лазарице,	Ова кућа богата,
Домаћину за здрављице,	Пет стотина дуката,
Да му роди година,	И шарених рогова.
Да су живи и здрави,	Окрени се Лазарице,
Пуно лета и година!	Господару за здрављице,
Даруј нама наше коло,	Да те лијепо дарује,
Сретна теби кеса била,	С бјелицом парицом,
И ти сина оженио,	Да му је за здравље.
Са дјевојком, коју хтио	
И на хабу опремио (ако је турска кућа).	Метни руку под пазух,
	Па извади двије јабуке,
	Нису зреле ни зелене,
	Већ истом за љубљење.

¹⁾ „Сарајевски Лист“, год. 1904., бр. 11.

„Кад дјевојке престану пјевати, Лазарица се поклони и пољуби домаћина у руку, често и у образ. Домаћин је дарује у новцу, а домаћица са другим стварима.“

У Македонских Румуна у Чипулићима (кот. Бугојно) је као и у осталих Румуна на Балканском полуострву обичај, да дјевојке иде у Лазарицама. У Чипулићима се на Лазареву Суботу састану дјевојке, па узму једну кратку метлу или два комада дрва, која се у накрст свежу. Ову метлу или оне штапове омотају марамама као женско дијете и наките га златом и чеврмом (марамама). Ова лутка зове се Лазарица. Три до четири дјевојке иду онда с тиме рано од куће до куће па пјевају испред капије:

О Лазаре, Лазаре!	Краве му се телиле,
Јек сун ћу ти пашћоле?	Овце му се јањиле,
Ко те боље дарује,	Кове му се козиле,
Родила му пшеница.	Жене му се бабиле.
Пчеле му се ројиле,	

Онда домаћица дарује Лазарицу (ону лутку) са 2—3 јаја. Дарове подијеле послѣје дјевојке међу се.

Крсно име у Каравлаха.

Каравласи славе св. Арханђела Михајла или св. Петку, али ова слава има више значај црквеног патрона, дакле црквене славе, која је из старе области овамо пренешена. Особито се слави празник св. Петке, који је народни румунски светац.

Т. Драгичевић је описао крсно име у Каравлаха овако: „Каравласи славе највише св. Петку (14. октобра) и Ђурђев-дан (23. априла.) Обичај код ове славе је већим дијелом као и код источно-православних. Они, који славе Ђурђев-дан као крсно име, кољу по једно мушко јање, којему у предвече Ђурђев-дана на рогове натакну по једну свијећу и запале. У јутро на Ђурђев-дан закољу ово јање и позову комшије на славу. Док се крсни хљеб не преломи, не сједа се за софру. Ова слава траје два до три дана. Кад госте дочекују, рукују се и љубе говорећи: „Широким нам путем долазили, а још ширим одлазили“. На прагу од куће дочекају госте разним житом и кажу: „Дао Бог, ове године имали хљеба за бацање и просипање“. Обичај је, да под праг метну сребрне новце, да гости преко њих пређу, јер држе, да ће те године онда много новаца стећи.

„Госте, које су на славу позвали, часте дан, два и веле: „Најмилијег госта два дана доста“. Госте обично други дан испрате са музиком и желе им: „Сретан ти од нас одлазак. Здравно живо и весело све код куће нашао, као што си ти код нас весео био“. Има их, који два дана у години славе, али је тај други дан завјетни дан, кад је н. пр. неко тешко болестан био, завјетовао се једном свецу н. пр. св. Арханђелу Михајлу и т. д. Тај дан, на који се је завјетовао, не смије се ништа из куће дати или продати.“

Народно лијечење.

Т. Драгичевић је међу осталим обичајима и празновјерјима код Каравлаха у споменутој радњи сабрао и податке о народном лијечењу код Каравлаха па каже о томе слиједеће:

„Као остали босански народ, тако и Каравласи имају врло мало повјерења у умјетничко лијечничко лијечење. Они се држе више својих врачарица и гаталица.

По њиховом мнијењу највише народа умре и разболи се од злих духова, од урока, куге, нечистог вјетра, нестаједилнице, отворе, привида, море, вјештице, крвопилнице, прождрљивица, вампира, стухе и стухаја, цопрње, чинилице, чаролице и т. д.

„Стухе или сухе, то су жене; стухаћ је мушко, од цура постају море (тморе). Вјештице лете по облаку и вјетру, те се тамо на одређеном мјесту састају. Особито се састају вјештице на раскршћу и на великим брдима. Оне се морају све два пута у години састати на Ђурђев-дан и око Госпојине и то: под управом њиховог господара, који се зове „Мора“. Онда оне вијећају и суде па се и побију међу се, јер се не могу нагодити, куда ће оне године вријеме (гряд) највише ударити, и кога ће простријељати. Веле, да ће, када јој дође час помутљивости и своје дијете простријељати. Сви ти хрђави духови могу чељадету мање више нашкодити, а некоји и срце из чељадета извадити и појести.

„Лијечење од урока и сихира. Кад се неко тешко разболи, даје му се трава (корјен) од урока. Та се трава скуха и вода се од ње врућа пије. Онда се купа три пута водом „омахом“ т. ј. водом, која се донесе испод три воденице. Вода се улије у један бакрач а у воду се метне једна сребрна стара пара, три кашике, којима се већ јело, један гвозден кључ и трава од сихира. Вода омаха ће болест сманути (одбацити), а пара значи, да болесник остане чист као сребро, кашике, да болесник добије тек и може јести, кључ, да се болесник откључа (ријешити болести) и да остане чврст као гвозђе, а трава односи урок. Све ове ствари се добро у бакрачу измијешају и болесник овом водом три пута т. ј. два пута ноћу од 10—12 сати и пред зору од 3—4 сата (прије него пијевци зајевају) на буништу окупа. Сваки пут се узме друга вода, али исте ствари.

„Ако она, која ове ствари саставља сама болесника купа, онда говори: „Н... (име болесника) остани чист као сребро и кисео као млијеко, од тебе бјежала болест у гору и воду, гдје ороз не пјева, гдје жена пракљачом не лупа, гдје крава не риче, во не буче и т. д.“ Ако иста не купа, онда она овако воду обаје. Вода се сва излије на болесника и не смије ни мало у бакрачу остати. Болесник се онда обуче у друге хаљине и врати у кућу а да се не обавре. Бајалица, кад иде или хоће да баје, иде први пут једном калему, који је тек окаљен и њему нај-прије баје, па ако се тај калем прими, знак је, да ће и та бајалица бити сретне руке.

„Лијечење од ударца. Кад неко има по тијелу жигова (протисли) зове се та болест „ударац“. Она се лијечи водом, у којој се кувала трава сихирка (сјерска), ако се пије из јутра 20 дана.

„Од трбоболје. Узме се једна чаша или посуда воде, и испод прага од собе мало земље и са водом добро измијеша, онда се баца шест живих угљенова у ту воду и добро поклопи да не иде пара напоље и каже: „Колико дана у недјељи, толико угљенова у чаши, како су год угљенице у чаши одмах умрле и живити престале, онако одмах и болест у Н. (име болесника), који ову воду попије, нека умре и престане живити“. Онда три пута преко чаше прекрсти, и болесник пије ову воду. Онда се три пута дотакне са врхом од ножа трбуха болесникова и земље и нешто говори (што? тога нисам дознао). Послије тога се забоду нож у земљу и остави тако један сат или док болесник заспи.

„Проти бљувању. Узме се из три куће, у којима има један укућанин на пр. именом Станко, по три кашике, укупно девет кашика и метну у један лонац напуњен водом, па се пристави ватри да куха. Онда се са сваком кашиком узме луга и метне у лонац. Кад лонац узаври, превали се у једну тепсију, узме лонац и

кашике, и калникама удара по лонцу па се донесе пред болесника да он гледа. Онда се лонцем ова вода из тепсије покупи и из сваке кашике по мало болеснику даје да пије, и полије се по глави и по трбуху.

„Од грознице. Кад болесник осјети, да ће га опет грозница трести, пије мало од своје мокраће, и онда одмах грозницу избљује. Или се усијече један лијеп штап од лијеске, обијели и лијепо направи, на један крај мало пробуши и од свих двадесет ноката по мало одреже, па се метне у ону рупицу у штапу и одозго зачепи. Штап се однесе на раскршће и тамо остави. Онда се расцијепи један струк коприве, тако да остане и горе и доље састављен, па се кроз обруч, који се тиме добије, три пута провуче и иде кући а да се не обазире. Или се ухвати жива риба, пљуне јој се у уста и опет у воду пусти.

„Од горонади (падавице). Чим болест наступи, треба са болесника оне хаљине, што су на њему скинути и на ватру изгорјети или под једно дрво у жиле или под велики камен закопати. Тамо, гдје болесник на земљу падне, кажу, ако се копа, да се нађе жив угљен. Тај угљен је добро да болесник уза се носи и да се два до три пута провуче испод орахове жиле. Или: Ухвати се мрка кокош и жива по средини пресијече, па болесник три пута амо, тамо између оних половина прође. Послије тога не смије болесник више јести кокошијег или другог којег меса, нити ракије пити.

„Од ногобоље (жигова). Скува се трава од „улога“ и она вода тридесет дана сваки дан три пута, у јутру, у подне и у вече пије.

„Од жутице. Дукат, који је од родитеља или рода као мираз остао, а особито старински дукат „рушпа“ метне се у воду, те се болесник у оној води окупа.

„Кад се ко струни, ухвати се добро палцем и кажипрстом од лијеве руке и таре по трбуху, или се свеже лијева рука добро, па се на њу легне, док не утрне, па бол пролази. Или се труд (у којег се креше) на маши спржи, па у води попије и уз то соли једе.

„Од бљувања. Кад некога боли и не може да бљује, онда му се да јако слане воде, да се напије, па ће бљувати.

„Када око боли, замузе у око жена, која дијете доји, млијека и напрска се у устима згрижена бијелога лука у око. Или се направи од воска мали колачић па се врућ на слијепо око привије.

„Када глава боли, свеже се (стегне) добро марамом или пешкиром или се метне трава „бобовујак“ у воду и онда на главу.

„Од гута око врата. Притисне се даждевњак палцем и средњим прстом од десне руке на земљу и држи док не крепа. Онда се ухвати кртица са палцем, кажипрстом и средњим прстом за леђа, подигне са земље, окрене сунцу и држи док не крепа. Онда попица онога кога врат боли оним трима прстима, не оправши их и вратобоља ће проћи. Исто тако добро је, ако се болесник крвљу од мачке по гуту намаже.

„Од гуше. Ухвати се жива гуја па се иглом провуче кроз оба ока од гује комадић свиле и змија се остави жива. Она се свила онда болеснику око врата свеже и болест ће за неколико дана проћи.

„Од живине. Кад неко има отворену рану и у њој живину (црви), ухвати се жив зеленбаћ, респори и на рану привије, онда живина пређе из ране на зеленбаћа.

„Од убоја. Кад се неко удари тупим предметом тако, да се модрица на тијелу покаже, огули се црна мачка, па се она још врућа кожа, на болесно мјесто привије, али длака да дође из вана. Овај повој остане више дана и он ће убој извући. Неки привијају кожу од овце или овна. Једни сажегу смрекова дрвета и испиједе катрана, па тиме убој мажу, да бол одузме. Или се узме врућ луг од церовине, па се водом закува, замота у једну крпу и на убој вруће, колико се поднијети може, привија и често мијења.

„Од власца. У неким отвореним ранама, веле, да има некаквих дугих а као длака танких првића, који се зову „власци“. Да се власац из ране извади, скуха се босиљка и на рану привије, онда се рана над врелом водом пари и власац ће изићи на босиљак и замотаће се око њега, те ће се тако рана очистити. Или се сажеже мало зоби, самеле, па оно брашно медом замијеси и по листу од духана намаже. Овима се онда рана повије и власац ће изаћи из ране. Или се наложи ватра од јасеновог дрвета, па се узме оног луга у врућу воду и рана пари. Онда се привије на рану некаква трава од власца, на коју власац изађе.

„Од изгорјели. Кад неко нешто вруће прогута па се ожеже, добро је стући бијелог лука, помијешати са сирћетом и пити.

„Од ухобоље. Наложити се јасенова сирова дрвета, па се хватају капље што излазе из дрвета у филџан или чашу, па се у ухо по мало лије, онда бол одмах прође.

„Кад леђа боле. Ископа се добар бусен (ледина), добро угрије и метне на леђа или се на њега легне, да се добро испари.

„Кад прса боле. Улије се у једну тикву вреле воде, па се метне на прса и добро испари.

„Кад зуби боле. У вечер угрије се комадић шећера и метне на зуб, а у јутро скуха се коре од јасике или од мрког трна, па се оном врућом водом паре зуби.

„Од гуте под пазухом. Кад кртица земљу рови, узме се оне земље, што избацује и метне под пазух, па ће гута одмах проћи.

„Од љутине. Она увица, којом се печеница везала на Бадњи дан, кад се на Божић скине, чува се за љутину. Ко ову увицу око врата свеже, и три дана носи, љутина га не ће мучити.

„Од набоја на нози. На оно мјесто, гдје се је пекла пита на Ускрс, стане се босим ногама, па не ће бити цијеле године набоја на нози.

„Од санџија. Нађе се оструга, којој су оба краја у земљи зарасла, та се оструга одреже или ишчупа, оструге и с њом болесник опаше. Или се узме зуб од зеца и метне у воду и она вода пије.

„Кад се ко препане, даде му се воде преко мапа пити и страх прође.

„Опће мјере у Каравлаха проти болестима. Каравласи се јако чувају, да не уђу у ону кућу, гдје је болесник. Они не ће код такве куће ни јести ни пити, да не би болест на њих прешла и да не сањају болесника. Ако већ униђу у такву кућу, одмах туре руке у недра под пазухе и миришу, да бољу собом не однесу.

„Када мора сиса, онда се намажу дојке са бијелим луком и носи се под лијевим пазухом корјен од великог зеља, које само у планинама по Херцеговини расте.

„Ради здравља жене не ће у прољеће никакво воће јести, док не купе оног воћа и сиромашнима подијеле.“

Сретни дани и мјесеци.

Т. Драгичевић описује нам ове у споменутој радњи овако: „Сретни су дани у седмици: понедељак, сриједа и четвртак. Кад ко ради трговине хоће да путује, да кућу прави и т. д. добро је, да у те дане почиње. Уторак је најнесретнији дан, али има у том дану један сат, који је опет и од горе наведених дана много сретнији, али га нико не зна. Субота је мртвачки дан. У вечер не ће човјек жени нипошто, нити би му се она пустила, јер би оно дијете, које би се те вечери зачело, код породе умрло или би умрла мати. Мјесеци св. Илије (јули) и св. Јована (аугуст) су најсретнији, а април је од свих најнесретнији.“

Кићење цвијећем и т. д.

Ове особине у Каравлаха описује Т. Драгичевић овако: „До Цвијети не ће се нико цвијећем или чим другим накитити. На Цвијети пак и Ђурђев-дан ките се Каравласи цвијећем или врбовином. Жена, која роди, окупа се трећи дан и листом накити, у знак да се очистила. На Ђурђев-дан, онај који крено име слави, окити своју кућу гранчицама. Исто тако сваки домаћин од куће, одсијече прије сунца од крушке гране и ископа комад ледине, па донесе кући. То ради обично кад се окупао и кући враћа. Грану прислони уз кућу или метне на кућу више врата, а ледину у кућу покрај прага, па ко год тај дан у кућу улази, најприје стане на ту ледину и честита Ђурђев-дан. Крушка је за то, да Бог даде тога љета рода и здравља, јер је свака крушка родна и здрава, а трава значи, да је дошло љето. Травом ‚вратић‘ се ките дјевојке, да наврате на себе момке и обратно момци. Дјевојке се ките за оба уха, а жене само за једно (лијево), да им човјек не умре.

„Дјевојке док се не удају иду гологлаве, само када је велика врућина, метну на главу мараме. Дјевојке не смију носити солуфа, већ четири плетенице, а када се удају, онда носе солуфе и двије плетенице. Женскиње не смије се у понедељак и уторак чешљати. На покладе остави младеж кад вечера од сваке заире по мало, а од хљеба комадиће танке корице, па се скупе од цијелог села у једну кућу и све оне комадиће од коре метну у чанак и налију воде, па гледају чији је комадић потонуо. Чији комадић потоне, утопиће се оне године: онда изваде корице из чанка, па са осталом заиром једно другом у зајам дају и једу. Онда заграби свако из чанка воде и једно другом напија. Кад се то сврши иду сви пред кућу, узму једно друго крчакче (посебно женски од мушких) и сви у једно грло викну: ‚Fartați se chemе са ара ађа‘. Тако три пута викну и лете кроз село до одређеног мјеста. И тако три пута мијењајући се, једно носи друго.

„На Ускрс узме свако чељаде по један пупољ (листак) од глога, па га поједе и онда се каже, да се тек може омрсити.

„На Ђурђев-дан мора сва кућна чељад рано уранити и прије сунца се у текућој води окупати. Они иду на разна мјеста, дјевојке се обично више њих на једном мјесту купају, а момци на другом мјесту. Код потока се најприје Богу моле, онда се свуку, па голи потрбушке у воду легну, онда три пута на леђа те излазе из воде и обуку се у чисте хаљине. Начупају разне траве, уђу опет у воду, окрену се уз воду и погледају између ногу низ воду, па бацају ону траву између ногу и кажу: ‚Однеси водо све моје боли у море. Дао Бог дочеко и до године, да се на данашњи дан окупам у бољем здрављу и весељу‘. Онда иду сви кући, не обзирући се.“

Прорицања, гатање и вртачање.

Ова празновјерја у Каравлаха описао нам је Т. Драгичевић овако: „Прорицање у вечер Малог Божића. Обичај је, да се у вечер Малог Божића (Нове Године) од свега села у једну кућу све осим врло старе чељади састане. Домаћин куће постави софру и на њу метне седам капа и под њима седам ствари и то: ђердан, крајцару, кучина, чешаљ, прстен, солп и хљеба. Сваком чељадету крије три пута ове ствари под капе. Кад је све сакривено, онда оно чељаде иде и подигне једну капу, коју хоће. Кад је капа дигнута, гледа се, шта је под том капом, ако је ђердан, биће цијеле године сретан и имаће доста пара; ако је крајцара, биће фукара (сиромих) и не ће ништа имати; ако су кучине, онда ће остарити; сô и хљеб значе, да ће имати оне године доста хљеба, а прстен: код неударних и неожењених, да ће се оженити, а код удатих и ожењених, да ће се још једном оженити. Чешаљ је ради шале, ко га под капом нађе, онога по глави чешљају и чупају, да му се сви смију.

„Прорицање цурама и момцима, кога ће узети. Домаћин омете огњиште, само остави мало луга, па направи машом ополико бразди на лугу, колико има цура. Свака бразда значи једног момка. Кад је то готово, онда цуре бирају, свака узме по једну бравду, а домаћин им онда тумачи, која је којег момка изабрала. Послије тога исто тако и момцима. Сад се одгрне сав луг са огњишта и свака цура и момак метну по једно зрно од кукуруза на огњиште. Кад се зрно угрије оно пукне и одскочи са свога мјеста, па на који крај скочи, од онога ће краја, ако је момак, цуру довести или обратно. Тако сједе цуре и момци око огњишта, па пред коју цуру момково зрно долети, ону ће он оженити, а тако исто и цура, пред којег момка њезино зрно долети, онога ће она добити.

„Да се стече преко године доста пара. У вечер сваког Божића, свако чељаде узме пара, на пр. ђердан па га из руке у руку неколико пута пробаци говорећи: „Дај ми Боже, да зарадим доста пара“ и т. д.

„За добар пазар. На Мали Божић, изјутра, кад полазник дође, подметне му се нешто да сједне, па прије него сједне, извуку трону, да се он на земљу превали. Они веле, ако га тако преваре, да ће цијеле те године особито добро пазарити.“

„Осим ових прорицања, забиљежио сам још и ове:

1. Кад женске науме или се спреме, да иду у село носити чанке, вретена и т. д. па им неко, ко је згодан, у кућу дође, оне се веселе, јер ће им тај дан добар пазар бити. Ако пак дође какав фукараш, оне тај дан не ће ићи па пазар, јер мисле, да ће слабо пазарити. Обично за то пошаљу рано по некога, за кога знаду да је сретан, да им у кућу дође, па га чисте кавом.

2. Када се у кући појаве црни мрави, знак је среће, а црвени мрави, знак су несреће. Црвене мраве цуре и прогоне из куће ватром.

3. Кад кому нешто угине, као коњ или говедо, онда не ваља нипошто кожу огулити, већ куд је штета пошла, тамо нека и иде. Не ваља то у кућу повратити или, ако би се кожа одрла, у кућу унијети, јер би с тим другу штету донијели, у дому би наскоро друго марвинче угинуло. Ако се кожа одрла, треба је одмах однијети на продају.

4. Ако пуца у сандуку, знак је, да ће неко у кући умријети, за то треба да се ма с чим, што је најближе (машом и. пр. што је увијек при руци) што више

може по сандуку удари. Ако сандук пукне, треба га наложити, ако остане здрав, ништа није ни било, умријети не ће нико.

5. Кад дијете између ногу гледа, веле, да ће му се мати облизанити.

6. Када сова близу нечије куће у ноћи хуче, у тој ће кући на скоро неко умријети.

7. Не ваља преко чељадета прекорачити, а особито женско, али, ако мати пређе преко свога дјетета, не шкоди.

8. Не ваља преко маша прекорачити, јер је велика грјехота, а исто тако није добро преко сјекире прекорачити, јер ће иверје, када се буде том сјекиром сјекло, у очи фрпати.

9. Преко мртваца, мртвачких ствари, сандука или носила не смије се прекорачити, јер би се мртац повампирео.

10. Када се човјек облачи па једну хаљину на себи изврати, значи, да ће бити пијан.

11. Кад се обува, увијек се десна нога прије обује, а лијева се прва изује. На простирачу не смије се никада обути нити изути, да не би удовац или удовица остала.

12. Кад се у ватри направи необично дуг угљен, значи, да ће неко на конак доћи.

13. Кад пијевац пјева на прагу, окренут у кућу, доћи ће гост, а ако је окренут напоље значи, да ће неко на скоро у тој кући умријети.

14. Кад је ведро, па ухо запјева или засврби, биће кише.

15. Кад човјек куда на пут или пазар пође, па га неко пита: Куда ћеш? несрећа је велика, па се слободно кући враћа.

16. Кад човјек путује или некуд за послом иде, није добро срести некога с празним товаром, празним судом, гују или зеца. Добро је срести гурбета или гурбетку (Циганина или Циганку), пун товар, курјака или вјeverицу.

17. Ако кртица из куће напоље рови, неко ће наскоро у кући умријети, а ако у кућу рови, значи добру срећу.

18. Ко у прољеће на таште први пут види кукавица, квочка или мало ждријебе, није му добро, јер ће цијеле године бити гладан.

19. Ако у вече или по ноћи дође у кућу лептир, значи вјештицу, ваља га ухватити и убити.

20. Док је мртац у кући, па неко у кућу дође и назове Бога, или кад се мртац носи, па се неко сретне и назове, неко ће у тој кући умријети.

21. Жене морају пазити, да по дану и по ноћи имају крпу (чембер) на глави, да не остану удовице.

22. Кад се путује, па се на путу нађе слијепић — а још је боље ако пут пређе —, онда ће бити велике среће.

23. Брката жена врло је несретна, њу срести или видети врло је несретно. Такова жена може чељадету највеће зло нанијети. Ако таква жена мало дијете види, одмах ће му зло нанијети.

24. Кад се жена породи, не ваља јој преко угарице прекорачити, јер ће млијеко изгубити.

25. Када се човјек са погребом врати, не смије нипошто са женом спавати, јер би оно дијете, које би се заметнуло, било мекко (без костију). Исто тако не смије човјек жени у вечер великих празника као: недјеље, Божића, Васкрса и т. д.

26. Човјек, који има дјеце, не смије гују убити, да му дјеца боље напредују и живе.

27. Кад се уздахне, веле да се то чини ђаволу на вољу, па кад неко уздахне треба рећи: „Помози Божје! Цркни ђаволе“!

28. Кад се нешто шије, па се конач завезе, онда ће онај, коме се шије, дуго живити.

29. Кад се гаће од зада најприје продеру, онда ће дотичник остати удовац.

30. Кад ухо запјева, онда виле прелете преко чељадета.

31. Кога нос засврби, пиће ракије.

32. Кад лијево око игра, биће зијана (штете), а кад десно игра, добиће нешто.

33. Кога образ сврби, плакаће, а ако га лијеви длан сврби добиће пара; за то пољуби га три пута и на чело стави. Ако десни засврби, даваће неком пара. Кад обрве сврбе, обрадоваће се. Кад међу прстима од ноге сврби, биће кише.

34. Кад се облизни овца, коза или друго марвинче, биће велике несреће и штете; ако отроњи, добро је и сретно. Ако жена роди близанце, не ваља, јер ће од њих четверо једно умријети.

35. Каравласи пазе особито, ко им први изјутра у кућу дође или када путују, кога ће срести. Ако је онај добар и праведан, биће цијели дан среће, а ако је неправедан, ето несреће.

36. Прстен од мртваца се увијек остави и кад се иде на пазар или у село, носи се собом да се боље пазари.“

„Од гатања и врачања дознао сам:

1. Младом телету треба у прву младу недјељу, пошто се је отелило, жигом лијево ухо прожећи прије сунца, па не ће имати у себи ушију, лишаја нити ће се моћи помамити.

2. Каравлахиње, да чанке, корита, вретена и кашике брзо распродају, гатају кад на пазар пођу овако: Узму куршум, који је већ излетио из пушке, па га располови и оне ствари између оних половина пропусте говорећи: „Како год ово тане из пушке брзо излетило, онако ми ове ствари брзо распродали“. То се исто онда гата, када их неко на путу упита, куда иду или кад их сретне свештеник или хоџа.

3. Кад се сретне свештеник или хоџа, онда се ухвати женско руком отрага за дебело месо.

4. Кад се први пут у прољеће чује грмљавина, онда свако женско и мушко узме ма коју гвоздену ствар и дотакне се чела говорећи: „Како год овај челик тврд, онако моје чело тврдо било“.

5. У прољеће, када се први пут чује кукавица, или кад се види квочка са пилићима или мало ждријебе, узме се мало хљеба и једе, да уста не смрде преко године.

6. На дан Четрдесет Мученика (9./22. марта) изјутра прије изласка сунца, узме се једна крпа, запали и на оном диму сви се укућани накаде и сваки говори: „Овај дим у мене, а гује од мене“.

7. Кад иду хватати ракове, не ће нико звиждати, нити с ким говорити, јер ако говоре неће ништа уловити.

8. Кад се кокош насади, каже се: „Све биле буле само један Турчин“, т. ј. све биле коке, само један ороз (пијетао).

9. Кад Каравласи некуд хоће путовати, или понесу свој рад на продају, буду да сретни, они добро уране и оду од куће, док није ко год од комшија у кућу дошао.

10. Када се крава отели, овца ојањи, коза окози или крмача опраси, не даје се ништа за три дана из куће, да не би чинилица млијеко однијела, или да не би одбило своје сисанче.

11. Кому дјеца умиру, не казује никоме, је ли дијете рођено мушко или женско. Исто тако кад се крсти, не ће оцу казати три дана, како је име дјетету.

12. Када кокош зајева, онда ће неко у кући умријети. Кокош се ухвати и њоме од огњишта мјери до прага и то почне се од огњишта главом кокошијом, те се кокош преврће до прага, па ако прије глава до прага дође, онда се коље и кокош поједе. Ако пак задњи крај прије дође прагу, онда се реп одсијече и кокош пусти жива.

13. Кад Каравлах по ноћи куд иде, покрије чело добро фесом, да се оно не види, да му не би али дух нахудио. Нико не може особи нахудити, којој чело не види.

14. Први уторник послје Васкрса, не смије по дану ни једна особа заспати, јер се тај уторак зове мртви уторак. Она особа, која на тај дан спава, биће поспана и трома цијеле године.

15. На млади петак мало ко ради, јер се у вече младога петка уснива, па се држи као светац.

16. На Ђурђев-дан урани се прије изласка сунца, па се набере од сваке биљке и са соли марви даје.

17. Кад се види први пут млади мјесец, каже се: „Млади мјесече, здрава ме затече, а здрава ме и остави, на теби врећу, а дај мени срећу, на теби колац, дај мени здравље, колико ја имам (или колико има у царској каси) новаца и на њима слова, да ја онолико овај мјесец зарадим форинти, гроша, дуката и т. д.

18. Кад од укућана неко пође са стварима на пазар, или када свирачи полазе некуд да свирају, бацају укућани (домаћин и домаћица) за њима соли и хљеба, да их свијет као сô и хљеб воли.

19. У вече Малог Божића, узме момак или дјевојка своју какову ствар на пр. појас, па ако је која носећа жена у селу, криомице остави ондје, гдје ће она спавати, да на ону ствар легне. Онда ће момак или цура, којој ствар припада, уснити ону или онога, којег ће узети.

20. У вече Малог Божића, прије вечере узме дјевојка (или момак) први залобај, којег је у уста понијела и остави, па послје вечере однесе на врело или тамо одакле се вода доноси и остави. Преко ноћи усније онда она свога суђенога.

21. Кад млијеко покипи, баци се мало соли и воде на оно мјесто, да крава млијеко не ускрати.

22. Да се дозна, ко је вјештица, узме се у вечер Ђурђев-дана, Варин-дана или Божића од црног јарца без биљеге мјешина на црног коња без биљеге и пројаши се око села у глухо доба (од 10 до 12 сати ноћу) и по мало у мјешину пуше и опет се враћа на оно мјесто, одакле се пошло и ондје се мјешина пуна паре завеже. Онда ће све вјештице и чинилице к њему доћи и молиће га, да их пусти. Али то је опасно врачање, јер се на очи којешта страшиво учини и човјек се плаши тога па може и главом платити.

23. Кад мало дијете много плаче, метне му се подложак (обојак) под главу, онда ће одмах умукнути.

24. Кад ко у прољеће први пут кукавицу види, онда од оне гране, гдје је она стајала треба одрезати комадић и носити уза се па ће га сваки радо слушати кад говори и кад пјева и биће угледан међу друговима.

25. Да се мало дијете не урекне или да му вјештице срце не изваде, држи се од јежа срце крај малог дјетета. За то има прича: „Једна жена рађала сваке године дјецу, али чим би се дијете родило, одмах би умрло, јер је била једна вјештица, која се навадила и из дјетета срце извадила и појела. Једанпут имала је та жена најменика, који је један дан видео јежа и штапом га убио, али је штап окрвавио. У вечер, када је кући дошао, метнуо је штап у буџак. Те ноћи роди његова домаћица дијете. Пошто је дијете повила и заспала, био је најменик будан, али је лежао мирно као да спава. На једном униће у кућу једна женска (вјештица), погледа у буџак, опази штап и рече: „Моли Бога, што ти је слуга тај крвав штап у кућу донио, па не могу дјетету срце извадити и појести, то ће ти дијете живо остати.“

26. Нокти, када се одрежу, метну се у лијеви рукав или се закопају у земљу.

27. Када се кућа прави, онда се у вече узме једна даска, којом ће се кућа покривати и на оно мјесто метне, гдје се мисли кућу правити. Ако се сутрадан шта живог под даском нађе, правиће ондје кућу, ако ништа жива не буде, не ће тамо нипошто кућу правити.

28. Када се кућа прави и шљеме подигне, објеси се преко њега један црвен шал, да они, који ће у тој кући стајати буду здрави и црвени.

29. Кад се кућа прави, оде човјек са женом у нову кућу, па тамо ради среће заједно спавају.

30. Кад се у нову кућу прелази, најприје се у кућу унесе соли и хљеба. Онда се ватра наложи, да буде увијек у кући соли и хљеба доста.

31. На Божић и два дана послје Божића, не смије се нипошто на столицу сјести. На ове дане се све столице сакрију. Онај, који би онда на столицу сјео, имаће цијеле године чирове по тијелу и за то се у те дане сједи само на слами.

32. Када дијете умре и у гроб се спусти, не смије се више помаћи, јер му мати не ће више дјеце рађати. Ако се то догоди, или кад жена има дијете, па јој умре и она више не роди, онда оде мати на дјетињи гроб па се на гробу расплете и очешља.

33. У вечер Ђурђев-дана намажу се крави сисе са кокошињаком и бијелим луком.

34. Када се дјетету извади зуб, баца га према истоку говорећи: „Жарко сунце, ето теби зуба од костију, дај ти мени од челика“.

35. На Ђурђев-дан се даје крави „мито“, да јој чинилице не одузму млијеко. Рано прије сунца начупа се папради и пшенице са норатина (гдје се волови на њиви враћу) и набере се свакојаке траве, корјена од великог веља, па се донесе воде „омаје“ од воденице па се све смијеша и крави даје за храну.

36. Кад крава не ће да мокри, узме се ражањ, на којему се печеница на Божић пекла, па се крава ражњем три пута удари и каже: „ај, ај, ја мислим да ти водиш, а ти стојиш“.

37. Кад се јаја боје и шарају на велики петак, онда се оним јајетом, које се прво обоји, по лицу таре и каже: „И до године дочеко(ла) црвен и здрав као јаје“.

38. Кад се нове гаће сашију, три пута се нож кроз ногавице пропусти.

39. Да се неко омрази, узме се крви од мачке и псета и помијеша. Ко се овом крви намаже па каже: „Пазили се ко пас и мачка“, тај ће се омразити и посвадити.

40. Кад се изгуби марвинче, да га ко не узме или вук не уједе, узму се три игле, метну на земљу и преко њих унакрст обрне и каже: „Сачувај Божје моју (на пр. краву, крме и т. д.) од курјака и душмана, да им се уста зачепе и малу ништа не нахуде“. Или се жмирећи завежу на веригама три узла и каже: „Не вежем вериге, већ уста душманима, да ми не нахуде малу“.

Штовање растлина.

Ова празновјерја и обичаје описао нам је Т. Драгичевић овако:

„Орах. Орах не ће нико нипошто усадити, јер док орах у деблу постигне дебљину онога, који га је усадио, мора и онај човјек умријети. Орахово дрво се не смије на ватру ложити.

Јасика. Од јасике се чува Каравлах, јер она увијек трепти, па је за то вражије дрво. Јасиково се дрво не смије нипошто у кућу унијети, нити на ватру наложити.

Дреновина. Ово дрво не смије се нипошто као штап или иначе уза се носити. Дреново је врло тврдо дрво, па ће и пазар ономе, ко га уза се носи, тврд бити.

Јоховина. Јохово дрво је код Каравлаха особито цијењено. Они веле, када је Исус јошиковим гранама био шибан, да су се гране одмах изломиле, јер су врло крте, па да је то дрво Исус благословио. Од јохова дрвета праве Каравласи чанке, корита (текнета) и т. д.

Брезовина није добро дрво, јер је одвише жилаво, па када су Исуса са брезовином шибали, да ју је проклео.

Тисовина. Тисовину добро је носити уза се од злих духова; ко тисовину уза се носи, тога не ће зли дуси урећи, чинилице очарати и т. д.

Глог. Глогово дрво као штап врло је добро уза се носити, да вампир чељадету не може у ноћи наудити.

Љесковина и дивља крушка. Од љескова дрвета не ваља кашике правити. Љесковина је добро дрво; ако гују са љесковим дрветом само један пут удариш, она ће одмах мртва остати а од другог дрвета не ће. Ражањ за божјињу печеницу сијече се од љесковине, само неке породице сјеку ражањ за печеницу од дивље крушке. Друго се дрво не смије нипошто у ту сврху употријебити. Тај обичај остао је од старине па прелази од оца на сина.

Машљика (ивовина). Од тога дрвета неће Каравласи нипошто кашике или шта друго правити; држи се, да би онај умро за годину дана, који би из тога дрвета шта начинио.

Трешња. Ово дрво не ваља наложити на ватру, нити га они ложе.

Папрад. Папрад не смије се нипошто до Видов-дана косити, нити њоме кров покривати.“

* * *

Ако све до сада наведене облике народних обичаја код Каравлаха у Босни успоредимо са облицима народних обичаја осталих Румуна, који су описани у

дјелима¹⁾, што је издала „Румунска академија“ у Букурешту, онда ћемо видети, да се сви до сада описани облици народних обичаја и вјеровања сасвим слажу са облицима народних обичаја осталих Румуна у Румунији.

Код описа народних обичаја код Каравлаха у Босни навели смо и румунске пјесме и изразе, од којих се многи налазе једино у Румунији употребљавају, и који се код Румуна осталих области друкчије именују, н. пр. називи: *ulciog* (праг), *puț voinic* (момак), *vălu*, *șapca* (копрена), *Adă ne săprioara* (Дајте нам срну), *vătav* (доли-баша), *potescă* (пут), *stramă* (повса, конач) и т. д. су посебни диалектолошки облици румунског језика, и карактеристични за народне обичаје области западног дијела Румуније. Ови називи су у областима Баната сасвим непознати. Шпецијално је онај облик код женидбе, кад Каравласи ишту срну (младу), чисто влашко-молдавски. Још смо видели, да Каравласи употребљавају у румунском језику и турске ријечи, од којих су многе донесене из Влашке. Од турских ријечи, које Каравласи употребљавају навести ћемо слиједеће:

Česma, они кажу и čučuroj = рум. șipot.	Katran = рум. răsură.
Kadina, cadăna, турска дјевојка.	Kurban = муслиманска вјерска жртва.
Kikil кад је стар, а fes кад је нов.	Findžan = Kaffeeschale, сеаска.
Kundure = Halbschuhe.	Ibrik = мједена или бакрена посуда.
Kundurdžija = чизмар.	*Măstrafa = бокал.
Gurbet = турски цигани, који котлове впе.	Soi = врста.
Čulajka = бијели фес.	*Sinie = стол.
Gjezva = посуда у којој се кава куха.	*Zor = сила.
*Terzija = кројач.	*Čeif = добра воља.
*Zian = штета.	*Gazar = велико блато.
*Nagam = преварен.	Gjerdan = ланац око врата.
Bez = платно.	Rakija = рум. țuică.
Džep = рум. buzunar.	Čalma = повеза на фесу.
*Kalamar = богат трговац.	Fistan = сукња.
*Ambar = рум. огна.	Miraz = рум. zestre.
Kantar = рум. cumpara.	*Haber = новост.
At = ждријебац.	

Ове смо ријечи успоредили са турским ријечима студије Dr. J. Popovici, *Studiile d-lui L. Șăineanu, Despre influențele orientale asupra limbii române. Transilvania. Sibiu 1904.*, бр. 1. Ријечи, које су са * означене, познате су и у Каравлаха, али се више употребљавају румунски изрази. Ове турске ријечи употребљавају и Босанци осим ријечи: *cadăna*, *kikil*, *čulajka*, *kalamar* и *čalma*, те је тако сигурно, да је ово пет ријечи донесено из старе области. За остале ријечи не можемо казати, јесу ли донесене из старе области или су примљене у Босни услјед дотицаја са Словјенима и Турцима.

Народна ношња у Каравлаха.

Ако бацимо поглед на народну ношњу Каравлахиња у Босни као и на неке њихове домаће израде, н. пр. ћилиме, кецеље, онда видимо, да су ове ствари до

¹⁾ S. Fl. Marianu, *Nașterea la Români. București 1892.*

S. Fl. Marianu, *Nunta la Români. București 1890.*

S. Fl. Marianu, *Înmormintarea la Români. București 1892.*

данас донекле сачувале народну румунску орнаментику и обиљежје области Румуније. Сада треба да изводимо закључак, јесу ли Каравласи румунски Цигани или Румуни. Могло би се примјетити, да се етничке особине могу усвојити, ако један народ у малом броју дуље времена у једној великој средини борави, и да су по томе и Каравласи у Босни ипак Цигани, који су научили румунски језик и румунске обичаје у Влашкој, јер се Каравласи истичу црномањастом бојом лица.

Истина је, да се етничке особине могу усвојити, али имамо доказа, да они хришћански облици поменутих етнографских особина, не усвајају Цигани онако, као што су страни писци описали и што смо и ми утврдили. Покрштеном Циганину је вјера само средство, да постигне свој циљ. Цигани у аустро-угарској монархији су католичке, православне, протестанске и калвинске вјере, према средини у којој живе. Ако су Каравласи поријеклом Цигани, то би њима под турском владавином боље ишло, да су муслиманску вјеру примили, јер би онда уживали многе погодности. Зашто су Каравласи остали код своје православне вјере у крчевинама планинских области, кад су поријеклом Цигани? Зар не би они као и Гурбети (чергаши) могли живити изван чаршије или које касабе, од прошења, умјесто да се завуку у планине и да се пате радом? Нијесу ли они могли у чаршијама као свирачи боље живити, да су примили муслиманску вјеру?

На ово можемо одговорити, да су Каравласи по поријеклу Румуни и потомци оних рудара, који су се прије неколико стољећа из Влашке у Босни населили. Да су они Цигани, они би се давно претопили у турске Цигане.

Боја лица није једини знак, по којем се поријекло једног човјека може изводити. Сељачки словјенски народ код Купреса (у Босни) има бакрено црвену боју лица, али зато није до данас нико тврдио, да је по поријеклу сродан с урођеницима сјеверне Америке. Ми знамо, да на боју лица утиче храна и клима. И зато видимо међу Каравласима, који водају међеде по свијету, и међу свирачима појединце, који по схваћању неких писаца ни мало не наличе на Каравлахе, јер су у лицу бијели.

Црна или тамно смеђа боја је у опће особина романског народа; онај који се бавио проучавањем народа, не виђа у боји Каравлаха никакве особите издмке. Има међу румуњским Циганима по Банату и бијелог лица, које не би странац држао за Цигане. Румунски Цигани говоре цигански и разликују се и по осталим етничким особинама и занимању од Румуна.

Познато је из краниолопких испитивања да Цигани имају дугуљасту малу ниску главу, а чело да им је нагнуто и плоснато, осим тога да су им кости испод очију (Jochbeine) јако избочене. Ако испитамо главе наших босанских Каравлаха, онда видимо, да помињани карактеристични тип циганске главе, код њих не постоји. На против виђа се више румунски тип главе средње величине, окомито чело и округлао затиљак, велике очне удубине и мале доње вилице. Допуштамо пак, да су неки Каравласи, који су се у Босни испрва населили, за жену узели коју румунску циганку из Баната или Ердеља, јер Румуни ових области не удају ни данас своје кћери далеко, а камо ли за непознате, па макар они били Румуни. Одатле је и ушао ваљда обичај код Каравлаха, да се женске купују, јер су први Каравласи у Босни дошли већином без жена, као што ћемо послије видети.

Све да има прелаза и знакова других комплекснија глава, могли би сводити и ове на животне прилике и кретања односно укрштања. Да Каравласи нијесу Цигани, то доказује и њихово поштено владање, ради којег су свагдје хваљени. Каравласи обитавају готово само у округу Д. Тузле и познати су у оним обла-

стима као поштени, мирни и вриједни људи. Адвокат др. Милан Максимовић у Д. Тузли казао ми је, да за десет година, док је он код окружног суда у Д. Тузли судица био, није ни један Каравлах ради злочина кажњен, и да на хиљаде злочина нема ни један случај, да је који Каравлах уплетен био, премда су јако сиромашни.

Томо Драгичевић каже у својој радњи: „Код Каравлаха се никада не догађају крађе или други какови прекршаји. Као оружник нијесам 17 година имао с њима никаква посла, нити сам видио, нити чуо, да су оружници са Каравласима посла имали, или да су они били затворени. По ноћи не ћеш видети Каравлаха да се клатари, и пословица је: „Каравлах тражи за рана конака као кокош“ и „Страшив је као кова“.

„Женскиње и мушкиње у Каравлаха држе се строго моралних начела, цуру или снаху није могуће ни за какове новце преварити. У Каравлаха (котар Бањалука) мора млада своје дјевичанство доказати. То бива тако, да на вјенчани дан иде са младенцима и дјевер у спаваћу собу, да види као свједок када момак младу сполно употреби, је ли недужна била. Сутра дан узме дјевер кошуљу младе па ју негдје остави. Трећи дан дође кум, кума и стари сват и жена старога свата, па ту кошуљу дигне на бајрак, да виде знакове невиности. Ово онда кума свима јавно казује, хвали младу да је права цура била. Кум се зато јако весели, јер да случајно оних знакова не би било, мисли да ће наскоро умријети, па се зато снужди.

„Цуре не смију у Каравлаха са момцима саме опћити и с њима говорити нити до момка у колу играти, јер би их момци могли завести. Њихов морал је хвале вриједан. Они су праведни, чувају се да не гријеше проти туђем власништву, у њих је принцип искати и просити, јер то није срамота, али веле, да је срамота украсти. Каравласи су врло побожни, али цркву ријетко када походе. Изванредно су гостољубиви, али им је пословица: „Најмилијег госта, три дана доста“.

Повнато је надаље у цијелој Посавини јунаштво Каравлаха Јове Калина (Joan Calin, cale = пут), који се као неустрашив јунак одликовао за посавачке буне (липичке буне¹⁾ или протине буне године 1857. У отоманском листу „Босна“, што је излазило у Сарајеву, описано је, како се Јово Калин као јунак истакао. Ј. Калин је отео Дервиш-бега Градашчевића коња и дао га је проти Аврамовићу (из Орашја) да побјегне с њиме у Славонију. Калина су Турци тек убили, пошто се за кајип од опанака заплео, кад је бјежећи прескочио плот једне њиве. Ова особина говори у прилог нашим изводима, да су Каравласи православни Румуни, јер иначе не би се Ј. Калин борио на страни проте Аврамовића и другова.

Ми смо горе већ споменули, да народ у Босни хвали Каравлахиње ради поштења, и имали би додати, да су женскиње каравлашке врло вриједне и добре домаћице. Оне држе своју кућу чисту и одликују се у томе од осталог босанског сељачког становништва. Ову особину потврђује и ова народна румунска пјесма, коју сам чуо од Каравлахиња у Маочи:

Ceastă casă afumată,
De cinci ani ne măturată,
Frunză verde de ovăz,
Că mi scârbă când o văz.

(Ова кућа чађава,
Пет година не пометена,
Зелен лист од зоба,
Гадим се кад ју видим.)

¹⁾ Липичка буна је названа зато, јер су се устале у Липичкој шуми близу Модрича (југо-западно од цесте Модрич—Градацац) састали.

У Каравлаха стјенице, уши или бухе ријетки су гости у стану и одијелу.

По до сада поменутих особинама држим, да су Каравласи Румуни по поријеклу а не Цигани. Горе смо већ споменули, да су у страних писаца мухамедански Цигани и то Бијели Цигани и Црни Цигани (Гурбетни, чергаши) једно те исто, без да су дотични поближе проучавали етнографске особине тога народа.

Ја сам на мојем путовању по Босни мухамеданске Цигане свагдје налазио и колико сам их ја проучио и упознао, рећи ћу резултат мога проучавања.

Онај народ што се у Босни назива Бијели Цигани, то је најсиромашнији staleж муслиманског народа у Босни, који говори истим језиком као и Муслимани. Ово становништво је услед својег сиромаштва постало слободоумније од осталих Муслимана, јер га је нужда у аргатовање тјерала. За то је наравно, да се код тога staleжа није могла развити она особина коже, по којој многи суде поријекло човјека. Ријеч Циганин значи човјек без вјере по схваћању наше религије и етике. Бијели Цигани су пак муслиманске вјере исто као и остали муслимани и славе Ђурђев-дан као и православни народ у Босни. Код Муслимана и Бијелих Цигана је обичај, да се у очи Ђурђев-дана бере цвијеће и хвата пјена испод точка од воденице. Ову пјену зову „омаја“ и Муслимани и Бијели Цигани мету ову пјену с оним цвијећем, што су га набрали, у води па се на Ђурђев-дан онда тиме умивају. Многи од Бијелих Цигана са поштеним радом и марљивошћу получили су, те су данас добре занатлије, касапи и механџије. Остали Муслимани сматрају ипак ове сиромаче као испод себе, јер су по источном етичком схваћању они људи бољи, који су богатији (згоднији).

Наше је мишљење, да су Цигани само чергаши, које народ у Босни зове и Гурбетима, јер ходају од мјеста до мјеста, те који имају свој посебни језик и вјеру. У њиховом циганском језику, који је сродан са санскритским језиком, каже се пет = пенџа. Пенџаб је али област „пет ријека“ између Индуса и Сатлежа, дакле је језик ових Цигана индијски језик. Вјера Гурбета (чергаша) је по томе дакле брахманска, али су они свакако примили и обичаје мухамеданске вјере, јер су Мухамеданци године 1000. у предњу Индију доспјели и у Панџаби се населили.

По занимању су ови Цигани крпеџије старих котлова и ковачи. Они су доста нечисти и једу и угинуле животиње, а код суда и политичких области су честни гости. Доселили су се у Европу свакако већ у XII. вијеку. Ако би дакле Каравлахе са Гурбетима успоредили, онда би учинили највећи гријех, јер Каравласи не говоре друкчије осим румунски.

Остаје нам да опишемо и занимање Каравлаха. Како је већ горе споменуто баве се они поглавито земљорадњом и израђивањем дрвеног суђа.

Ф. Хефеле каже, да је занимање Каравлаха у Славонији слиједеће¹⁾: „Коритарни су сиромашни људи и живу код нас готово свагдје, гдје има топовине шуме. У Стружцу, Гушћу и у лоњскопољских тополицих станују у привременим колибама коритарске обитељи па сјекиром, пилом, макљом и теслом израђују из топовине жлице, кухаче, творилца, здјеле, стругање, шкипе и корита или како они веле израђују: лингуре, мајери, муждари, трокури и троче мари (молде).“

Каравласи станују дакле по Ф. Хефеле близу Саве и Драве, јер је споменуто село Петеранац у котару копривничком близу Драве, а Лоњско поље је код

¹⁾ Vienac. Загреб год. 1890., бр. 46.

Саве. Осим ових мјеста треба да споменено и село Куте (котар Стара Градишка) са 20 каравлашких кућа.

Наши Каравласи у Босни израђују такођер дрвена суђа, само не од тополовине, већ од другог дрвета. Њемачки непознати писац А. Ка. каже, да су босански Каравласи земљорадници (кметови), да се баве сточарством, али да се највише занимају парађивањем дрвеног суђа²⁾: „Каравласи из Пурковића су земљорадници и то „кметови“, некоје обитељи имаду и саме мало земље. Уз земљодјелство и гојење стоке, главно је занимање Каравлаха израђивање дрвеног суђа; некоји су свирачи, а неки ходају са међедима по свијету.

„Материјал, из којег праве дрвене ствари, био је испрва јасен (*frasinul*, *Esche*) и јавор (*paltin*, *Alhorn*), сада је јошика (*anin*, *Erle*) због велике цијене на јасен и јавор под аустријском владом. Јошика је јефтинија, али није дуготрајна. Из јошике се праве разне ствари за кућу и то: кашике, чанкови, вретена, мосури, чираци, корита и т. д. Ове ствари израђују у зими Каравласи скупа са члановима своје обитељи, у љето се дијели посао, један дио из села ради послове на њивама и онда иде у шуму, у којој има јошике, тамо направе колибу и израђују на чарак споменуте ствари из јошике, коју су управо резали. Други дио, особито старије жене, иду са готовом робом од мјеста до мјеста, од куће до куће да робу продају, ријетко за готов новац, највише за храну као н. пр. жито, брашно, сир, масло или за платно, вуну и т. д.

„Жене се баве и са гатањем у карте, читањем из длана и т. д. и радо су виђене од простог народа, особито од жена и дјевојака.

„Алат којим се Каравласи служе код израђивања дрвених ствари је једноставан и састоји се из: сјекире и пиле, чарка којег они зову терџај, онда неке сјекире која се дубач зове и која на једној страни чекићу наличи, један нож за издубљивање кашика, онда велике и мале тестере, брусова, чекића и босанског ножа (чакије). Њихове дрвене израде одликује се тачношћу, оне су масивно израђене по неким старим шаблонама. Каравласи се разумију у лијепе форме и њихов дар за слободне израде показује, да су добри мајстори и доста даровити.“

Каравласи у Босни баве се и земљорадњом и гојењем стоке особито свиња; они пак, који живе по шумовитим областима планинских крајева, израђују дрвено суђе за сељачки народ. За израђивање овога суђа употребљују они сјекиру (*saicug*), тестеру и вретено или чарак (*valu*). На вретену су четири зуба од гвозђа и два гвоздена шиљка (*bolduri*), међу којима се окреће чанак. Осим овог алата имају Каравласи дубач (*tesla*) за дубљење корита, нож (*gruca*) којим стружу вретена и нож (*asoaba*) којим дубе кашике, онда црни брус (*belegiua*) и бијели брус (*greasa*).

Овим алатом израђују они кашике (*linguri*) и вретена (*fuse*) од клена (*jugastru*); а варјаче (*maiere*), чанке (*straichine*), чиније (*blide*), тасове (*gavane*) и корита (*sorai*, *albie*), од јошике или јоке (*Erle*, *anin*). Преко љета израђују они ове ствари у шуми близу колибе, у којој држе свој алат, а зими раде код куће. За израђивање ових ствари може се дрво само дотле употребити, док се не осуши, докле је сирово. Један човјек може на дан 20 до 30 чанака израдити.

Некоји Каравласи иду преко зиме по варошима у Посавини као свирачи и израђују свирком уз виолине и пјевањем понешто новаци.

²⁾ „Bosnische Post“. Сарајево, 1895., бр. 9. и 10.

Из Батковића и Ситњеза иду некоји Каравласи по свијету с међедима. Они купују у берлинској или хамбуршкој башчи животиња млада међеда за 80 до 100 круна, па га онда тамо науче играти. С овим младим међедом ходају онда по Њемачкој, Белгији, Француској и осталим државама Европе по неколико година. Послије се опет врате тамо, гдје су међеда купили, да га натраг продаду за 50 до 60 круна и да се са заштеђеним новцем врате у своје родно мјесто. У својем родном мјесту купе онда мало земљишта и праве себи кућу. Како се у пошљедње вријеме овим Каравласима (*ursari*) не дају лако путнице (пасош), то је ово занимање почело падати. Коликод се говорило против вођењу мађеда, толико се ипак мора признати, да је за школску младеж поучно и корисно вођење међеда, јер свако дијете на селу добије прилике, да види жива међеда и да научи особине ове опасне звијери.

Каравласи који водају међеде (*ursari*) говоре по више страних свјетских језика и то сасвим добро. Ја сам у Батковићу говорио с Каравласима, који су перфектно знали њемачки и француски и осим тога који су имали фино понашање, јер су ове особине у гурбетлуку усвојили. Они су одјевени а ла франка, а многи имају и своје фотографије, које су снимљене у Берлину, Лиону и по другим варошима европских држава.

Каравласи држе највише крмке и кокоши, многи имају и краве и коње. Крмци и кокоши се могу лакше хранити и за то су више уобичајни код Каравлаха. Са овим господарством стоји у свези и храна Каравлаха, која се састоји из: прохе, млијека, меса, сира, кајмака, јаја, граха, лука, зеља и воћа. Кад посте једу највише купус са грахом. Једе се у љето три пута, а у зими два пута на дан т. ј. око 10 сати прије подне и 5 сати послје подне. Опће пиће је у њих ракија. У Каравлаха пуше сви, чак и малена дјеца.

(Свршиће се.)

Каравлашка насеља у Босни.

Етнографско-антропогеографско проучавање.

Припошмо

Теодор Филипеску (Filipescu).

Уз приносе

Томе Драгичевића.

(Свршетак.)

II. Врсте и правци сеоба и узроци сељакања Каравлаха.

Миграције Каравлаха можемо свести на политичко и економско стање пријашње кнежевине Влашке и Молдавије, које су биле зависне од порте. Под турском владавином био је влашки и молдавски кнез само играчка, јер су Турци продавали права господарења опоме, ко је боље платио. Како је и у овим кнежевинама владао читлучки економски систем, то је разумљиво, да је под овим системом сељак пропадао, јер су само сељаци морали порез плаћати и бадава радити спахијама и манастирима. М. Когалнићеану каже у једној расправи, коју је држао у Румунској Академији о пријашњем економском систему слиједеће:¹⁾ „До године 1746. били су сељаци у кнежевини Влашкој и Молдавији робови и могли су се продавати као и Цигани. Од године 1746. до године 1857. били су сељаци кметови (vecini); они су цијелу годину радили на бојарском и манастирском земљишту. У XVIII. вијеку су само сељаци порез плаћали и носили јавне дужности и за то су бјежали преко границе. Сељак је био жива снага и доходак бојара.“

Најтеже економско стање наступило је у овим кнежевинама онда, кад су фанари завладали у тим земљама, дакле у времену од године 1710. до 1821. Кнезови и спахије (boieri, stăpâni) гулили су онда своје кметове на најгровнији начин. Порезе, који су онда грдни били, утјеривали су фанари без милости. Они су не само онолико узели, колико је требало по закону сабирати, већ су по два и три пута толико отимали од сељака, а ако нијесу могли отети, они су мучили сељаке да им даду новац, којег су тобоже сакрили.

Под владавином фанара падају велике миграције Румуна кнежевине Влашке и Молдавије, јер су услијед тешког читлучког економског система сељаци одбјегли из својих села у шуму или планину, да се ослободе насиља својих господара.

Најбољу слику ондашњег спахинског система имамо из описа М. Когалнићеану-а, који о старим привилегијама бојара (boieri) вели: „Бојари нијесу плаћали

¹⁾ Desrobirea Tiganilor. Ștergerea privilegiilor boierești Emanciparea țăranilor București 1891, стр. 28.

пореза ни за своју особу, ни за иметак, и имали су право, да себи одане особо опросте од плаћања пореза. Неки бојари су из државних мајдана добивали соли у великој количини, а неки нијесу царине плаћали на робу, коју су из иностранства добављали. Бојари су осим тога једини били, који су могли увести под закуп државна и манастирска добра, да их послуже за двоструку цијену другима изнајме.“¹⁾

Из овога је јасно, да је сељак, који је био само кмет, морао сав терет носити. Под управом фанара је овај терет био управо несношљив, и за то су сељаци, како споменуемо, одбјегли у шуму и планине. Ово се најбоље види из извјешћа административне депутације у Олтенији (западни дио Румуније) од године 1720., које гласи: „Сељаци не станују по селима, већ у три до пет лоших кућа далеко од комуникационих линија, на брдима под шумама или у планинама. Куће су им плетене из прућа и намазане блатом. Кад виде из далека странца, спремни су да побјегну. Многи станују по шумама у подземним становима далеко од својих ораница и њива; за то се издала заповијед, да сељачко становништво мора изаћи из ових скривених мјеста и да се мора настанити на одређеном земљишту. Ко се не буде овој заповиједи покорио, изгубиће све што посједује, а осим тога ће се казнити тјелесном казном и смрћу. Пошљедњи рок за пресељивање одређује се за мјесец марат идуће године.“²⁾

У шуми су онда ови бјегунци израђивали дрвене ствари, које су за храну и одијело у замјену давали, можда и звијери (међеде) хватали и по свијету с њима онда ходали.

Осим ове неправде, које је морао румунски народ под читлучким системом за фанарске управе трпити, имао је румунски народ носити у времену од год. 1769. до године 1812. и терет трошкова трију ратова између Руса и Турака. За ових 42 године стајале су за вријеме ратова од год. 1769.—1774., 1787.—1792. и 1806. до 1812. у кнежевини Влашкој и Молдавији руске и турске војске и обје кнежевине морале су се бринути за опскрбу и руске и турске ратујуће силе.

Наравно је дакле, да је сељаштво у великим масама онда бјежало из своје домовине преко границе, јер је од својих спахија, који су уживали свако право, премда хришћани, више трпило него од турског јарма. Грчки калуђери били су најгрознији деспоти, они су са сељаштвом на манастирским добрима горе поступали, него велике спахије.

Да се упознамо с ондашњим управним системом, навешћемо оно што је гроф D'Hauterive о овим спахијама, сељаштву и калуђерима године 1787. писао. Гроф D'Hauterive био је од француског посланика у Цариграду г. 1785. именован за тајника код влашког кнеза Александра Ипсилантеа у Молдавији, па је, проучивши жалосно социјално и административно стање ове државе, молдавском кнезу Ипсилантеу предао о томе споменицу. У овој споменици каже француски гроф: „Dans une grande partie de l'Europe des loys partiales ont accordé trop de droits à la noblesse, en Moldavie, la féodalité leur a tout attribué dès le commencement. Dans la suite une sorte d'aristocratie, qui résulta de cette constitution, sembla s'être concertée avec la monarchie pour consolider l'ouvrage de la partialité des loys, et le peuple, victime de

¹⁾ Desrobirea Țiganilor и т. д. București 1891, стр. 20.

²⁾ Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor. 1878, VI., стр. 360, по др. G. Crăiniceanu, Igiena țăranului român 1895, стр. 41.

cette conspiration tyrannique, a été constamment privé de toute propriété territoriale. Cependant sa liberté personnelle luy est restée, et cette prérogative a suffi pour luy conserver des qualités morales qu'on chercheroit en vain chez ses voisins, nouveau témoignage de la sagesse du grand homme qui préfera la domination turque au despotisme chrétien, dont le joug, au mépris de la religion et de l'humanité, pèse encore aujourd'hui sur tant de millions de serfs européens. Les Moldaves n'ont rien perdu de ce caractère originel qui se révolte contre toute oppression nouvelle. Ils achètent de leur travail la jouissance d'un territoire qui ne leur appartient pas.¹⁾“

Гроф D'Hauterive каже даље у својој споменици о манастирима и грчким калуђерима. „Les couvents de Moldavie sont chargés d'étrangers, et presque aucun n'est gouverné par un Moldave. Les Moldaves obéissent partout, mais on n'abuse nulle part de leur soumission avec autant d'excès que dans les monastères. Des religieux, exercés à la servitude des autres pays, viennent en Moldavie apporter le despotisme auquel ils ont obéi longtemps. Ils s'emparent d'un couvent comme d'une conquête, affament les malheureux qu'ils gouvernent, accumulent des trésors qu'ils finissent par transporter ailleurs, et trompent également les évêques, qui s'en rapportent aveuglément à leur comptabilité, et leurs supérieurs éloignés, auxquels ils n'envoient que ce qu'ils veulent bien ne pas réserver pour eux.²⁾“

Осим сељака била је у кнежевини Влашкој и Молдавији још једна врста биједних људи, наиме Цигани. Цигани су били прави робови својих господара, они су морали сваки посао радити, и нијесу имали никаква права. Гроф D'Hauterive описује жалосно стање Цигана у Молдавији у својој споменици од године 1787. овако: „Au dessous du peuple est une espèce d'hommes auxquels on hésite de donner ce nom et qui deshonoreroient l'humanité par leur bassesse, s'ils ne la consolient par le bonheur dont ils jouissent. Si l'on veut voir l'indépendance la plus absolue dans un entier esclavage, et la jouissance de tout dans l'exclusion de toute prérogative civile, il faut jeter les yeux sur les Zigans qui errent dans les déserts ou qui rampent dans les villes de la Moldavie. Les uns payent à leurs maîtres une légère redevance, les autres exercent gratuitement, pour le service domestique de leurs boyards, les métiers de

¹⁾ „D'Hauterive, Mémoire sur l'État de la Moldavie en 1787“, Bucarest 1902, стр. 79. и 80. „У великом дијелу Европе, су локални закони дали сувише права бојарима, у Молдавији им је феудалност дала све још у почетку. Послије се нека аристократија, која је произишла из овог одношаја, сложила са владом, да утврди пристраност закона; и народ је као жртва овог тиранског удружења губио полакко власт над земљом. Успркос томе, његова особна слобода је остала, и ово право било му је довољно, да сачува душевна својства, који би узалуд тражио код његових сусједа. То је нови доказ мудрости великог човјека, који се је рађе дао под турску власт, него ли под хришћански деспотизам, чији јарам проти вјери и људске љубави, тлачи и данас толико молијона робова у Европи. Молдавци нијесу ништа изгубили од оног оригиналног карактера, који устаје против ма којем новом тлачењу. Они стичу својим радом ужитак земље, која њима не припада.“

²⁾ Mémoire sur l'État de la Moldavie, стр. 154. „Молдавски манастири су пуни странаца, и скоро ни једним не влада Молдавац. Молдавци су сами потчињени, али нигдје нијесу прогоњени у својој потчињености у толикој мјери као у манастирима. Калуђери, научени на тлачење у другим државама, уносе у Молдавију деспотизам, којем су толико времена потчињени били. Они се прихватају манастира као на нечега освојеног, гуле несретнике, којима управљају, сабирају благо, које носе најпослије у туђину и варају исто тако и своје старјешине, који слијепи, у њихове рачуне вјерују, и своје врховне главе, које су далеко, којима шаљу оно, што не ће, да за себе оставе.“

maréchaux, de serruriers, de menuisiers, de musicien même, etc. et leur prodigieuse multiplicité rend cette obligation presque insensible. Du reste il ne connoissent aucune loy et trouvent, dans une certaine aptitude à tout faire et dans leur extrême activité, des ressources supérieures à leurs besoins. Affranchis par caractère de toute convenance ils se consolent de la honte de la servitude par la liberté de tout faire. Ils sont toujours dans les sueurs du travail ou dans les folies de l'ivresse. Nuds et contents, chantant pour leur plaisir ou pour celui d'autrui, riches en enfants qui ne craignent pas les saisons, qui se vautrent dans la boue, dorment dans la neige, escaladent les hayes avec la pétulance et la légèreté des singes, ils forment dans les variétés de l'espèce humaine une classe bizarre.¹⁾“

Пријашње стање Цигана у кнежевини Влашкој и Молдавији описао је М. Когалницеану у споменутој расправи овако: „Цигани су били прави робови, некоји су плаћали својим господарима мали порез, некоји су бесплатно радили све послове и занате бојарима. Цигани су били на бојарском имању поткивачи, ковачи, столари, свирачи и пјевачи. Цигани су се онда продавали као свака друга ствар. Спахија је онда казао: Имам толико циганских душа, кад је хтио да каже колико је богат. Они бојари, који су имали мање Цигана, поступали су са овим робовима горе него што је то сам закон допуштао. Жене, што су отимале Циганину и дјевојке родитељима, продаваху се разним трговцима у Влашкој и Молдавији. Вјера, закон и човјекољубље није ова бића против насиља бранило.

Цигана је било онда три врсте и то, кнежевских, манастирских и бојарских Цигана, али су сви имали једнаку судбину.²⁾“

У Влашкој је у то доба било и рудара (auragi), који су прали злато из пијеска; они се рекрутираху из Румуна и Цигана. Сваки рудар је плаћао кнезу по једну кашику лепира злата. Ово тиранство је силило рударе да одбегну од својих господара.

Како је већ горе споменуто, било је најтеже економско стање румунских сељака под управом фанара, а погоршало се ово стање за вријеме спомињаних руско-турских ратова (г. 1769.—1812) толико, да чак ни шуме ни планине нијесу сељаку пружале довољна заклоништва и за то се онда румунски сељаци из Влашке и Молдавије у великом броју иселише из ових кнежевина. Због личне несигурности иселили се са овима и многи румунски Цигани, којима је пошло за руком да измакну од својих господара.

¹⁾ Mémoire sur l'Etat de la Moldavie, стр. 104. и 106. „Још нижа од простог народа има једна врста људи, којима не знаш, треба ли им ово име дати, и који би срамотили људство због своје нишкости, кад се не би тјешили срећом, коју они уживају. Ко хоће да види неодвијеност у потпуном ропству и уживање свега у помањкању свих грађанских права, нека погледа на Цигане, који лутају по пустињама или који се по чаршијама Молдавије вуку. Некоји плаћају својим господарима мали порез, други врше бесплатно кућне потребе бојарима, занате поткивача, бравара, столара, чак и пјевача и т. д. Њихово јако множење помаже да су ове дужности неосјетљиве. Иначе они не познају никакав закон а, донекле вјешти свему, налазе у томе и у својој скрајној радности прихода, који надмашује њихове потребе. По карактеру без икакве пристojности они се тјеше због срамоте ропства тиме, што им је дозвољено да раде све. Они су вазда у вноју рада или у лудилу пијанства. Голи и задовољни пјевају, да се проведу сами или ради других, богати су у дјеци, која се не боје времена, која се ваљају по блату, спавају у сивијегу, скачу одважно преко плотова и лако као какви мајмун, они сачињавају између врста људског рода, чудну класу.

²⁾ Desrobirea Țiganilor. Ștergerea privilegiilor boierești, București 1891, стр. 14.

Највећи дио ових емиграната населио се у областима Ердеља и Баната, а остали по Бугарској, Србији, Босни и Славонији.

У овим великим миграцијама учествовале су дакако највише оне области кнежевине Влашке и Молдавије (данашње Румуније), које граниче с Угарском, Србијом и Бугарском, дакле поглавито области од ријеке Олта до ријеке Аргеша и главнога града Влашке наиме Букурешта.

Осим ових миграција било је и мањих миграција, када су поједине задруге или чланови задруге оставили своја насеља, и ових је било од средине XVII. вијека до средине XIX. вијека. На ове мале миграције морамо сводити каравлашка насеља у Босни, јер су по народном предању прадједови наших Каравлаха у Босни из кнежевине Влашке (Каравлашке) већином као рудари дошли.

Кретање овог становништва ишло је правцем преко Ердеља, Баната и Сријема у Србију, а одавде у Босну. Неки мигранти су се свакако преко Бугарске и Србије изравно правцем према западу уз Дунав и Саву населили у босанској Посавини. Како видимо кретање није застало у области Србије, већ истом у сјеверо-источним областима Босне, даље није се пак овај народ кретао изван ових области. Они Каравласи, који живе у Славонији у вировитичком и ђурђевачком котару, доспјели су свакако под крај XVII. вијека у ове области, у вријеме док су ове области потпадале под турску власт. Правац кретања Каравлаха био је дакле од истока према западу.

Осим тешког економског стања проузроковале су мале миграције Каравлаха из пријашње кнежевине Влашке и слиједећи моменти. Сељаци и рудари, који су се разбјегли по шумама, почеше тамо израђивати дрвене суде и разне дрвене ствари. Ове израде су они онда носили по већим мјестима на продају и на тај начин из једне области у другу кретали су се све више према западу. Пошто су и тамо довољно шуме нашли, а своје израде много боље продали него у старој области, они се тамо и населише. Гурбетлуком су дакле ови мигранти сазнали за нове области по Србији и Босни, у којима су се могли слободно населити. Они Каравласи, који се до почетка XIX. вијека у Босну населише, прешли су Саву код Митровице. Одавде су се они у сјеверо-западном дијелу Србије населили и преко Дрине у Босну прешли. Први мигранти населили су се у Босни у области Бјелине и то у Обарској, Батковићу и Модрану, послје год. 1804. неки су Саву код Брчке прешли и населили се у области Градацца у Жабару и Брднику, неки у области Д. Тузле у Маочи и Лопарима као што ћемо то из описа каравлашких насеља послје видети.

Број насељених Каравлаха у Босни за турске владавине није био велик, јер је читлучки економски систем и с тим системом скопчана насеља у Босни сличан био ономе у Влашкој. Овај систем управе био је узрок, зашто се је велики број Каравлаха послје ослобођења Србије рађе у овим областима населио.

Миграције Каравлаха престале су око половине XIX. вијека, јер се у оно вријеме већ живо радило, да се укине спахијски систем. Млади људи, који су до онда своје науке свршили у Паризу и Берлину, почеше радити, да се стари аграрни систем и друга питања привилегија у корист румунског народа укину.

Ово ријешење, које је цијели румунски сиромашни народ дуго очекивао, догодило се тек на 29. октобра 1857. године. Онда је у народној скупштини у Букурешту пред интернационалним заступницима великих сила једногласно ријешено ових 5 тачака: 1. Привилегије класа се укидају; 2. једнакост свих Румуна пред

законом; 3. опће и праведно подјељење пореза према иметку; 4. војничкој дужности морају се сви подврћи; 5. сваки Румун се прима у државну службу. Ова је резолуција примљена од стране велевласти у 46. чланку паришке конвенције. Кнезови, велики и мали бојари, и цео румунски народ је прихватио ове реформе. Кнезови и бојари се латише своје византијске титуле и покорише се опћем државном закону о плаћању пореза, без посебног закона.

М. Когалнићану каже о томе у својој књизи: „Кнез Михајло Стурџа је законом од 31. јануара 1844. ослободио у Молдавији кнежевске и манастирске Цигане ропства, а послѣје је кнез Александар Сика законом од г. 1847. у Влашкој ослободио ове двије касте Цигана. Остали Цигани остали су пак и на даље робови бојара, али су и они доскора ослобођени и то у Молдавији законом од 10. децембра 1855., а у Влашкој законом од 8. фебруара 1856.¹⁾“

На страни 46.—48. своје књиге вели даље М. Когалнићану: „Агалук (сласа, boerescu) је потрајао још неколико година послѣје 1857., али је на 15. аугуста 1865. за увијек престао. Сељаци постадоше онда слободни власници на земљишту, које су до тада обрађивали, агалук и све остале везе између сељака и спахија се укинуше уз увјет, да плате спахији или аги закониту одштету. Овај закон је уз опћу свечаност проведен, ни једна кућа пријашњих спахија није претворена у пепео, и ни једна длака великим посједницима ишчупана.

„Послѣје дванаест година иза овог времена је на позив свога господара (кнеза) и војсковође Карола, румунски сељак као војник показао против непријатељу (у руско-турском рату г. 1877.) Румуније, да он сада има домовину, коју треба љубити, и да за његовим леђима с оне стране Дунава има за себе и своју фамилију комад земљишта, који је његова и његове дјеце својина.“¹⁾

III. Етнографски поремећаји у новој области.

Из предстојећега смо видјели, да су Каравласи поријеклом из Румуније и да су се поглавито до почетка XIX. вијека, дакле прије сто година у сјеверо-источним областима Босне населили. Каравласи су дакле доспјели у нову средину, која има сасвим друге етнографске особине него стара област, из које су се доселили.

Ако попатимо миграције ових Каравлаха, које су трајале од средине XVII. вијека до средине XIX. вијека и у обзир узмемо, да су они у малом броју кроз толико времена увијек у додиру стајали са словјенским живљем у Босни, онда се морамо чудити њиховој отпорној етнографској снази, услијед које су се могли до данас етнографски одржати. Каравласи нијесу до данас скоро ни мало у етнографском погледу изгубили, напротив они су се одржали и у областима сјеверо-источног дијела Босне као што су н. пр. Батковићи, премда су ондје највише у додиру стојали са варошким словјенским становништвом.

Ако испитамо узроке, како су се они могли до данас у новој средини одржати, онда налазимо, да је патријархални живот тога народа, томе највише допринео. Каравласи настанише се испрва у шумовитим планинским областима сјеверо-источног краја Босне. Пошто су комад земље окрчили и испрва колибу начинили, одржали

¹⁾ Desrobirea Țiganilor. etc. București 1891, стр. 18.

су се они на овим крчевинама до данас. Они су се овдје одржали услијед тога, што се нијесу мијешали с осталим православним хришћанима, узимајући се само између себе. Пошто је плодност у Каравлаха увијек велика била, то се они прилично намножише. Али и Каравлахиња је много томе допринијела да су се до данас етнографске румунске особине одржале и шириле. Каравлахиња је у том погледу играла управо главну улогу, она говори у кући само румунски.

Под турском владавином осјећали су сви хришћани у Босни једнако ону чврсту турску управу, под којом сви народи једнако етнографски напредују. Под овом управом су сви једнако желили само слободу, и хришћанска вјера је била свима заједничка спона. Онда се није правило разлике између једног и другог поријекла, јер само тако можемо разумјети, зашто су се и Каравласи за Посавачку буну с осталим православнима борили, и зашто је Каравлах Јово Калин за проту Аврамовића и његове идеје живот изгубио. Онда се нијесу Каравласи сматрали „Циганима“ као данас, већ православним Власима. И ово је доказ, да је вјерски осјећај прави израз етнографске особине Румуна, јер иначе би Каравласи — кад би били поријеклом Цигани како данас многи веле — били на страни Турака, и не би тежили за ослобођењем против Турака.

Каравласи су дакле били свјесни својег поријекла премда су сиромашни били. Макар да су далеко у шумама по планинским крајевима живили и израђивањем дрвеног суђа онолико зарадили, да од данас до сјутра живјети могу, они су са својом судбином помирили били. Каравласи су свој румунски језик, народне румунске обичаје и празновјерја о порођају, женидби и смрти, о празницима до данас сачували. У том погледу, може се рећи, да су Каравласи етнографски врло мало изгубили, премда су имали истог свештеника као и остало православно становништво дотичних области у Босни.

Оне турске елементе у румунском језику, које они данас у румунском језику употребљавају, донијели су они већим дијелом собом из старе области (Влашке), а словјенске елементе, које они више употребљавају, примили су свакако у новој области у Босни.

Од већег утјецаја је дакле словјенски језик био на језик Каравлаха особито у најновије вријеме, дакле пошљедњих година. Овај се утјецај осјећа много више тамо, гдје Каравласи живе много у додиру са варошким становништвом, и гдје је близу школа, дакле поглавито у области Бјелине, у Батковићима и Модрану. Каравласи ових области употребљавају у говору словјенске ријечи, премда имају и румунске изразе, јер у томе мисле себи дати виши ступањ културе — сличан оном процесу, кад Словјени долазе у додир са западном њемачком културом, па мијешају у говору њемачке ријечи.

Они Каравласи, који станују по крчевинама у планинским областима говоре и данас најљепшим и најчистијим румунским језиком, који се говори у западном дијелу Румуније. У погледу облика народних обичаја неких празника н. пр. о Божићу, можемо рећи, да су Каравласи примили поједине облике народних обичаја од православног народа у Босни. Тому је много допринијела српска школа и православна српска црква.

Споменули смо горе, да Каравласи славе св. Арханђела Михајла или св. Петку. Ова слава нема код Румуна значај крсног имена као код Срба, већ се односи више на храм цркве, којег сви Румуни славе. Данас славе Румуни у Банату и Мацедонији домаћег свеца у смислу „крсног имена“, јер су облике овог народног обичаја

примили од Срба. Док су Румуни из Баната (од г. 1700. до 1868.) потпадали под карловачку патријаршију, они су под утјецајем српске цркве и школе за 168 година примили неке облике народних српских обичаја, а међу овима и облике „крсног имена“, по којем многи Срби хоће, да изваде поријекло православних хришћана. Исти овај процес догодио се и са Румунима у Македонији и Босни.

Од осталих етнографских особина Каравлаха треба да напоменемо кућну чистоћу, која је код Каравлаха уобичајена као и код осталих Румуна. Каравлахиње и невјесте љубе мушкарцу руке, кад у кућу уђу, оне раде тешке послове као и мушкарци, и у томе се не разликују од румунског сељачког сталежа земаља с оне стране Дунава и сељачког словјенског становништва у Босни, Херцеговини и Црној Гори.

Што се ношње тиче, то видимо, да Каравласи нијесу усвојили ношњу Словјена; они, који се не носе а ла франка, особито женскиње, сачувале су обиљежје румунске ношње. Мушка ношња се састоји обично из гаћа и кошуље, а женска ношња из кошуље (саџаџ), паса (brâu) и кецеље (șorț) од вуне. На глави носе женскиње мараму, а на ногама опанке (opinci). Дјеца каравлашка иду обично босонога или у опанцима.

Каравласи су сачували до данас све етнографске особине румунског народа, они се нијесу скоро никако с другим народностима нове области укрштавали, и нијесу од своје цјелине ништа изгубили. Нијесу се претопили у православне Србе, премда с њима највише опће и исту цркву и свештеника имају.

И за то можемо рећи, да румунски народ има велику отпорну снагу у погледу изједначења с другим народностима, јер се они одржавају и у новим срединама, макар они живили у малом броју и макар више стотина година стајали у додиру с народима других етнографских особина.

Б. Антропогеографски дио.

І. Положај и тип каравлашких насеља.

Проучавањем каравлашких насеља у Босни могли смо изнаћи, да су на положај ових насеља утјецали највише економски узроци. Каравласи су у оним областима насељени, гдје је било много шума од кљена и јошике. Сва њихова насеља су и данас већином по шумама и на страни брда, да им је ближи и лакши довоз дрва за израђивање дрвених ствари. Лакше је носити производе по свим крајевима Босне, него довоз сирово дрвета из шуме у село. Села су њихова зато близу шуме и заснована првобитно у крчевинама.

Каравласи су искрчили најприје поједине шумске комплексе због окућнице и ове повећали послије у њиве и ливаде. Искрчени дијелови су обично малени, и зато се село њихово губи у шуми. Има каравлашких села и у равници, која су данас далеко од шума, са већим комплексом њива н. пр. Батковићи и Модран. Ова села заузимају данас велики простор, али су и она у почетку заснована у крчевинама.

Премда су Каравласи своја насеља засновали на пустом земљишту у шумама, о којем се под турском владавином није много рачуна водило, ипак немају Каравласи данас много приватне својине; земљиште за обрађивање је већим дијелом спахијско имање. Под турском владавином могао се сваки слободно настанити у

шуми или на земљишту под шумом, јер су ова била онда незаузета. Каравласи су могли дакле у шуми се настанити и искрчити за себе земљиште колико су хтјели. Али ово земљиште није за дуго остала њихова својина. У Пурковићу (котар Власеница) близу Гојчина је дјед и отац Каравлаха Митровића искрчио приличан дио шуме, али је послје ово земљиште сусједни ага Суљага Имамовић из Власенице њима једноставно одузео. Споменути Каравласима у Пурковићу није друго преостало онда, већ да се преселе мало даље у шуму и да искрче ново земљиште, за које морају они сада споменутом аги плаћати трећину.

Најбољу реминисценцију на старије облике својине земљишта на Балканском полуострву показују нам каравлашка насеља у Босни. Каравласи се населише под турском владавином на пустом земљишту, дакле у шумама, далеко од комуникационих линија, о којима се онда није водило много рачуна. Поједине породице или задруге направиле су тамо себи најприје колибу или земуницу (*bordeiu*), а затим су искрчили мањи или већи дио шуме близу колибе.

Првобитно стање балканских насеља показује нам каравлашко село Пурковић близу општине Гојчина у котару власеничком. Године 1804. доселио се дјед Илије Митровића, прешавши Саву код Митровице, под Вис близу горње Спрече у шуму далеко од комуникационе линије и овдје је искрчио комад шуме, гдје му се допало, па је направио земуницу (колибу, *bordeiu*). Послије тога искрчио је он мало земљишта близу земунице за окућницу и нешто за обрађивање (*Askerflur*). Ово мјесто, гдје је овај Каравлах начинио земуницу, је у првом смислу насеље (*Niederlassung*) старог рудара Митра. Он је као својину само толико земљишта узео за себе, колико му је требало за окућницу и за обрађивање.

Од овог насеља постало је временом село (*Ansiedlung*) и добило је име Пурковићи од презимена Пурко, рудара Митра као основатеља. Првобитно се ово насеље с једном кућом звало „каравлашко село“. Из обитељи ове куће настало је временом нових чланова, који основаше више задруга, тако да данас Пурковић има и у политичком смислу значај села и броји 14 кућа. Сви сеоски чланови у Пурковићу везани су дакле крвним сродством, па је за то ово село сродничка цјелина, род или братство. Село је данас састављено из кућа двију задруга, и могли би га зато још увијек сматрати као *Niederlassung*.

У сјеверо-источном крају Босне зове народ и једну једину кућу, која је у крчевини настала „село“. На пр. село Мера код Тупковића (котар Д. Тузла) у махали Цуљуге близу Пурковића, има само једну кућу, а ипак народ зове ту кућу са окућницом село. Др. Ј. Цвијић каже у својој књизи за то: „*In diesem ursprünglichen Sinne könnte selo das Feld mit einer einzigen Behausung d. h. dem Wohnhaus einer Bauernfamilie bedeuten.*“¹⁾ (У том смислу може село значити њиву са једном кућом т. ј. станом једне сеоске породице.)

На положај каравлашких села утјецала је и етничка предиспозиција Румуна, која иде за стварањем села у крчевинама. Споменули смо већ, да су по извјешћу административне депутације у области Олта у Румунији од год. 1720. влашка (румунска) села била на брдима или под шумама. Гроф D'Hauterive каже у својој споменици од год. 1787., да се у Молдавији не виђају села близу комуникационих линија, јер су сељаци услијед тлачења и рата насељени по унутрашњости земље и по тамним долинама, да избјегну дужностима, које

¹⁾ Насеља српских земаља I., стр. LXVI., по Archiv. f. slav. Philologie, св. XV., стр. 109.

морају без икакве плате спахијама вршити: „A une grande distance des routes et des frontières les villages ont peu à peu disparu et, quand on voit la Moldavie en passant, on emporte cette idée que l'oppression et la guerre en ont fait un désert.

„La dépopulation des lieux qui sont sur les grandes routes n'est qu'un déplacement, les villages s'enfoncent dans les terres, préférant l'obscurité des vallons à l'exposition trop apparente des collines, et s'exemptent par là de la charge de livrer des thayins gratuits et des chevaux qu'on crève sans les payer.¹⁾“

Румунска села у планинским областима Румуније, Ердеља и Баната су на брдима или у доловима. Др. G. Crăiniceanu каже у својој књизи²⁾ за положај села у срезу Мехединци, дакле области, која граничи са Банатом и Србијом слиједеће: „По службеном извјешћу од год. 1886. су села ове области на брдима или у доловима, а састављена су од три до седам одвојених катуна (cătune), који су растркани близу текућих вода.“

Тако исто описује Др. G. Crăiniceanu и положај села по осталим планинским областима Румуније. Узмемо ли у обзир околност, да су Каравласи Босне поглавито дошли из западних области Румуније, које области граниче са Ердељем, Банатом, Србијом и западним крајем Бугарске, и јер су, како Др. G. Crăiniceanu вели, у овим областима села увијек на страни брда и планина, под шумама, онда можемо узети, да су Каравласи тип и положај ових насеља донијели из старе области, јер етничка предиспозиција Румуна иде за стварањем села на планини и странама брда.

Што се тиче типа каравлашких села у Босни, то она села, која су у планинским областима на брдима или странама од брда имају разбијени тип. У каравлашким селима: Лопаре, Маоча, Модран, Шпионица, Возуча, Пурковић, Кусоње и Остружња влада разбијени тип. У почетку се настанише овдје поједине породице, из којих је послје настала задруга. Поједине ове породице искрчиле су себи у почетку по један дио земљишта доста далеко једно од других. Услијед помножавања задруге су поједини чланови саградили нове куће до старе, и на тај је начин каравлашко село нарасло, али је ипак одржало свој разбијени тип. У новије вријеме види се, како се услијед дијељења задруге између старих сеоских кућа подижу нове, и како услијед тога бивају куће све ближе једна другој. Овај процес унутрашњег рашћења села види се данас добро у Батковићу, гдје нема довољно земљишта за расељавање.

Да код Каравлаха постоји етничка предиспозиција за разбијеним типом видимо одатле, што су се многи чланови раздијељене задруге далеко од села настанили. Тако на пр. су се чланови раздијељене задруге Васиљевића из Пурковића настанили изван сеоског атара у Кусоње близу хана Запардија (уз цесту Дбња Тузла—Зворник). Каравлашко село Кусоње има само двије куће и представља првобитни ступањ разбијеног типа, који се слаже с типом Einzelhof њемачких

¹⁾ Mémoire sur l'état de la Moldavie en 1787, Bucarest 1902, стр. 92.

„Далеко од цеста и граница нестало је мало по мало села, и кад погледаш на Молдавију тренутно, мислиш да су ју тлачење и ратови опустошили.

„Пустош мјеста, која су уз велике цесте, тек је пресељивање села су далеко у низинама, села су основана радије у тамним доловима, него ли на сувише отвореним мјестима брежуљака, јер се тако отимљу дужности, да бесплатно раде и коње даду, који се памуче без одштете.“

²⁾ Igiena ȕăranului român. Bucureşti, 1895, стр. 64.

села. Код овог села је окућница и остало имање Каравлаха око куће. У њему влада дакле економски систем *stasa* (Blocksystem). Овај систем влада код свих каравлашких села у Босни, јер је цијело имање једног сељака око куће. Не само у каравлашким, већ и у осталим селима по Босни и Србији, која су основана по крчевинама, влада разбијени тип. А пошто је овај тип под Старим Влахом јако раширен, назива га др. Ј. Цвијић потпуним правом старовлашким типом.

Тамо гдје су се раздијељени чланови задруге нешто даље од старих кућа на сеоском атару настанили, настадоше раселице, или села од више крајева. Таково село је Маоча и Батковићи. У оба краја живе по више породица, од којих је једна главна породица, а сваки крај је мање више за себе сродничка цјелина. На ово спољашње рашћење кућа није утјецао испрва толико економски узрок, колико етничка предиспозиција Каравлаха, која је карактеристична за Румуне у планинским крајевима Ердеља, Румуније и Буковине. Сигурно се може то тврдити за село Маочу, које је данас далеко од комуникационе линије усред шуме.

Због првог начина рашћења села, каравлашке су куће у неким селима доста близу, на пр. у Батковићу су куће прилично близу, премда нијесу збијене. Село би се могло казати да је разређеног типа и чини зато прелаз збијеном типу села.

Код каравлашких села у Босни превлађује дакле разбијени тип или старовлашки тип, јер се овај услјед патријархалног живота одржао и у новој области. Каравласи су овај тип донијели из старе области, из Румуније и носе га свугдје собом, гдје год се настане. На одржавање овог типа утјечу дакако шуме и патријархални живот Каравлаха. Села каравлашка су разбијеног типа, јер су у крчевинама постала, и јер су се усијед патријархалног живота развила и одржала као таква.

Разбијени тип села налазимо код Румуна у планинским областима Румуније, Молдавије, Ердеља, Баната и Буковине. Пошто су Каравласи Босне поријеклом из западних области старе кнежевине Влашке — област западно од Алуте звала се Мала Влашка (*Vlachia minor*) — то је нужно да се упознамо с типом села старих области наших Каравлаха.

Др. Г. Сгăinicăanu описао је тип румунских села у свим областима западнога краја Румуније по службеном извјешћу од године 1886. За села у области Аргеша вели: „У срезу Аргешу (на граници Ердеља) су готово сва села у планинама и подијељена су у катуне, који су раштркани по неприступним мјестима, а поједине куће се налазе у удаљености од 4 до 5 километара.“¹⁾

Станови Каравлаха. — Док су у Каравлаха станови били само земунице, они су овај стан одмах уништили и начинили нови, ако је у њему умро који члан задруге. Они вјерују, да је тај стан несретан и да ће зато на брзо и други који од њих умријети, ако би га даље употребили. Кад се селе у нову кућу, закоље се на прагу кокош или друга која живина.

Како смо већ напоменули, Каравласи су испрва живјели у Босни у подземним становима у земуницама (*bordei*), тек послје окупације Босне (1878. г.) почеше они за се куће правити. Један стари подземни стан, односно земуницу, видно сам у Пурковићу. Ова земуница је колиба са једним простором, на пола у земљи, без прозора, с једним вратима, кровом од букова лишћа и сламе. Земуница има у пре-

¹⁾ *Igiena țărănului român. București 1895, стр. 47.*

резу облик елипсе, у чијој средини гори ватра. За дим има један отвор на шљемени. Земунице су већ замијењене кућама и служе сада једино као подруми. Ових бордеја има у Румунији у области Телеорман и то у јужном дијелу близу Дунава на граници Бугарске, онда у многим областима Бугарске.

Пошто је последије окупације Босне наступила лична и имовна сигурност, то су не само Каравласи, већ и остали сељаци Босне замијенили старе куће с новим, боље грађе. До тога времена биле су сељачке куће праве колибе. Каравласи су тип станова донијели из старе области. У Румунији станују и данас у неким областима сиромашни сељаци у земуницама. Ова врста станова је најстарија на полуострову. Б. П. Хаждеу каже, да су Дачани првобитно становали у земуницама, јер се једна земуница види на рељефима Трајанова ступа¹⁾. Земуница је било и за живота Овидијева. Становништво подземних станова назвао је Страбон, писац у I. вијеку п. Хр. троглодитима.

За Германе каже нам И. Шер²⁾ (Scherr) да су такођер становали у кућама, које су на пола биле у земљи. Зидови ових кућа да су били од плота (чатме) или дрвета, а кров од трске или сламе. Ове куће нијесу имале прозора ни димњака. Тек под Карлом Великим (771.—814.) претворене су колибе у куће и конач се одијелно од стаја животиња.

За српског цара Душана морали су Власи по његову закону од г. 1348. платити за сваку земуницу једно јање³⁾.

Холандез Дуса (Douza) каже, да је на својем путу у Исмаил године 1599. био изненађен, јер је видио у јужном крају Молдавије подземне станове, пошто овакових кућа није било у сјеверном крају ове земље⁴⁾.

П. Аврил пише године 1639., да су многе куће у Влашкој подземни станови, а у Молдавији да су плетерови намазане блатом, без оградe и башче⁵⁾.

У неким планинским областима Босне, на пр. у Маочи и Лопарама станују Каравласи у плетарама. Плетаре су куће од поплета од пружа или од чатме, а споља су облијепљене балегом и блатом; кров ових кућа је од бујади или сламе. Собе имају мале прозоре са стакленим окнима, а под им је од земље. Најприје се улази у „кућу“ (кухињу), а одавде кроз једна врата у собу. Плетаре имају обично „кућу“ и једну собу.

У другим планинским областима су каравлашке куће брвнаре или полубрвнаре приземљуше, често с подрумом. Ове брвнаре или полубрвнаре имају најмање двије просторије као и плетаре. Кров ових кућа је висок, стрм и од дасака направљен. Све брвнаре су на темељу од камена и имају обично по двоја наспрамна врата, која воде у „кућу“ (vatră). У кући је огњиште до зида од собе. На огњишту је обично саџак (pirostriile) и лопатица од гвожђа (vătragiul), којом се проја меће у пех. Над огњиштем на зиду је полица, на којој се држе суди. Из „куће“ пролази дим на таван, а одавде напоље кроз један мали прорез од крова, који се зове баџа и који се капком затворити може. До „куће“ се налази једна или двије собе од плетера и чатме. Из куће се улази у собу. Преко љета се

¹⁾ Istoria critică, стр. 232.

²⁾ Germania, Zwei Jahrtausende deutschen Lebens, Stuttgart, 3. издање, стр. 14. и 62.

³⁾ Arhiva istorica III., стр. 121.

⁴⁾ B. P. Hasden: Istoria critică, стр. 234.

⁵⁾ Voyage en divers États d'Europe et d'Asie, Paris, 1269, стр. 2892.

ноћива у „кући“ око огњишта, а зими у соби, у којој се љети чувају хаљине, жито и друге ствари. У соби је земљана пећ, у бољим становима обично је пећ с лончићима, а ложи се из „куће“. Соба има два до три прозора са стакленим окнима, дочим „кућа“ нема ни једног прозора. Собе имаду земљани под и таван и освјетљавају се по ноћи с малом лампом, у којој гори камено уље (петролеј). У соби нема кревета, већ се спава на јастуцима од сламе. За сједење служе мале столице, а за ручање округли ниски стô, око којег се на земљи сједи.

Боље куће брвнаре имају по двије собе, у једној од тих станују онда млађи ожењени задругари. Оваку кућу представља кућа Каравлаха Луке Васиљевића у Пурковићу; то је брвнара са собама од чатме.

Ова је кућа зато занимива, јер је она на пола брвнара а на пола плетара. Од брвана је „кућа“, т. ј. кухиња, а од плетера соба. Зидови од соба су бијело окречени изнутра и споља. „Кућа“ је при земљи, а соба је на висини, а испод собе су врата, која воде у подрум под собу. Обје собе имају засебна врата, која воде из „куће“, прозори су мали, једва 0.5 m широки и 70 cm високи, а под је од земље. Кров је висок и стрм и од дасака начињен, даске су поредане на крову у више катова.

Каравласи, запитани за имена појединих дијелова куће, казаше нам, да се они зову: басамаци = сага, „кућа“ = vatra, огњиште = vatra, ватра = foc, дим = fum, соба = soba, пећ = cuptor, цијела кућа = саза.

Из ових ријечи чинило би се као да су Румуни позајмили неке ријечи од Словјена, у истину то није тако.

Ријеч ватра за „кућу“ односно „огњиште“ није словјенска, већ илирска. Арбанаси зову огњиште вобра, дакле слично као и Румуни у Македонији и Румуни по планинским областима Баната, Ердеља и Румуније. У Румуна значи: „Идем својој кући“, „идем своме огњишту“ (Mă duc la vatra mea). Ватра значи на румуњски ово мјесто, гдје огањ гори, по томе дакле огњиште, Herd. У старословјенском језику не говори се нигдје о ватри, већ о огњу, огњу вјечноме и т. д. Чеси кажу такођер огњишту, ohnište, а огњу Feuer, oheň, јер нијесу у дотицају стајали са потомцима поромањених Илира (Влаха) као јужни Словјени, те нијесу ни примили израз ватра за огањ. Латинско огњиште, fumarium, је мјесто, гдје се дим прави; димити = fumatio. Чески der Rauch, dym, од чега је настала ријеч dym за кућу. Румуни у Ердељу кажу и данас: Ово село има на пр. 20 димова (fumuri), а не 20 кућа. У старим српским споменицама, назива се порез, којег су плаћале епархијалне куће владици димница, а послѣје димничарина. То је доказ, да су и Срби у почетку куће називали димови, па да су послѣје ово природно име замијенили романским термином кућа, који је изведен од ријечи саза. Чеси пак, који су истог поријекла као и Срби и Хрвати задржаше израз dym односно dym за кућу, јер нијесу дошли у додир с Романима као јужни Словјени. С тога термин dym на чешком и дом, односно домовина, нијесу изведена из латинског domus већ од дима.

Име соба је илирског поријекла, јер се и арбанашки каже соба, а и Румуни у Албанији и Македонији зову Zimmer соба die Stube, тал. stufa; Румуни у Чипулућима кажу sobulja а остали Румуни у Банату, Ердељу и западном крају Румуније веле такођер soba. Чеси зову собу svjetnica или рокој, дакле мјесто, гдје се одмара и празнује. Румуни у Румунији кажу соби и odaia, исто као и јужни Словјени Балканског Полуострова. Румуни кажу одмор, покој odihna латински quies

из чега је ријеч *odaia* т. ј. мјесто за почивање покој постала. Из румунске ријечи *odaia* је и изведена ријеч *ода* и *одалиска*. Собу или *одају* зову Румуни и самега од *conclaviu*, франц. *chambre*, нем. *Stube*. У Румунији значи *воба* управо земљана пећ, у којој сељаци пеку хљеб, јер је првобитно она пећ служила за гријање собе.

Ријеч *кухиња*, чешки *kuchyně*, румунски *cuina* је изведена из латинске ријечи *coquina*. Каравласи зову пећ румунски *cuptor*, лат. *furnus*¹⁾ (*Backofen*), арбанашки *fur*, чешки *сампа*, старосл. *камина* од *caminus*, *Herd*, *Küche*²⁾.

Ријеч *зид* (чешки *zed*), *die Mauer*, рум. *zid*, арбанашки *mur*, француски *le mur*, рум. *зидар* = *murariu*. Кућа брвнара каже се румунски *casă de bârne* или *casa de trabi*.

Ове примјере смо споменули за оне, који се баве терминологијом кућних ствари и дијелова, да виде, да су Румуни културно старији од јужних Словена.

У Батковићу су каравлашке куће обично од набоја, а има неколико, које су од цигле видане. Кров је покривен пријепом или сламом.

Око каравлашке куће је најобичнија зграда *кочина* или *свињац* (*coteț*) и мало двориште (*curte*), које је обично плотом (обор) ограђено.

На питање, јесу ли Каравласи тип куће донијели из старе области, можемо одговорити, да јесу. Сви до сада наведени типови кућа код Каравлаха у Босни, постоје код Румуна у Румунији, Ердељу и Буковини. Др. G. Crăiniceanu описујући повјест станова у Румуна каже³⁾: „Paul de Alepo пише године 1650.—1660. да су куће у Молдавији од брвна, са високим и стрмим кровом, на којем не може остати снијег. Ове куће да имају по једну собу и четворугласто огњиште (*vatra*) од иловаче, а у богатијим кућама су пећи с *лончићима*, *капком* од *гвожђа* (*Arhiva istorică I., 2., стр. 59.*)

Горе смо споменули, да је административна депутација у западној Влашкој године 1720. извјестила, да су сељачке куће подземни станови или плетаре.

Године 1786. писао је генерал Енценберг (*Enzenberg*) из Буковине, да су све куће у планинским областима од дрвене грађе и да су покривене шиндрама, на другим мјестима је кров од трске или сламе. Ове куће имају *димњаке* само до испод крова, или их немају никако. У собама се држи *жито* и *храна*. Сељаци *љубе* такођер *чистоћу*. (*Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor, VI., 1878., стр. 459.*)

За нас је важно, да се упознамо с типом сељачкијех кућа у областима Румуније, из којих потјечу наши босански Каравласи. Ми ћемо за то навести типове кућа оних области Румуније, из којих су потекле миграције румунских рудара, *прадједова* наших Каравлаха.

У срезу Мусчел, који граничи на сјеверу с Ердељом, куће су јако *осамљене* и *раштркане* близу потока, без икаква реда и од брвна грађене. Куће *сиромашних* сељака су од *чатме*, а кров од *шиндре*; оне имају само *кухињу* и *једну собу* с малим прозорима и *пећ*, која се из *кухиње* *ложи*. Као *свјетло* служи им проста *лампа*. (*Dr. G. Crăiniceanu. Igiena țărânului român, стр. 65. и 66.*)

¹⁾ C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I., стр. 36.

²⁾ C. Jireček, на овн. мј., стр. 37.

³⁾ Igiena țărânului român, стр. 41. и 42.

У слиједећем срезу Аргешу, који токођер на сјеверу граничи с Ердељом, куће су раштркане, већином брвнаре или плетаре, лијеђене блатом и балегом. Оне имају обично двије собе, једну за становање, а другу за килер (рум. *celar*), у којему се држи жито, кукуруз и јело, а ако су у кући млађи ожењени задругари, онда они овдје станују. У собама нема кревета, већ сандуци од широких дасака. До куће је подрум (*pivnița*) и кочина (*cotețul*); ријетко се виде штале (*coșare*) за стоку, а за пастира служи колиба (*șurla*). (По *Analele economico-social* од г. 1860., стр. 20. Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 47.)

У котару Влча, који граничи с овим поменутиим котарима, и на сјеверу с Ердељом куће богатих сељака су грађене од тесаног дрвета у облику дебелих дасака, мање богатих сељака у облику треница, а сиромашних сељака су грађене од чатме и облијеђене земљом. По неки богати сељаци имају куће од цигле на темељу од камена, с кровом од тенећета (*Blech*). Куће су обично покривене шиндрама, сламом или трском. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 70.)

У слиједећем котару Горж, који граничи на сјеверу с Ердељом, куће су полубрвнаре. Улазећи у кућу ступа се најприје у мали простор, који се зове „кућа“ (*vatra*), гдје се и јело прави. Овдје може свјетло доспјети само онда, кад се врата од „куће“ отворе; кад су ова затворена, онда долази свјетло кроз отворени таван више огњишта. Из „куће“ се пролази кроз малена врата у собу (*odaia*), названа и мала соба, у којој су до зида два до три намјештена кревета. У соби су мали прозори; ватра се ложи на огњишту у „кући“ (*tinda*). Пех (*soba*) у соби, ложи се из кухиње. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 58.)

До среза Горж је срез Мекединци, који граничи на западу с Банатом и Србијом. У овом срезу куће у равници су плетаре, а у планини су брвнаре с малим прозорима. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 64. и 65.)

У слиједећем срезу Долж, који на југу граничи с Бугарском у равним предјелима су куће од набоја (земља набијена и помијешана са сламом); а зидови до 80 см дебели, малим собама и прозорима. У шумовитим предјелима су куће од брвна. Куће имају једну до двије собе, покривене даском, сламом, пријепои и т. д. На југу станују многи сељаци у земуницама. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 55.)

Сјеверо-источно од среза Долж је срез Олт. На сјеверу ове области су куће брвнаре, на југу земунице, а у средини среза су плетаре. Куће имају обично кухињу и једну собу. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 67. и 68.)

Јужно од среза Олт је срез Романац, који граничи на југу с Бугарском. У јужном крају близу Дунава су куће обичне земунице, иначе су по цијелом срезу куће од набоја. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 72.)

У слиједећем котару Телеорман, који такођер граничи са Бугарском, становници јужног краја близу Дунава стапују већим дијелом у земуницама, које имају кухињу и собу. У сјеверном крају овог среза куће су од набоја или зидане и састоје се из кухиње и собе. (Dr. G. Crăiniceanu, Igiēna, стр. 74.)

Из горе споменутога смо видели, да су станови сељака из области, које граниче са Ердељом (Мусчел, Аргеш, Влча и Горж) највише брвнаре и да се ове куће не разликују од кућа наших Каравлаха и босанских сељака планинских и шумовитих крајева. У осталим областима до Дунава и Бугарске (Долж, Романац и Телеорман) су станови од набоја и на многим мјестима земунице. У области Мекединци, која је на западу омеђена са Банатом и Дунавом према

Србији, видимо опет куће брвнаре. Највише брвнара има у срезовима: Влча, Горж и Мекединци, много мање у Мусчел, Аргеш, Олт и Долж, а сасвим мало у срезовима Романац и Телеорман.

Штале за коње и краве не постоје готово никако у Каравлаха ни у осталих босанских сељака, марва мора остати преко зиме на пољу на снијегу и киши. На свршетку спомињемо, да смо успоредили куће Каравлала у Босни са становима у Румунији прије године 1886., т. ј. прије новог закона у погледу зидања сељачких станова.

Покућство се у Каравлаха још састоји из софре, стоца (троноге), синије (тепсије), котла, ибрика, ђасе, лонаца, тестија, чанака, дрвених кашика и т. д.

II. Опис каравлашких насеља у Босни.

1. Пурковићи.

Пурковићи је каравлашко село, које припада опћини Гојчин у власеничком котару. Ово село је управо на граници дђњо-тузланског котара и власеничког котара. Од Хана Калесије (цеста Д. Тузла—Зворник) преко Прињавора и Кучишта може се у Пурковић стићи на коњу за сахат и три четврти. Село Пурковић засновано је од рудара Димитрија Пурко, дједа Илије Митровића из Пурковића. Рудар Димитрије је год. 1804. прешао Саву код Митровице, па је у пратњи неког бега дошао до Гојчина. Одавде је Митар пошао у шуму под Вис близу Спрече и тамо је начинио за себе земуницу (bordei) и искрчио око ове комад шуме. Услијед намножавања задружних чланова постало је временом из једне земунице соло, које је добило име Пурковићи по имену његова основатеља рудара Митра Пурка.

Село Пурковићи спада у планинску област власеничку; ова област је покривена лијеппм шумама. Оно земљиште што се данас обрађива, настало је из крчевина и због тога је ово земљиште доста плодно. Кроз село тече Превалин поток, који се излијева у Гојчински поток, вода му је добра за пиће. Село Пурковићи има доста хладан климат, и зато нема овдје правих воћњака; висина села је 480 метара изнад морске површине. Само мали дио земљишта за обрађивање је приватна својина задруге Васиљевића и Митровића, остала је земља агинска. Куће ових задруга имају њиве и ливаде близу села. Село Пурковићи нема данас великих њива ни ливада, премда је било под турском владавином ово земљиште пусто, јер је онда ово земљиште било покривено шумом. Држава није водила о томе рачуна, колико је ко окрчио и шта је узео као својину, али су зато сусједне спахије окрчене комплексе Каравласима одузели. Зато немају данас куће у Пурковићима велике окућнице. Земљиште за обрађивање, што је било око земунице приватна својина задруге Митровића, одузео је ага Суљо Имамовић из Власенице, па су зато морали Митар и син му Илија нови комад земље искрчити, за који данас плаћају споменутом аги трећину. Због имовне несигурности нијесу под турском владавином сељаци на боље станове ни помислили. Тек послије окупације Босне, од год. 1878. почеше и Каравласи себи градити боље станове (locuințe), исто тако као и остали босански сељаци.

Село Пурковићи има разбијени или старовлашки тип; куће су доста растурене и понајјештание без икаква реда. Услијед намножавања становништва и диобе задруге попуњене су послије празнине између појединих кућа, па су зато данас куће задруге Васиљевића и Митровића доста на близу. Услијед тога се почео разбијени тип губити. Становништво села Пурковићи је поријеклом из

западних планинских области Румуније, гдје такођер разбијени тип превлађује, овај тип је донесен из старе области, а одржао се у новој области услјед патријархалног живота Каравлаха. Развијању овог типа помогле су дакако шуме, јер је село Пурковићи у крчевинама засновано. На развитак разбијеног типа утјецао је дакле економски узрок, у колико се Каравласи занимају прављењем дрвеног суђа и зато су њихова села највише под шумама.

Намножавањем задруге Митровића саградили су одијељени задругари куће за себе на оном земљишту, што су га диобом добили. А кад стара окућница није више довољна била за настањивање свију одијељених задругара, онда су се неки настанили с десне стране Превалина Потока на сеоском атару, а други изван атара у Кусоњама (кот. Зворник). Куће су у Пурковићу од дрвене грађе, и то брвнаре и полубрвнаре с „кућом“ и собом. Само кућа задруге Васиљевића има двије собе. Крој и унутрашње уређење ове куће је већ горе описано. Куће у Пурковићима немају све двора. У двору се налази обично кочина.

Село Пурковићи је, рачунајући од оног времена, кад се прва колиба начинила, сто година старо. Каравласи у Пурковићу су род или братство. Досељеника осим женских, које су дошле женидбом у село из других босанских каравлашких насеља, није било од године 1804. Сви мушкарци изродили су се у селу Пурковићима. Код становништва у Пурковићима сачувало се до данас народно предање о поријеклу. Од старих људи могао сам дознати, не само како је село Пурковићи засновано, већ и број становништва и кућа осталих каравлашких села у Босни, с којима они често опће; увјерио сам се послје, кад сам посјетио та мјеста, да су ова народна предања и казивања сасвим истинита.

Село Пурковићи има сада 12 кућа, од којих су само 10 употребљаване од десет породица са укупно 70 душа. Становништво у Пурковићима говори сасвим правилно румунски. Јашући кроз шуму питао сам Каравлаха Луку Васиљевића из Пурковића (исти је 42 год. стар), како се птице зову, које смо видели. Лука ми је добро одговорио н. пр. за креју (găița), детлића (ciocănitoare), цврчак (grauri) и т. д. Запитао како они зову тикву (бундеву), казао ми је dovleac. Овако говоре само Румуни у западним областима Румуније, и по томе сам такођер видио, да је народно предање о поријеклу Каравлаха из Пурковића исправно, кад веле, да су поријеклом из Влашке. Остали докази за истинитост овог народног предања наведени су на почетку проучавања Каравлаха (тачка Поријекло и Миграције).

По физичким антрополошким особинама је становништво у Пурковићу румунског поријекла, пажљивим проучавањем нијесам могао установити ни један случај, у коме би код мушкараца циганске црте главе очигледне биле. За неке старије женске изгледа, да има неких прелаза. Становници у Пурковићима имају као и остали Румуни средњу велику главу, окомито чело и мале узане дђње вилице. Мушкарци су црномањасте, неки гарави; средњег раста, крупни и лијепо развијени. Женскиње су већином омалене и црномањасте, неке управо гараве, али у лицу лијепе и угодне.

Становништво села Пурковића примило је сасвим незнатно страну културу, јер лежи далеко од комуникационих линија. Каравласи овог села су сачували све румунске етничке особине, они су мирни људи, онај оштар дух, који је познат код планинаца, није прешао на њих. Због мирноће, благе и поштене ђуди ово је становништво у цијелом округу Дђње Тузле добро познато. Странаца примају с

особитим штовањем, женскиње не сједе у мушко друштво осим старице, млађе жене љубе руку одраслом мушкарцу. Дјевојке се играју с момцима пред кућом с орасима, у којој игри понекад и ожењени људи присуствују. Све игре теку мирно, без свађе и галаме.

Мушкарци и женскиње су вриједни и радени, у кући зависе све од домаћина, на његову заповјед врши се сваки посао у највећој типини, и устаје на молитву. Лицем према истоку моле се они Богу, обично најстарији гласно, остали лаганије на румунски као смјерни хришћани. Молитва „Отче наш“ је у њих исто тако непозната као и у осталих православних сељака, који нијесу ишли у школу.

Премда многи Каравласи из Пурковића ходају по варошима као свирачи, ипак живе сви код куће доста просто. Постеље нема код Каравлаха као и код осталог словјенског сељаштва, већ се спава око огњишта. Ожењени задругари спавају у соби. Одијело је мушко већином а ла франка, јер мушкарци иду као свирачи са виолинама по варошима у котару Дђње Тузле и Власенице. Неки носе као и румунски сељаци гаће и кошуљу с прелуком, а на ногама опанке. На глави им је фес (chichil). Женскиње носе кошуљу и сукњу од бијелог платна а спреда и отрага кецељу од вуне. На ногама носе опанке а главу повезују марамом. Некоје старије женске плету у коси каорискољке (ghiocei), које се у источној Африци као ситни новац, а код народа јужно-западног дијела Азије (и у Русији) као накит употребљавају. Ове шкољке имају по народном казивању сврху, да се дотична женскиња не урекне.

Каравласи из Пурковића не жене се из свога села, већ узимају дјевојке из других каравлашких мјеста у Босни и зато све ове задруге имају рођака по осталим каравлашким насељима у Босни. Каравласи су богати у потомцима; село је пуно дјеце, попријечно има свака кућа најмање седам душа.

Породична имена настала су од имена дотичног домаћина, по обичају, који је већим дијелом и код осталих становника Босне све до окупације Босне вриједио. У Пурковићу имају данас ова породична имена: Митровићи, Васиљевићи, Маринковићи, Јовановићи и Костићи. Ова презимена била су првобитно имена, али данас службе као породична имена.

Облике народних обичаја становништва у Пурковићу смо већ описали, ови облици су исти као и они код Румуна у Румунији. Неке облике народних обичаја о Божићу примило је ово становништво од православног сеоског народа у Босни и то од оних из сусједних планинских крајева. Становништво у Пурковићу слави св. Петку у смислу храма цркве. Овај светац је највише распрострањен код Румуна, јер је мошти св. Петке бугарско-влашки цар Иван Асен пренио у Трново а данас се ове мошти налазе у једном манастиру у Румунији.

Занимање становништва у Пурковићима је поглавито земљорадња и прављење дрвених суда. Кад се сврши посао око њива, иду Каравласи са својим женама у шуму, гдје су им колибе, са алатом, па израђују дрвене ствари од сирове јошике. Јошика је меко дрво, иначе преслабо за сваки други посао, и зато се не може за ништа друго употребити, осим за прављење малих дрвених судова: чанака, варјача, вретена и т. д. Ово дрво је било прије јефтиније, сада се плаћа у власеничком котару 1 К 40 х за м³, а то је много, кад се узме у обзир, да се осим стабла остали дијелови дрвета не могу употребити.

Преко зиме праве Каравласи дрвене ствари код куће, а неки иду по гостионама и кафанама у Д. Тузли и Власеници као свирачи. Каравласи у Пурко-

вићима су добре занатлије, њихове израде су лијепе и тачне и показују, да су Каравласи даровити мајстори.

2. Симићи.

Ово каравлашко село спада под котар Власеницу, висина му је 555 м изнад морске површине. Симићи леже на западној страни цесте Власеница—Хан Запарди близу потока Тишће и села Драгошевци, а удаљени су сахат хода од Власенице. Село има пет кућа са 35 становника. Породична су имена у Симићима: Јовановић, Радосављевић и Тодоровић. Сви се баве израђивањем дрвенога суђа, неки су земљорадници и свирачи.

3. Кнежина.

Кнежина је село близу потока Биоштице у власеничком котару. Висина тога села је 740 м изнад морске површине. У селу има три каравлашке куће са 22 становника. Занимање овог становништва је прављење дрвеног суђа.

4. Јадар.

Село Јадар је основано између села Брежани и Чичевац близу потока Јадар, јужно од Сребренице по прилици један и три четврти сахата на коњу. Јадар има седам каравлашких кућа са укупно 52 становника, чија су породична имена ова: Радосављевић, Станкић и Стојкић. Они се баве израђивањем дрвених суда.

5. Кусоње—Љесковица.

Од Хана Запарди (на цести Д. Тузла—Зворник) нешто источно је одмах уз цесту село Љесковица близу истоименог потока, у коме станују Каравласи. Ово село спада под Кусоње (котар Зворник). Љесковица има двије каравлашке куће испод шуме, висина села је 400 м изнад морске површине. Обитељско име ових Каравлаха је Дуговићи, а поријеклом су из Пурковића. Село броји 12 душа, сви се баве земљорадњом и прављењем дрвеног суђа.

6. Каменица.

Југоисточно од Кусоња близу Дрињаче ријеке у зворничком котару, је каравлашко село Каменица. Ово село има пет кућа плетара породице Стојановића, које се израђивањем дрвеног суђа баве, а неки су свирачи.

7. Лопаре.

Село Лопаре спада под катастралну опшину Лабудска (котар Зворник). Село Лопаре је удаљено од Брчке 32 километра и може се на колима из Брчке у Лопаре стићи за три сахата. Ово село лежи источно од цесте Д. Тузла—Брчка уз ријеку Гњица и то на десној обали исте. Село је на подножју кршевитог Високог Брда. То брдо је врло стрмо и страна му је према западу. Ријека Гњица тече од југа према сјеверу а између Високог Брда и ријеке Гњице на узаном подугачком комадићу лежи каравлашко село Лопаре. Висина села је око 300 м изнад морске површине. Близу села је врло лијепо сачувано старо гробље, познато под именом Вукосавачко Гробље. Куће у селу су у једној групи и то свега двадесет и четири са 102 становника. Породична имена домаћина су: Јовановић, Станковић, Станкић, Стојкић, Николић, Тодоровић, Маринковић, Перић, Радовановић, Ђорђевић, Грбић и кнез Остоја Јовановић.

Од ових кућа јесу шест полубрвнара, пет од плетера (шепера), пет дашчара и осам колиба. Свака кућа има кухињу и собу. Становници села Лопаре се баве израђивањем дрвеног суђа, двојица су свирачи, а око 11 кућа се баве земљорадњом, те обрађивају земљиште што је под кметовским правом. Ага им је Нура Мутевелић и син јој Ибрахим из Д. Тузле.

8. Модран.

Ово село је три четврт сахата удаљено од села Јање, а спада под котар Бјелину. Од Бјелине се може у Модран стићи за два сахата на колима. Село Модран је у равници, висина му је око 120 м изнад морске површине, има 30 кућа са укупно 220 становника. Становништво у Модрану се бави земљорадњом и свирком, понешто и прављењем дрвених ствари, од како су шуме далеко од села.

9. Батковићи.

Каравласи зову ово село Батковићу (Batcovichiu); село је смјештено на сјеверо-источној страни вароши Бјелине, а западно од цесте Бјелина—Рача. Из Бјелине се може на колима у Батковиће стићи за три четврти сата. Име тога села постало је свакако од мушкога имена Батко. Положај тога села је раван, климат умјерен, висина села је 86 м изнад морске површине.

Батковићи је најстарије каравлашко село у Босни, оvdје су се први Каравласи доселили из пријашње кнежевине Влашке. У Батковићима има доста приватних својина појединих кућа; земља за обрађивање је прилично велика и близу кућа. Село Батковићи је разбијеног типа, али се размножавањем становништва тип доста промијенио, куће су доста на близу без икаквог реда, пошто су се диобом задруге уметале. Село се дијели у два краја, у доњи и горњи крај, кући су прилично растављени, а међу њима су њиве.

Село Батковићи је основано у крчевинама, па је размножавањем и досељивањем становништва последице промијенило свој старовлашки (разбијени) тип. Раније су били оба дијела више удаљени него данас, али су услјед диобе становништва, последице празнине између појединих кућа се почеле попуњавати. Промјену типа проузроковало је највише то, што није било довољно земљишта за настањивање. Данас нема скоро мјеста за градњу нових кућа, ако се не употребе њиве као мулк.

Куће су у Батковићу највише плетаре, за тим од набоја, а неколике су зидане од цигле, кров им је од сламе, код нових од пријепа. Зидови су окречени, прозори малени, а димњаци код нових кућа зидани. С поља су једна врата, која воде у кухињу, а из кухиње се пролази кроз друга врата у собу. У сиромашним кућама се спава око огњишта у „кући“, у новијим у соби.

У Батковићу има 62 куће са 465 становника. Многе породице из Батковића одселише се у друга каравлашка села, јер су оvdје због економских узрока тешко могли набавити земљишта за градњу куће. Први Каравласи, који су из некадашње Влашке средином XVII. вијека у Босну дошли, населише се поглавито у Батковићима и Обарској. У оно вријеме је она област покривена била шумом и први су станови основани у крчевинама. Пошто се становништво овог села размножило, то су се временом некоје породице одавде иселиле. Појединци улазе опет женидбом у куће богатијих удовица из других каравлашких села и тако су многи Каравласи придолазили на пр. из Модрана у Батковиће.

Народно предање о поријеклу је добро сачувано код становништва у Батковићима. По казивању старих људи, дошли су први Каравласи у Батковиће из пријашње кнежевине Влашке прије 300 година. Што се физикалних особина становништва у Батковићима тиче, то можемо рећи, да су ове особине као и код осталих Каравлаха у Босни.

Каравласи у Батковићима говоре правилно румунски, премда некоји од млађих људи већ мијешају по некоје словјенске ријечи у говору. По типу је ово становништво доста чисто румунског поријекла, за некоје старије женске би рекао, да су циганског поријекла. Мушкарци су црномањасте или тамно-смеђи, средњег раста, а женскиње су омалене, црномањасте и прилично лијепе.

Општа слава је код Каравлаха у Батковићима св. Петка.

Ношња је мушка већином *à la française*, а женска ношња се састоји из бијеле кошуље, сукње, појаса и опанака на ногама.

Занимање становништва у Батковићима је већином земљорадња. Сије се жито, кукуруз и зоб, а у башчи обично поврће. Неки Каравласи баве се трговином свиња, које они сами у Батковићима гоје. Неки мушкарци ходају по кафанама у варошима дубо-тузланског округа као свирачи, а неколицина иде с међедима по свијету. Ови пошљедњи су доста наображени, лијепо одјевени и говоре више свјетских страних језика.

10. Маоча—Каравласи.

Село Маоча—Каравласи спада под котар Брчка. Ако се на колима од Брчке до Рахића вози, онда се може овдје за један сат и три четврти стићи. Од Рахића мора се онда на коњу јакати до каравлашке Маоче, најмање један сат и три четврти. Село је на страни Дебела Брда под шумом; крај села тече Маочка Ријека, која извире из планине Окресанице.

Село је 480 метара високо изнад морске површине и дијели се у два засеока, који су пола сата удаљени. Куће су плетаре и имају обично по једну кухињу и собу. Собе су мале са два прозора са стакленим окнима, често папиром облијепљена. Становништво је сиромашно, нема довољно земље за обрађивање, цијело земљиште је близу куће. Пашњака нема село, већ шуму, која је у овом предјелу лијепа.

Село Маоча је доста збијено, премда је постало у крчевини и првобитно разбијеног типа било, куће нијесу правилно намјештене, негдје доста на близу у колико се дијелењем задруге празнине испунише. Ово село има 41 кућу са 305 становника.

Имена и породична имена румунских домаћина ових кућа су: Pera Jebeleanu, Stanu Aludin, George Gocia, Joan Toma, Marin Burtescu, Joan Garațu, Joan Malacu, George Lugului, Stan Nicescu, Stancu Nișanu, Stancu Goanga, Joan Citu, Stancu Bicia, Goga Dula, Stefan Gocci и Mitru Budregai.

Од ових имена има једно а то је презиме Nișanu, које нас упућује, да се дотични Каравлах из Србије овамо населио. Нишану долази од српске вароши Ниш, дотични је морао бити из тога мјеста.

Становништво у Маочи доселило се прије 35 година из Обарске и Модрана (котар Бјелина), онда из Брдника и Жабара (котар Брчка). Из Жабара је био родом и Каравлах Јован Калин (Joan Calin), који се као јунак истакао год. 1857. за посавачке (липичке буне) буне и у истој погинуо. Чуо сам од Каравлаха у Маочи и од осталог становништва, и то од старих поузданих људи у Рахићу приповиједати, како је Јово Калин, за посавачке буне, сам посјекао до осамдесет Турака и да га

Турци нијесу могли јатаганом посјећи, јер му оружје није могло наудити ни ране задати. Пошто се Калин заплео за кајиш од опанка, кад је бјежао преко једне ограде и пао, стигли га Турци и убише га колцима и моткама од оне тарабе. Успомена на овог народног јунака добро је сачувана код свих Каравлаха у Маочи. По народном предању, које се код Каравлаха у Маочи сачувало, дошли су први Каравласи из кнежевине Влашке прије 300 година у Босну, али нам се чини, да су они истом око средине XVII. вијека амо се доселили, као што смо то већ горе образложили. Становништво у Маочи говори правилно и лијепо румунски, као што се у западном дијелу Румуније говори. Народни обичаји и ношња је иста као и код осталих Каравлаха у Босни. Због кишовитог времена нијесмо могли ни једну фотографичку снимку правити. Сеоска је слава св. Петка.

Занимање становништва у Маочи је земљорадња и прављење дрвеног посуђа.

11. Шпионица.

Јужно од цесте Брчка—Градачац на граници котара Градачац близу Стрнице, испод Зубова брда је каравлашко село Шпионица. Ово село има 7 кућа са 56 становника. Куће су плетаре од једне собе и кухиње. Занимање овога становништва је земљорадња и прављење дрвеног суђа.

12. Немила.

Јужно од Немилског Потока близу жељезничке пруге Сарајево—Бос. Брод је село Немила. Ово село спада под котар Зеницу и има 3 куће од 24 становника. Сви се баве земљорадњом и прављењем дрвеног суђа.

13. Возуча.

Ово село је на лијевој страни ријеке Криваје у котару Маглај. Високо је 749 *m* изнад морске површине. Возуча има 4 куће са 32 становника, који се баве израђивањем дрвеног суђа.

14. Остружња.

Село Остружња је у котару тешањском близу потока Остружња и цесте Тешањ—Прњавор. Висина овог села је 250 *m* изнад морске површине. Село броји 15 кућа са 108 становника, који се баве земљорадњом и израђивањем дрвеног суђа.

15. Прача.

Каравлашко село Прача спада под котар Рогатицу и има четири куће породице Станковић. Ови Каравласи се баве израђивањем дрвених ствари, некоји момци су свирачи и ходају по појединим варошима, да свирком штогод зараде.

16. Станари.

Каравлашко село Станари спада под котар Тешањ, лежи испод Станарског брда близу потока Радуја, сјеверно од цесте Тешањ—Прњавор. Висина села је 204 *m* изнад морске површине. Село броји 3 куће, чији становници се баве израђивањем дрвеног суђа.

17. Прибинић.

Недалеко од потока Остружња, што се излијева у поток Усору, лежи село Прибинић на висини од 380 *m* изнад морске површине. Село Прибинић спада

под котар Тешањ и има три каравлашке куће, чији становници се израђивањем дрвених ствари баве.

18. Слатина.

Каравлашко село Слатина спада под котар Бањалука и лежи близу Горње Слатине. Каравлашко село Слатина има 10 кућа са 70 душа. Један Каравлах из Слатине зове се Каравасо Маринковић. Ови се баве израђивањем дрвеног суђа.

19. Ситњеж.

Каравлашко село Ситњеж спада под котар Прњавор, броји 60 кућа са 460 становника. Занимање ових Каравлаха је израђивање дрвеног суђа и пољо-дјелство, некоји ходају с међедима по свијету.
